

**UJEDINJENE
NACIJE**

Mehanizam za međunarodne krivične sudove

Predmet br. MICT-16-99-A

Datum: 11. april 2018.

Original: engleski

PRED ŽALBENIM VEĆEM

U sastavu:

**sudija Theodor Meron, predsedavajući
sudija Lee G. Muthoga
sudija Florence Rita Arrey
sudija Ben Emmerson
sudija Ivo Nelson de Caires Batista Rosa**

Sekretar:

g. Olufemi Elias

Presuda od:

11. aprila 2018.

TUŽILAC

protiv

VOJISLAVA ŠEŠELJA

JAVNO

PRESUDA

Tužilaštvo:

g. Serge Brammertz
g. Mathias Marcussen
gđa Barbara Goy

Respondent:

g. Vojislav Šešelj, optuženi
koji postupa *pro se*

SADRŽAJ

I. UVOD	1
A. KONTEKST.....	1
B. ŽALBA	2
II. STANDARDI PREISPITIVANJA U ŽALBENOM POSTUPKU	4
III. USAGLAŠENOST ŽALBENOG PODNESKA S UPUTSTVOM ZA PODNOŠENJE ŽALBE	9
IV. PRAVIČNOST POSTUPKA	10
A. OPTUŽNICA I POLITIČKA PRISTRASNOST	10
B. SAMOZASTUPANJE.....	12
C. USLOVI PRITVORA I PRIPREMA ODBRANE.....	14
D. UVRŠTAVANJE U SPIS IZJAVA SVEDOKA I NAVODNO LAŽNIH ISKAZA	15
E. NEPOTREBNO ODGAĐANJE.....	16
F. ZAKLJUČAK	19
V. KRŠENJA ZAKONA I OBIČAJA RATOVANJA.....	20
VI. ZLOČINI PROTIV ČOVEČNOSTI	22
A. MERODAVNO PRAVO ZA ZLOČINE PROTIV ČOVEČNOSTI.....	23
B. POSTOJANJE RASPROSTRANJENOG ILI SISTEMATSKOG NAPADA NA CIVILNO STANOVNIŠTVO	25
1. Hrvatska i Bosna i Hercegovina	25
2. Vojvodina (Srbija)	31
C. ZAKLJUČAK	34
VII. UDRUŽENI ZLOČINAČKI PODUH VAT	34
A. PRIRODA ZAJEDNIČKOG CILJA	36
B. OSLANJANJE NA TRANSKRIPTE IZ PREDMETA <i>S. MILOŠEVIĆ</i>	39
C. DA LI JE VIŠE OSOBA DELILO ZAJEDNIČKI ZLOČINAČKI CILJ	40
D. DOKAZI O OBRASCU ZLOČINA.....	48
E. ZAKLJUČAK	55
VIII. FIZIČKO ČINJENJE I PODSTICANJE PUTEM GOVORA.....	56
A. PROPUST DA SE DÂ OBRAZLOŽENO MIŠLJENJE	56
B. GOVORI U MALOM ZVORNIKU, SKUPŠTINI SRBIJE I DRUGE IZJAVE.....	59
C. GOVORI U VUKOVARU.....	62
D. HRTKOVCI, U VOJVODINI	64
1. Činjenje i podsticanje na deportaciju, progon (prisilno raseljavanje) i druga nehumana dela (prisilno premeštanje)	65
2. Činjenje progona (pravo na bezbednost)	72
E. ZAKLJUČAK	75
IX. POMAGANJE I PODRŽAVANJE.....	75
X. UTICAJ ZAKLJUČAKA ŽALBENOG VEĆA NA PRESUDU	78
XI. DISPOZITIV.....	80
XII. DODATAK A – ISTORIJAT POSTUPKA.....	1

Prevod

A. SASTAV ŽALBENOG VEĆA	1
B. NAJAVA ŽALBE I PODNESCI.....	1
C. ŽALBENI PRETRES.....	1
XIII. DODATAK B – IZVORI NA KOJE SE POZIVA I USVOJENI TERMINI	3
A. SUDSKA PRAKSA	3
1. Mehanizam.....	3
2. MKSR	3
3. MKSJ	4
B. USVOJENI TERMINI I SKRAĆENICE	8

1. Žalbeno veće Međunarodnog rezidualnog mehanizma za krivične sudove (dalje u tekstu: Žalbeno veće, odnosno Mehanizam) rešava po žalbi Tužilaštva na “Presudu” (dalje u tekstu: Prvostepena presuda) u predmetu *Tužilac protiv Vojislava Šešelja*, predmet br. IT-03-67-T, koju je 31. marta 2016. donelo Pretresno veće III Međunarodnog suda za krivično gonjenje lica odgovornih za teška kršenja međunarodnog humanitarnog prava počinjena na teritoriji bivše Jugoslavije od 1991. godine (dalje u tekstu: Pretresno veće, odnosno MKSJ).¹

I. UVOD

A. Kontekst

2. Vojislav Šešelj je rođen 11. oktobra 1954. godine u Sarajevu, u Republici Bosni i Hercegovini.² Dana 23. februara 1991. imenovan je za predsednika Srpske radikalne stranke, a u junu 1991. izabran je za poslanika u Skupštini Republike Srbije.³

3. Tužilaštvo je Šešelja optužilo za progon, deportaciju i druga nehumana dela (prisilno premeštanje), kao zločine protiv čovečnosti (tačke 1, 10 i 11), kao i za ubistvo, mučenje, okrutno postupanje, bezobzirno razaranje sela, razaranje ili hotimično oštećivanje objekata namenjenih religiji ili obrazovanju i pljačku javne i privatne imovine, kao kršenje zakona i običaja ratovanja (tačke 4, 8, 9, 12, 13 i 14).⁴ Tužilaštvo je iznelo tvrdnju da je Šešelj planirao, naredio, podsticao, počinio ili na drugi način pomagao i podržavao ta krivična dela.⁵ Tužilaštvo je dalje navelo da je on, u periodu od avgusta 1991. do septembra 1993, učestvovao u tim krivičnim delima putem udruženog zločinačkog poduhvata čiji je zajednički cilj bio da se, činjenjem zločina, većina Hrvata, bosanskih Muslimana i drugog nesrpskog stanovništva silom trajno ukloni sa otprilike jedne trećine teritorije Hrvatske i velikih delova teritorije Bosne i Hercegovine kako bi te oblasti postale deo nove države pod dominacijom Srba.⁶

¹ V. takođe Prvostepena presuda, Izdvojena izjava sudije Mandiaye Nianga, 14. jun 2016. (originalna verzija na francuskom je zavedena 31. marta 2016); Saglasno mišljenje predsedavajućeg sudije Jean-Claudea Antonettija priloženo uz Presudu, 16. septembar 2016. (originalna verzija na francuskom je zavedena 31. marta 2016); Delimično suprotno mišljenje sudije Flavie Lattanzi – Korigovana verzija, 1. jul 2016. (originalna verzija na francuskom je zavedena 12. aprila 2016).

² Optužnica, par. 1.

³ Prvostepena presuda, par. 2, 55; Optužnica, par. 4.

⁴ Optužnica, par. 15-34. V. takođe Prvostepena presuda, par. 8.

⁵ Optužnica, par. 5, 11, 15, 18, 28, 31, 34. V. takođe Prvostepena presuda, par. 2, 4, 7, 221.

⁶ Optužnica, par. 5-11, 15, 18, 28, 31, 34. V. takođe Prvostepena presuda, par. 2, 5, 222. U Optužnici se takođe navodi da je Šešelj, putem učešća u udruženom zločinačkom poduhvatu, odgovoran za zločine počinjene u Vojvodini, u Srbiji. V. Optužnica, par. 15, 31. Međutim, na kraju izvođenja svojih dokaza, tužilaštvo više nije tražilo da se na toj osnovi Šešelju izrekne osuđujuća presuda za zločine počinjene u Vojvodini. V. Završni pretresni podnesak tužilaštva, par. 1, 9. V. takođe Žalbeni podnesak, fusnote 423, 649; Replika na Podnesak respondenta, par. 1.

4. Pretresno veće je većinom glasova, uz suprotno mišljenje sudije Lattanzi, oslobodilo Šešelja svih optužbi.⁷

B. Žalba

5. Tužilaštvo osporava Prvostepenu presudu po dva osnova i konkretno iznosi da je Pretresno veće napravilo grešku u primeni prava zato što nije dalo obrazloženo mišljenje, kao i da je pogrešno utvrdilo činjenično stanje oslobađanjem Šešelja.⁸ Tužilaštvo traži da Žalbeno veće preinači Prvostepenu presudu, odnosno da proglasi Šešelja krivim po optužbama i da mu, u skladu s tim, izrekne kaznu ili, alternativno, da naloži ponovno suđenje.⁹ Šešelj odgovara da žalba tužilaštva u celini treba da bude odbijena.¹⁰

6. U Podnesku respondenta, Šešelj je takođe naveo da ne namerava da prisustvuje žalbenom pretresu.¹¹ Dana 18. septembra 2017, Žalbeno veće je izdalo nalog u kojem je konkretno upozorilo Šešelja da će, ukoliko ostane pri svojoj nameri da ne prisustvuje žalbenom pretresu, sekretaru biti naloženo da, u interesu pravde, imenuje branioca u pripravnosti koji će zastupati Šešeljeve interese na pretresu.¹² Žalbeno veće je, na taj način, uvažilo Šešeljevo pravo da se sam zastupa i prisustvuje žalbenom pretresu, ali je preciziralo da se on može odreći prava da prisustvuje samo ako njegove interese zastupa branilac.¹³ Osim toga, pre nego što je naložilo sekretaru da imenuje branioca u pripravnosti, Žalbeno veće je Šešelju pružilo mogućnost da preispita svoju odluku da ne prisustvuje žalbenom pretresu i pozvalo ga da razjasni svoj stav u roku od 10 dana od prijema verzije na bosanskom/hrvatskom/srpskom jeziku Naloga od 18. septembra 2017.¹⁴

7. Imajući u vidu da je Šešelj potvrdio prijem Naloga od 18. septembra 2017. i budući da je odbio da dà odgovor, Žalbeno veće je 11. oktobra 2017. donelo odluku u kojoj je sekretaru naloženo da imenuje branioca u pripravnosti na osnovu pravila 46 i 131 Pravilnika.¹⁵ Žalbeno veće je eksplicitno navelo da "sva eventualna ograničenja Šešeljevog prava na samozastupanje moraju biti svedena na najmanju meru koja je neophodna za zaštitu interesa Mehanizma da u razumno

⁷ Prvostepena presuda, str. 109 (Dispozitiv). Pretresno veće je, većinom glasova, uz suprotno mišljenje sudije Lattanzi, oslobodilo Šešelja po tačkama 1, 4 i 8-13 i jednoglasno oslobodila po tački 14.

⁸ Najava žalbe, par. 2-12; Žalbeni podnesak, par. 7-252.

⁹ Najava žalbe, par. 8, 12; Žalbeni podnesak, par. 216-252; Replika na Podnesak respondenta, par. 4. V. takođe T. 13. decembar 2017, str. 25, 26.

¹⁰ Podnesak respondenta, par. 47, 56, 63, 72, 86, 92, 102, 106, 209, 409.

¹¹ Podnesak respondenta, par. 410-412.

¹² Nalog u vezi sa žalbenim pretresom, 18. septembar 2017. (dalje u tekstu: Nalog od 18. septembra 2017), str. 3.

¹³ Nalog od 18. septembra 2017, str. 2, 3.

¹⁴ Nalog od 18. septembra 2017, str. 3.

ekspeditivnom roku reši žalbu po kojoj rešava".¹⁶ Žalbeno veće je na toj osnovi takođe odlučilo da će mandat branioca u pripravnosti "biti strogo ograničen na zaštitu Šešeljevih proceduralnih prava za vreme pretresa ako Šešelj ne bude prisutan u sudnici".¹⁷ U skladu s Odlukom o imenovanju branioca u pripravnosti, sekretar je 19. oktobra 2017. imenovao gđu Colleen Rohan za Šešeljevog branioca u pripravnosti.¹⁸

8. Dana 17. oktobra 2017, Žalbeno veće je izdalo nalog kojim je zakazalo žalbeni pretres za 13. decembar 2017. u Hagu, Holandija.¹⁹ U Nalogu o rasporedu strane u postupku su takođe obavestene da će Šešelj, ukoliko ne bude prisutan na pretresu, moći pismenim putem da odgovori na usmene argumente tužilaštva u roku od 10 dana po prijemu verzije transkripta pretresa na bosanskom/hrvatskom/srpskom jeziku i da će tužilaštvo imati priliku da podnese repliku u roku od pet dana po prijemu prevoda na engleski Šešeljevog eventualnog pismenog odgovora.²⁰

9. Žalbeno veće je saslušalo usmene argumente u vezi sa žalbom 13. decembra 2017.²¹ Na početku pretresa, predsedavajući sudija je konstatovao da Šešelj, koji je izabrao da se sam zastupa, nije prisutan i da, usled toga, pretresu prisustvuje njegov imenovani branilac u pripravnosti.²²

10. Šešelj je 25. decembra 2017. potvrdio prijem transkripta žalbenog pretresa na bosanskom/hrvatskom/srpskom jeziku.²³ On nije podneo pismeni odgovor.²⁴

¹⁵ Odluka o imenovanju branioca u pripravnosti za žalbeni pretres, 11. oktobar 2017. (dalje u tekstu: Odluka o imenovanju branioca u pripravnosti), str. 2, 3.

¹⁶ Odluka o imenovanju branioca u pripravnosti, str. 2, fusnota 11.

¹⁷ Odluka o imenovanju branioca u pripravnosti, str. 3.

¹⁸ Odluka, 19. oktobar 2017, str. 2.

¹⁹ Nalog o rasporedu za žalbeni pretres, 17. oktobar 2017. (dalje u tekstu: Nalog o rasporedu), str. 2.

²⁰ Nalog o rasporedu, str. 3.

²¹ V. T. 13. decembar 2017, str. 1-27.

²² V. T. 13. decembar 2017, str. 1, 2.

²³ V. *Procès-Verbal*, 27. decembar 2017.

²⁴ U skladu s Nalogom o rasporedu, rok za podnošenje Šešeljevog pismenog odgovora bio je 4. januar 2018. V. Nalog o rasporedu, str. 3.

II. STANDARDI PREISPITIVANJA U ŽALBENOM POSTUPKU

11. Žalbeno veće podseća da je Mehanizam obrazovan na osnovu Rezolucije Saveta bezbednosti Ujedinjenih nacija 1966 (2010) i da nastavlja materijalnu, teritorijalnu, vremensku i personalnu nadležnost MKSJ-a i MKSR-a.²⁵ Statut i Pravilnik Mehanizma odražavaju normativni kontinuitet sa statutima i pravilnicima MKSJ-a i MKSR-a.²⁶ Žalbeno veće smatra da je u obavezi da tumači Statut i Pravilnik na način dosledan sudskoj praksi MKSJ-a i MKSR-a.²⁷ Isto tako, prilikom tumačenja Pravilnika ili Statuta MKSJ-a, odnosno MKSR-a, Žalbeno veće je dužno da uzme u obzir relevantne presedane sa tih sudova.²⁸ Žalbeno veće se rukovodi načelom da, u interesu pravne sigurnosti i predvidljivosti, treba da sledi prethodno donete odluke žalbenih veća na MKSJ-u i MKSR-u i da odstupi od njih samo onda kada postoje uverljivi razlozi koji su u interesu pravde, odnosno, kada je prethodna sudska odluka doneta na osnovu pogrešnog pravnog načela ili u kojoj se "pogrešno odlučilo, obično zato što su sudije bile loše informisane o primjenjivom pravu".²⁹ Ona strana koja tvrdi da Žalbeno veće treba da odstupi od date sudske prakse mora da pokaže da za to postoje uverljivi razlozi koji su u interesu pravde.³⁰

12. Članom 23(2) Statuta je predviđeno da Žalbeno veće može potvrditi, poništiti ili preinačiti odluke pretresnog veća. Žalbeno veće podseća da žalbeni postupak nije suđenje *de novo*.³¹ Žalbeno veće razmatra samo greške u primeni prava koje mogu obesnažiti odluku pretresnog veća i greške u

²⁵ Rezolucija Saveta bezbednosti Ujedinjenih nacija 1966, UN Doc. S/RES/1966, 22. decembar 2010. (dalje u tekstu: Rezolucija Saveta bezbednosti 1966), Dodatak 1, Statut Mehanizma (dalje u tekstu: Statut), Preambula, član 1. V. takođe Rezolucija Saveta bezbednosti 1966, Dodatak 2, član 2(2), Drugostepena presuda u predmetu *Ngirabatware*, par. 6.

²⁶ V. npr. Drugostepena presuda u predmetu *Ngirabatware*, par. 6. V. takođe *Tužilac protiv Miće Stanišića i Stojana Župljanina*, predmet br. IT-08-91-A i MICT-13-55, Odluka po Karadžićevom zahtjevu za pristup šestom zahtjevu tužilaštva za zaštitne mjere, 27. jun 2016, str. 2; *Phénéas Munyarugarama protiv tužioca*, predmet br. MICT-12-09-AR14, Odluka po žalbi na prosleđivanje predmeta *Phénéasa Munyarugaramae* Ruandi i Zahtev tužilaštva za odbacivanje, 5. oktobar 2012. (dalje u tekstu: Odluka u predmetu *Munyarugarama* od 5. oktobra 2012).

²⁷ V. Drugostepena presuda u predmetu *Ngirabatware*, par. 6.

²⁸ V. Drugostepena presuda u predmetu *Ngirabatware*, par. 6.

²⁹ Drugostepena presuda u predmetu *Stanišić i Župljanin*, par. 968; Drugostepena presuda u predmetu *Bizimungu*, par. 370; Drugostepena presuda u predmetu *Dorđević*, par. 24; Drugostepena presuda u predmetu *Galić*, par. 117; Drugostepena presuda u predmetu *Rutaganda*, par. 26; Drugostepena presuda u predmetu *Aleksovski*, par. 107. Upor. Odluka u predmetu *Munyarugarama* od 5. oktobra 2012, par. 5 (gde se konstatuje "normativni kontinuitet" između, s jedne strane, Pravilnika o postupku i dokazima i Statuta Mehanizma i, s druge, Pravilnika i Statuta MKSJ-a, kao i da te "paralele nisu naprosto pitanje pogodnosti ili efikasnosti već služe kao potvrda načela redovnog zakonskog postupka i fundamentalne pravičnosti koji čine temelje međunarodne pravde").

³⁰ Drugostepena presuda u predmetu *Stanišić i Župljanin*, par. 968, Drugostepena presuda u predmetu *Bizimungu*, par. 370; Drugostepena presuda u predmetu *Dorđević*, par. 24; Drugostepena presuda u predmetu *Galić*, par. 117; Drugostepena presuda u predmetu *Rutaganda*, par. 26; Drugostepena presuda u predmetu *Aleksovski*, par. 107.

³¹ V. Drugostepena presuda u predmetu *Stanišić i Župljanin*, par. 17; Drugostepena presuda u predmetu *Stanišić i Simatović*, par. 15; Drugostepena presuda u predmetu *Dorđević*, par. 13; Drugostepena presuda u predmetu *Kordić i Čerkez*, par. 13.

utvrđivanju činjeničnog stanja zbog kojih je došlo do neostvarenja pravde.³² Ti kriterijumi su navedeni u članu 23 Statuta i duboko uvreženi u sudskoj praksi kako MKSJ-a tako i MKSR-a.³³

13. Strana u postupku koja tvrdi da je napravljena pravna greška mora da navede o kojoj je navodnoj grešci reč, da iznese argumente u prilog svojoj tvrdnji i da objasni kako ona obesnažuje presudu.³⁴ Navod o pogrešnoj primeni prava koji nema izgleda da promeni ishod sudske odluke može biti odbačen po toj osnovi.³⁵ Međutim, čak i ako argumenti strane koja ulaže žalbu nisu dovoljni da potkrepe navod o učinjenoj grešci, Žalbeno veće može iz drugih razloga zaključiti da greška u primeni prava ipak jeste napravljena.³⁶ Svaki žalilac koji tvrdi da je pretresno veće napravilo grešku u primeni prava zbog toga što nije dalo obrazloženo mišljenje mora navesti konkretna pitanja, zaključke o činjenicama ili argumente za koje tvrdi da je pretresno veće propustilo da ih razmotri, te da objasni zbog čega taj propust obesnažuje presudu.³⁷

14. U slučaju da Žalbeno veće u prvostepenoj presudi otkrije grešku u primeni prava do koje je došlo zbog toga što je primenjen pogrešan pravni standard, Žalbeno veće će formulisati ispravan pravni standard i s tim u skladu preispitati relevantne činjenične zaključke pretresnog veća.³⁸ Na taj način, Žalbeno veće ne samo da ispravlja grešku u primeni prava, nego, kada je potrebno,

³² V. Drugostepena presuda u predmetu *Ngirabatware*, par. 7. V. takođe Drugostepena presuda u predmetu *Prlić i drugi*, par. 18; Drugostepena presuda u predmetu *Karemera i Ngirumpatse*, par. 13; Drugostepena presuda u predmetu *Bizimungu*, par. 8; Drugostepena presuda u predmetu *Ndindiliyimana i drugi*, par. 8; Drugostepena presuda u predmetu *Dorđević*, par. 13; Drugostepena presuda u predmetu *Šainović i drugi*, par. 19; Drugostepena presuda u predmetu *Perišić*, par. 7.

³³ V. Drugostepena presuda u predmetu *Ngirabatware*, par. 7. V. takođe Drugostepena presuda u predmetu *Prlić i drugi*, par. 18; Drugostepena presuda u predmetu *Karemera i Ngirumpatse*, par. 13; Drugostepena presuda u predmetu *Bizimungu*, par. 8; Drugostepena presuda u predmetu *Ndindiliyimana i drugi*, par. 8; Drugostepena presuda u predmetu *Dorđević*, par. 13; Drugostepena presuda u predmetu *Šainović i drugi*, par. 19; Drugostepena presuda u predmetu *Perišić*, par. 7.

³⁴ V. Drugostepena presuda u predmetu *Ngirabatware*, par. 8. V. takođe Drugostepena presuda u predmetu *Prlić i drugi*, par. 19; Drugostepena presuda u predmetu *Karemera i Ngirumpatse*, par. 14; Drugostepena presuda u predmetu *Bizimungu*, par. 9; Drugostepena presuda u predmetu *Dorđević*, par. 14; Drugostepena presuda u predmetu *Šainović i drugi*, par. 20; Drugostepena presuda u predmetu *Perišić*, par. 8.

³⁵ V. Drugostepena presuda u predmetu *Ngirabatware*, par. 8. V. takođe Drugostepena presuda u predmetu *Prlić i drugi*, par. 19; Drugostepena presuda u predmetu *Dorđević*, par. 14; Drugostepena presuda u predmetu *Šainović i drugi*, par. 20; Drugostepena presuda u predmetu *Perišić*, par. 8; Drugostepena presuda u predmetu *Lukić i Lukić*, par. 11.

³⁶ V. Drugostepena presuda u predmetu *Ngirabatware*, par. 8. V. takođe Drugostepena presuda u predmetu *Prlić i drugi*, par. 19; Drugostepena presuda u predmetu *Karemera i Ngirumpatse*, par. 14; Drugostepena presuda u predmetu *Bizimungu*, par. 9; Drugostepena presuda u predmetu *Dorđević*, par. 14; Drugostepena presuda u predmetu *Šainović i drugi*, par. 20; Drugostepena presuda u predmetu *Perišić*, par. 8; Drugostepena presuda u predmetu *Lukić i Lukić*, par. 11.

³⁷ V. Drugostepena presuda u predmetu *Ngirabatware*, par. 8. V. takođe Drugostepena presuda u predmetu *Prlić i drugi*, par. 19; Drugostepena presuda u predmetu *Dorđević*, par. 14; Drugostepena presuda u predmetu *Šainović i drugi*, par. 20; Drugostepena presuda u predmetu *Perišić*, par. 9.

³⁸ V. Drugostepena presuda u predmetu *Ngirabatware*, par. 9. V. takođe Drugostepena presuda u predmetu *Prlić i drugi*, par. 20; Drugostepena presuda u predmetu *Karemera i Ngirumpatse*, par. 15; Drugostepena presuda u predmetu *Bizimungu*, par. 10; Drugostepena presuda u predmetu *Ndindiliyimana i drugi*, par. 10; Drugostepena presuda u predmetu *Dorđević*, par. 15; Drugostepena presuda u predmetu *Šainović i drugi*, par. 21; Drugostepena presuda u predmetu *Perišić*, par. 9.

primenjuje i ispravan pravni standard na dokaze sadržane u spisu prvostepenog postupka i utvrđuje da li se i samo van razumne sumnje uverilo u zaključak o činjenicama koji žalilac osporava, i tek ga onda potvrđuje u žalbenom postupku.³⁹ Žalbeno veće ne preispituje ceo spis prvostepenog postupka *de novo*; naprotiv, Žalbeno veće u principu uzima u obzir samo dokaze na koje pretresno veće upućuje u tekstu presude ili u pratećim fusnotama, dokaze iz spisa prvostepenog postupka koje su u svojim žalbama navele strane, kao i eventualne dodatne dokaze uvrštene u spis žalbenog postupka.⁴⁰

15. Prilikom razmatranja navodnih činjeničnih grešaka, Žalbeno veće će smatrati da je činjenična greška napravljena samo ako utvrdi da nijedan razuman presuditelj o činjenicama ne bi mogao doći do osporavanog zaključka.⁴¹ Žalbeno veće će primeniti taj isti standard razumnosti i na navodne greške u utvrđivanju činjeničnog stanja, bez obzira na to da li je činjenični zaključak donet na osnovu neposrednih ili posrednih dokaza.⁴² Žalbeno veće neće preinačiti odluku pretresnog veća zbog svake greške u utvrđivanju činjeničnog stanja, nego samo zbog one koja je dovela do neostvarenja pravde.⁴³ Prilikom utvrđivanja da li je zaključak pretresnog veća bio razuman, Žalbeno veće neće olako preinačiti činjenične zaključke pretresnog veća.⁴⁴

³⁹ V. Drugostepena presuda u predmetu *Ngirabatware*, par. 9. V. takođe. Drugostepena presuda u predmetu *Prlić i drugi*, par. 20; Drugostepena presuda u predmetu *Karemera i Ngirumpatse*, par. 15; Drugostepena presuda u predmetu *Bizimungu*, par. 10; Drugostepena presuda u predmetu *Ndindiliyimana i drugi*, par. 10; Drugostepena presuda u predmetu *Dorđević*, par. 15; Drugostepena presuda u predmetu *Šainović i drugi*, par. 21; Drugostepena presuda u predmetu *Perišić*, par. 9.

⁴⁰ V. Drugostepena presuda u predmetu *Prlić i drugi*, par. 20; Drugostepena presuda u predmetu *Stanišić i Župljanin*, par. 19; Drugostepena presuda u predmetu *Stanišić i Simatović*, par. 17; Drugostepena presuda u predmetu *Tolimir*, par. 10; Drugostepena presuda u predmetu *Popović i drugi*, par. 18.

⁴¹ V. Drugostepena presuda u predmetu *Ngirabatware*, par. 10. V. takođe Drugostepena presuda u predmetu *Prlić i drugi*, par. 21; Drugostepena presuda u predmetu *Karemera i Ngirumpatse*, par. 16; Drugostepena presuda u predmetu *Bizimungu*, par. 11; Drugostepena presuda u predmetu *Ndindiliyimana i drugi*, par. 11; Drugostepena presuda u predmetu *Dorđević*, par. 16; Drugostepena presuda u predmetu *Šainović i drugi*, par. 22; Drugostepena presuda u predmetu *Perišić*, par. 10.

⁴² V. Drugostepena presuda u predmetu *Ngirabatware*, par. 10. V. takođe Drugostepena presuda u predmetu *Prlić i drugi*, par. 21; Drugostepena presuda u predmetu *Dorđević*, par. 16; Drugostepena presuda u predmetu *Šainović i drugi*, par. 22; Drugostepena presuda u predmetu *Lukić i Lukić*, par. 13.

⁴³ V. Drugostepena presuda u predmetu *Ngirabatware*, par. 10. V. takođe Drugostepena presuda u predmetu *Prlić i drugi*, par. 21; Drugostepena presuda u predmetu *Karemera i Ngirumpatse*, par. 16; Drugostepena presuda u predmetu *Bizimungu*, par. 11; Drugostepena presuda u predmetu *Ndindiliyimana i drugi*, par. 11; Drugostepena presuda u predmetu *Dorđević*, par. 16; Drugostepena presuda u predmetu *Šainović i drugi*, par. 22; Drugostepena presuda u predmetu *Perišić*, par. 10.

⁴⁴ V. Drugostepena presuda u predmetu *Ngirabatware*, par. 10. V. takođe Drugostepena presuda u predmetu *Prlić i drugi*, par. 22; Drugostepena presuda u predmetu *Karemera i Ngirumpatse*, par. 16; Drugostepena presuda u predmetu *Bizimungu*, par. 11; Drugostepena presuda u predmetu *Ndindiliyimana i drugi*, par. 11; Drugostepena presuda u predmetu *Dorđević*, par. 17; Drugostepena presuda u predmetu *Šainović i drugi*, par. 23; Drugostepena presuda u predmetu *Perišić*, par. 10.

16. Prilikom razmatranja žalbe tužilaštva, važi isti standard razumnosti i uvažavanje činjeničnih zaključaka.⁴⁵ Međutim, budući da u prvostepenom postupku tužilaštvo snosi teret dokazivanja krivice optuženog van razumne sumnje, značaj činjenične greške koja dovodi do neostvarenja pravde donekle se razlikuje u slučaju žalbe tužilaštva na oslobađajuću presudu od slučaja žalbe odbrane na osuđujuću presudu.⁴⁶ Dok optuženi mora da dokaže da činjenične greške pretresnog veća izazivaju razumnu sumnju u pogledu njegove krivice, tužilaštvo mora da dokaže da je, kada se uzmu u obzir činjenične greške pretresnog veća, eliminisana svaka razumna sumnja u krivicu optuženog.⁴⁷

17. Strana u žalbenom postupku ne može naprosto ponavljati argumente koji nisu prihvaćeni na suđenju, osim ako ne može pokazati da je odbacivanje tih argumenata od strane pretresnog veća predstavljalo grešku koja zahteva intervenciju Žalbenog veća.⁴⁸ Argumente koji nemaju potencijal da dovedu do poništenja ili preinačenja pobijane odluke Žalbeno veće može odmah odbaciti i ne mora razmatrati njihov meritum.⁴⁹

18. Da bi Žalbeno veće ocenilo argumente u žalbenom postupku, strana koja podnosi žalbu mora precizno navesti relevantne stranice transkripta ili paragrafe odluke ili presude koju osporava.⁵⁰ Osim toga, od Žalbenog veća se ne može očekivati da detaljno razmotri tvrdnje strane u postupku ako su one nerazumljive, protivrečne, nejasne ili imaju neke druge formalne i očigledne

⁴⁵ V. Drugostepena presuda u predmetu *Prlić i drugi*, par. 23; Drugostepena presuda u predmetu *Stanišić i Župljanin*, par. 22. V. takođe Drugostepena presuda u predmetu *Stanišić i Simatović*, par. 20; Drugostepena presuda u predmetu *Dorđević*, par. 18.

⁴⁶ V. Drugostepena presuda u predmetu *Prlić i drugi*, par. 23; Drugostepena presuda u predmetu *Stanišić i Župljanin*, par. 22; Drugostepena presuda u predmetu *Popović i drugi*, par. 21; Drugostepena presuda u predmetu *Dorđević*, par. 18; Drugostepena presuda u predmetu *Šainović i drugi*, par. 24; Drugostepena presuda u predmetu *Halilović*, par. 11.

⁴⁷ V. Drugostepena presuda u predmetu *Prlić i drugi*, par. 23; Drugostepena presuda u predmetu *Stanišić i Župljanin*, par. 22; Drugostepena presuda u predmetu *Popović i drugi*, par. 21; Drugostepena presuda u predmetu *Dorđević*, par. 18; Drugostepena presuda u predmetu *Šainović i drugi*, par. 24; Drugostepena presuda u predmetu *Halilović*, par. 11.

⁴⁸ V. Drugostepena presuda u predmetu *Ngirabatware*, par. 11. V. takođe Drugostepena presuda u predmetu *Prlić i drugi*, par. 25; Drugostepena presuda u predmetu *Karemera i Ngirumpatse*, par. 17; Drugostepena presuda u predmetu *Bizimungu*, par. 12. Drugostepena presuda u predmetu *Ndindiliyimana i drugi*, par. 12; Drugostepena presuda u predmetu *Dorđević*, par. 20; Drugostepena presuda u predmetu *Šainović i drugi*, par. 27; Drugostepena presuda u predmetu *Perišić*, par. 11.

⁴⁹ V. Drugostepena presuda u predmetu *Ngirabatware*, par. 11. V. takođe Drugostepena presuda u predmetu *Karemera i Ngirumpatse*, par. 17; Drugostepena presuda u predmetu *Bizimungu*, par. 12; Drugostepena presuda u predmetu *Ndindiliyimana i drugi*, par. 12; Drugostepena presuda u predmetu *Perišić*, par. 11; Drugostepena presuda u predmetu *Dorđević*, par. 20; Drugostepena presuda u predmetu *Šainović i drugi*, par. 27; Drugostepena presuda u predmetu *Lukić i Lukić*, par. 15.

⁵⁰ V. Drugostepena presuda u predmetu *Ngirabatware*, par. 12. V. takođe Drugostepena presuda u predmetu *Prlić i drugi*, par. 24; Drugostepena presuda u predmetu *Karemera i Ngirumpatse*, par. 18; Drugostepena presuda u predmetu *Bizimungu*, par. 13; Drugostepena presuda u predmetu *Ndindiliyimana i drugi*, par. 13; Drugostepena presuda u predmetu *Šainović i drugi*, par. 26; Drugostepena presuda u predmetu *Perišić*, par. 12.

Prevod

nedostatke.⁵¹ I konačno, Žalbeno veće ima inherentno diskreciono ovlašćenje da odredi koje tvrdnje strana u postupku zaslužuju obrazloženo mišljenje u pismenom obliku i bez detaljnog obrazloženja će odbaciti argumente koji su očigledno neutemeljeni.⁵²

⁵¹ V. Drugostepena presuda u predmetu *Ngirabatware*, par. 12. V. takođe Drugostepena presuda u predmetu *Prlić i drugi*, par. 24; Drugostepena presuda u predmetu *Karemera i Ngirumpatse*, par. 18; Drugostepena presuda u predmetu *Bizimungu*, par. 13; Drugostepena presuda u predmetu *Ndindiliyimana i drugi*, par. 13; Drugostepena presuda u predmetu *Perišić*, par. 12. V. takođe Drugostepena presuda u predmetu *Dorđević*, par. 20; Drugostepena presuda u predmetu *Šainović i drugi*, par. 27; Drugostepena presuda u predmetu *Lukić i Lukić*, par. 15.

⁵² V. Drugostepena presuda u predmetu *Ngirabatware*, par. 12. V. takođe Drugostepena presuda u predmetu *Prlić i drugi*, par. 24; Drugostepena presuda u predmetu *Karemera i Ngirumpatse*, par. 18; Drugostepena presuda u predmetu *Bizimungu*, par. 13; Drugostepena presuda u predmetu *Ndindiliyimana i drugi*, par. 13; Drugostepena presuda u predmetu *Dorđević*, par. 19; Drugostepena presuda u predmetu *Šainović i drugi*, par. 26; Drugostepena presuda u predmetu *Perišić*, par. 12.

III. USAGLAŠENOST ŽALBENOG PODNESKA S UPUTSTVOM ZA PODNOŠENJE ŽALBE

19. Šešelj tvrdi da Žalbeni podnesak treba odbaciti zato što nije u skladu s Uputstvom Mehanizma u vezi s uslovima i procedurama za podnošenje žalbe.⁵³ Konkretno, Šešelj tvrdi sledeće: (i) da osnove žalbe u Žalbenom podnesku ne odgovaraju Najavi žalbe i da argumenti u Žalbenom podnesku nisu navedeni u traženom redosledu;⁵⁴ (ii) da se u Žalbenom podnesku na odveć uopšten način upućuje na paragrafe Prvostepene presude;⁵⁵ (iii) da se u Žalbenom podnesku neprimereno upućuje na njegove druge paragrafe ili delove, a argumenti iz Prve žalbene osnove ponavljaju u Drugoj žalbenoj osnovi;⁵⁶ (iv) da se u Žalbenom podnesku izvrću zaključci Pretresnog veća ili su argumenti tužilaštva suviše neodređeni i ne definišu navodne greške;⁵⁷ i (v) da se u Žalbenom podnesku ne navodi jasno koja su tražena pravna sredstva.⁵⁸

20. Tužilaštvo odgovara da se u Žalbenom podnesku jasno navode argumenti za dve žalbene osnove navedene u Najavi žalbe, kao i tražena pravna sredstva.⁵⁹

21. Pregled Žalbenog podneska pokazuje da su, u skladu s Uputstvom za podnošenje žalbe, žalbene osnove i argumenti na kojima se one temelje mahom navedeni istim redosledom kao i oni predloženi u Najavi žalbe, kao i da su tražena pravna sredstva konkretno navedena u Najavi žalbe i obrazložena u Žalbenom podnesku.⁶⁰ U slučajevima kada se u argumentima iz Žalbenog podneska konkretno ne navodi na šta se pozivaju u Prvostepenoj presudi ili jasno ne definišu navodne greške, Žalbeno veće može odbaciti te navode, a da pritom ne odbaci Žalbeni podnesak u celini.⁶¹ Štaviše, u Uputstvu za podnošenje žalbe nigde se ne zabranjuju interne unakrsne reference ili dupliranje argumenata u bilo kojem podnesku.

22. Žalbeno veće podseća da uslovi iz Uputstva za podnošenje žalbe “počivaju na principima pravičnog suđenja i efikasnosti, koji obema stranama u postupku garantuju jednaku mogućnost da

⁵³ Podnesak respondent, par. 3-6, 23-25, 142, gde se upućuje na Uputstvo u vezi s uslovima i procedurama za podnošenje žalbe, MICT/10, 6. avgust 2013. (dalje u tekstu: Uputstvo za podnošenje žalbe).

⁵⁴ Podnesak respondent, par. 6, 28, 29, 48, 57, 64, 65, 104, 112, 113, 133-135.

⁵⁵ Podnesak respondent, par. 25, 133.

⁵⁶ Podnesak respondent, par. 26, 79.

⁵⁷ Podnesak respondent, par. 27, 28, 297, 298, 333.

⁵⁸ Podnesak respondent, par. 114-123.

⁵⁹ V. Replika na Podnesak respondent, par. 2.

⁶⁰ V. Uputstvo za podnošenje žalbe, par. 2, 5.

⁶¹ V. Uputstvo za podnošenje žalbe, par. 32.

budu detaljno obaveštene o podnescima one druge strane i da na njih blagovremeno reaguju”.⁶² Dužina i sadržaj Podneska respondenta pokazuju da je Šešelj bio adekvatno upoznat s argumentima tužilaštva da bi mogao smisleno odgovoriti na suštinu i meritum žalbe. Šešelj stoga nije pokazao da Žalbeni podnesak nije u skladu s Uputstvom za podnošenje žalbe niti da je zbog njegovih navodnih nedostataka pretrpeo neku štetu.

23. Iz gorenavedenih razloga, Šešeljevi prigovori na formu Žalbenog podneska se odbijaju.

IV. PRAVIČNOST POSTUPKA

24. U Podnesku respondenta, Šešelj pokreće više pitanja koja se odnose na njegovo pravo na pravično suđenje.⁶³ Tužilaštvo odgovara da su u vezi s tim Šešeljevim argumentima već donete odluke tokom suđenja.⁶⁴ Žalbeno veće će u ovom odeljku Presude razmotriti prigovore na postupak koje Šešelj iznosi u vezi sa sledećim: (i) Optužnicom i navodnom političkom pristrasnošću; (ii) samozastupanjem; (iii) uslovima pritvora i pripremom odbrane; (iv) uvrštavanjem u spis izjava svedoka i navodno lažnih iskaza; i (v) nepotrebnim odgađanjem.⁶⁵

A. Optužnica i politička pristrasnost

25. Prvobitna optužnica protiv Šešelja podignuta je 15. januara 2003. i potvrđena 14. februara 2003.⁶⁶ Optužnica je potom više puta menjana pre nego što je poprimila važeći oblik od 9. januara 2008.⁶⁷

⁶² V. *Tužilac protiv Mileta Mrkšića i Veselina Šljivančanina*, predmet br. IT-95-13/1-A, Odluka po Zahtevu tužilaštva da se Veselinu Šljivančaninu naloži da zatraži odobrenje za podnošenje izmenjene Najave žalbe i da se ponište novi osnovi sadržani u njegovom Žalbenom podnesku, 26. avgust 2008, par. 9.

⁶³ V. Podnesak respondenta, par. 17, 18, 31, 46, 55, 84, 100, 101, 114, 126, 128, 136, 139, 145-155, 163, 166, 184, 185, 196, 198, 211, 212, 215-221, 224-281, 286-289, 291, 299, 300-303, 306, 308, 314-321, 323, 324, 329, 332, 341, 347, 354, 355, 389-393.

⁶⁴ Replika na Podnesak respondenta, par. 3, fusnote 7-9.

⁶⁵ Žalbeno veće podseća da se izjave i argumenti u podnesku respondenta mogu odnositi isključivo na argumente predočene u relevantnom podnesku žalioca; međutim, u slučajevima izricanja oslobađajuće presude, "u prilog oslobađajućoj presudi respondent može da u svom protivljenju iznese dodatne žalbene osnove". V. Uputstvo za podnošenje žalbe, par. 6.

⁶⁶ *Tužilac protiv Vojislava Šešelja*, predmet br. IT-03-67-I, Optužnica, 15. januar 2003; *Tužilac protiv Vojislava Šešelja*, predmet br. IT-03-67-I, Potvrda optužnice i nalog kojim se izdaje nalog za hapšenje i predaju, 14. februar 2003, str. 2. V. takođe Prvostepena presuda, Dodatak 2 – Istorijat postupka, par. 1.

⁶⁷ V. *Tužilac protiv Vojislava Šešelja*, predmet br. IT-03-67-PT, Izmenjena modifikovana optužnica, 15. jul 2005; *Tužilac protiv Vojislava Šešelja*, predmet br. IT-03-67-PT, Podnesak tužilaštva sa Skraćenom modifikovanom optužnicom u kojoj su izostavljena redigovanja, 30. mart 2007; *Tužilac protiv Vojislava Šešelja*, predmet br. IT-03-67-PT, Druga izmenjena optužnica, 28. septembar 2007; *Tužilac protiv Vojislava Šešelja*, predmet br. IT-03-67-T, Treća izmenjena optužnica, 7. decembar 2007; *Tužilac protiv Vojislava Šešelja*, predmet br. IT-03-67-T, Odluka u vezi s Trećom izmenjenom optužnicom, 15. januar 2008. (originalna verzija na francuskom zavedena 9. januara 2008), str. 4. V. takođe Prvostepena presuda, Dodatak 2 – Istorijat postupka, par. 11-15.

26. Šešelj tvrdi da je zbog brojnih izmena Optužnice prekršeno njegovo pravo na ekspeditivno suđenje i pravo da odmah bude obavešten o optužbama protiv njega, i tvrdi da je tužilaštvo pokrenulo istragu tek nakon što je podiglo Optužnicu i stavilo ga u pritvor.⁶⁸ On ističe da je Optužnica neodređena kad je reč o činjenju i udruženom zločinačkom poduhvatu kao vidovima odgovornosti, kao i da je neprecizna jer se on u njoj tereti po svim vidovima odgovornosti na temelju istih krivičnih dela u osnovi.⁶⁹ Šešelj dalje iznosi da su Optužnica i suđenje bili politički pristrasni na njegovu štetu⁷⁰ i tvrdi da je tužilaštvo u odnosu na njega imalo "zlonamernu fiksaciju" i podržavalo zvaničnike koji su želeli da ga uklone s političke scene.⁷¹

27. Pregled odluka na osnovu kojih su dozvoljene izmene Optužnice pokazuje da je Pretresno veće s dužnom pažnjom razmotrilo izmene koje je tužilaštvo predložilo, Šešeljeve prigovore, kao i pitanje da li će mu tim predloženim izmenama biti naneta šteta.⁷² Kad je reč o tome da tužilaštvo neprecizno koristi pojam "počiniti" kad Šešelja tereti da je fizički izvršio progon putem svojih govora, kao i da je učestvovao u udruženom zločinačkom poduhvatu,⁷³ Pretresno veće je to pitanje razmotrilo u svojim odlukama od 3. juna 2004, 2. juna 2005. i 27. novembra 2007.⁷⁴ U Odluci od 27. novembra 2007, Pretresno veće je razmotrilo tu navodnu nepreciznost u pogledu više vidova odgovornosti za koje se tereti.⁷⁵ Pretresno veće je takođe razmotrilo konkretnost navoda o

⁶⁸ Podnesak respondenta, par. 145, 215-218, 236, 237, 314. V. takođe, Podnesak respondenta, par. 126, 128.

⁶⁹ Podnesak respondenta, par. 100, 101, 146-152, 163, 184, 185, 198. Šešelj takođe tvrdi da "tužilaštvo pokušava da žalbeni podnesak iskoristi kao novi instrument optuženja". V. Podnesak respondenta, par. 153. Ova tvrdnja se odbija kao nejasna ili nepotkrepljena.

⁷⁰ Podnesak respondenta, par. 166, 196, 218, 223, 228, 260, 299, 302.

⁷¹ Podnesak respondenta, par. 196, 223, 260, 302, 317-319, 323, 347, 354, 355.

⁷² V. npr. *Tužilac protiv Vojislava Šešelja*, predmet br. IT-03-67-PT, Odluka po Zahtevu tužilaštva za odobrenje da podnese izmenjenu optužnicu, 14. septembar 2007. (dalje u tekstu: Odluka od 14. septembra 2007.), par. 20, 22, 26, 29, 33, 37, 38, 40, 43 (Pretresno veće je odobrilo izmene koje je predložilo tužilaštvo kojima se Šešelju ne nanosi šteta, ali je odbilo one koje nisu adekvatno obrazložene); *Tužilac protiv Vojislava Šešelja*, predmet br. IT-03-67-PT, Odluka po Zahtevu tužilaštva za dopuštenje da izmeni Optužnicu, 2. jun 2005. (nosi datum 27. maj 2005) (dalje u tekstu: Odluka od 2. juna 2005), par. 10, 12, 16-18, 20 (Pretresno veće je odobrilo one predloge tužilaštva za izmenu Optužnice za koje je zaključilo da ne nanose štetu Šešelju ili je pak dozvolilo Šešelju da odgovori na izmene kojima se iznose nove optužbe u vezi s događajima na širem području Sarajeva); *Tužilac protiv Vojislava Šešelja*, predmet br. IT-03-67-PT, Odluka po podnesku Vojislava Šešelja kojim se osporavaju nadležnost i forma Optužnice, 3. jun 2004. (nosi datum 26. maj 2004) (dalje u tekstu: Odluka od 3. juna 2004), par. 51, 62 (Šešelj je uložio prigovor na upotrebu pojma "počiniti" u Optužnici i Pretresno veće je tužilaštvu naložilo da ukloni tu nejasnoću).

⁷³ Podnesak respondenta, par. 146, 147.

⁷⁴ V. *Tužilac protiv Vojislava Šešelja*, predmet br. IT-03-67-T, Odluka po preliminarom podnesku optuženog, 16. mart 2009. (originalna verzija na francuskom zavedena 27. novembra 2007) (dalje u tekstu: Odluka od 27. novembra 2007), par. 47-60; Odluka od 2. juna 2005, par. 2, 7-10; Odluka od 3. juna 2004, par. 51, 62. Konkretno, Odlukom od 2. juna 2005, Pretresno veće je odobrilo tužilaštvu da izmeni paragrafe Optužnice kako bi pojasnilo da li se vid odgovornosti za činjenje zasniva na Šešeljevim govorima (progon putem korišćenja protivpravnog "govora mržnje") ili na njegovom učešću u udruženom zločinačkom poduhvatu. V. Odluka od 2. juna 2005, par. 7-10, 20(1). Veće je tužilaštvu takođe naložilo da u dodatku iscrpno navede tekst, datume i navodne žrtve govora za koje se tereti po optužbama za fizičko činjenje progona. V. Odluka od 27. novembra 2007, par. 54.

⁷⁵ Pretresno veće je izjavilo da tužilaštvo može da navede sve oblike odgovornosti na osnovu člana 7(1) Statuta MKSJ-a pod uslovom da namerava da tereti Šešelja po osnovu svakog vida odgovornosti i zaključilo da se u paragrafima 5, 10

udruženom zločinačkom poduhvatu u odlukama od 14. septembra 2007. i 3. juna 2004.⁷⁶ Osim toga, Pretresno veće je donelo nekoliko odluka u kojima je odbacilo tvrdnje Šešelja da je tužilaštvo politički pristrasno.⁷⁷

28. Šešeljevi navodi u žalbi predstavljaju ponavljanje argumenata koji nisu usvojeni u prvostepenom postupku⁷⁸ i kojima se ne pokazuje da je, odbacivanjem tih argumenata, Pretresno veće napravilo grešku koja opravdava intervenciju od strane Žalbenog veća. Šešeljevi prigovori da tužilaštvo ima zle namere u odnosu na njega takođe su ponavljanje argumenata odbačenih u prvostepenom postupku i ne pokazuju da je napravljena greška koja opravdava intervenciju Žalbenog veća. Žalbeno veće stoga odbacuje Šešeljeve prigovore na Optužnicu.

B. Samozastupanje

29. Dana 24. februara 2003, Šešelj se dobrovoljno predao MKSJ-u.⁷⁹ Sledećeg dana, poslao je dopis sekretaru u kojem se pozvao na pravo da se sam brani.⁸⁰ Dana 9. maja 2003, Pretresno veće je naložilo sekretaru da Šešelju dodeli branioca u pripravnosti.⁸¹ Dana 21. avgusta 2006, Pretresno

i 11 Optužnice sa dovoljnom preciznošću iznose navodi o Šešeljevoj individualnoj odgovornosti. V. Odluka od 27. novembra 2007, par. 66. V. takođe Odluka od 3. juna 2004, par. 47.

⁷⁶ V. Odluka od 14. septembra 2007, par. 40 (gde je Pretresno veće razmatralo navode u vezi sa trećom kategorijom udruženog zločinačkog poduhvata); Odluka od 3. juna 2004, par. 54-61 (gde je Pretresno veće razmotrilo i zaključilo da su - s izuzetkom činjenja putem fizičkog izvršenja krivičnog dela "govora mržnje" i činjenja kao učesnika u udruženom zločinačkom poduhvatu - svi relevantni elementi udruženog zločinačkog poduhvata dovoljno navedeni i da se Šešeljevi argumenti odbijaju).

⁷⁷ V. *Tužilac protiv Vojislava Šešelja*, predmet br. IT-03-67-T, Odluka po Zahtevu optuženog da se odbace sve optužbe protiv njega i po dopuni tog zahteva (podnesci br. 387 i 391), 29. septembar 2008. (originalna verzija na francuskom zavedena 18. septembra 2008) (dalje u tekstu: Odluka od 18. septembra 2008), par. 21, 23, 25, 28, 29 (gde je Pretresno veće zaključilo da Šešelj nije pokazao da je tužilac Carla Del Ponte podigla Optužnicu ili nastavila da vodi krivični postupak protiv njega iz diskriminatornih ili nekih drugih protivpravnih ili nelegitimnih razloga). U dvema odlukama koje je kasnije donelo, Pretresno veće je odbilo Šešeljeve argumente o političkoj pristrasnosti tužilaštva kao bespredmetne. V. *Tužilac protiv Vojislava Šešelja*, predmet br. IT-03-67-T, Odluka o nastavku postupka, 23. decembar 2013. (originalna verzija na francuskom zavedena 13. decembra 2013) (dalje u tekstu: Odluka od 13. decembra 2013), par. 45; *Tužilac protiv Vojislava Šešelja*, predmet br. IT-03-67-T, Odluka po usmenom zahtevu optuženog u vezi sa zloupotrebom postupka, 19. februar 2010. (originalna verzija na francuskom zavedena 10. februara 2010) (dalje u tekstu: Odluka od 10. februara 2010), par. 24.

⁷⁸ Kad je reč o Optužnici, v. *Tužilac protiv Vojislava Šešelja*, predmet br. IT-03-67-T, Odluka po Zahtevu optuženog za naknadu štete na osnovu navoda o kršenju njegovih osnovnih prava tokom boravka u pritvoru, 16. april 2012. (originalna verzija na francuskom zavedena 21. marta 2012) (dalje u tekstu: Odluka od 21. marta 2012.), par. 91, fusnota 205; Odluka od 27. novembra 2007, par. 14, fusnote 34, 35; Odluka od 3. juna 2004, par. 44, fusnota 69. Kad je reč o političkoj pristrasnosti, v. Odluka od 13. decembra 2013, par. 45; Odluka od 10. februara 2010, par. 7, 24; Odluka od 18. septembra 2008, par. 2-11, 29.

⁷⁹ V. Prvostepena presuda, Dodatak 2 – Istorijat postupka, par. 2.

⁸⁰ V. Prvostepena presuda, Dodatak 2 – Istorijat postupka, par. 32; Odluka od 21. marta 2012, par. 6; *Tužilac protiv Vojislava Šešelja*, predmet br. IT-03-67-AR73.3, Odluka po Žalbi na odluku Pretresnog veća o dodeli branioca, 20. oktobar 2006. (dalje u tekstu: Odluka po žalbi od 20. oktobra 2006), par. 2.

⁸¹ V. Prvostepena presuda, Dodatak 2 – Istorijat postupka, par. 32; *Tužilac protiv Vojislava Šešelja*, predmet br. IT-03-67-PT, Odluka po Zahtevu optužbe za izdavanje naloga o imenovanju branioca radi pružanja pomoći Vojislavu Šešelju pri vođenju odbrane, 9. maj 2003, str. 13. Sekretar je kasnije imenovao i smenio više branilaca u pripravnosti radi pružanja pomoći Šešelju pri vođenju odbrane. V. Prvostepena presuda, Dodatak 2 – Istorijat postupka, par. 33; Odluka od 21. marta 2012, par. 8.

veće je odlučilo da imenuje branioca koji će zastupati Šešelja;⁸² ta odluka je poništena u žalbenom postupku 20. oktobra 2006.⁸³ Dana 25. oktobra 2006, Pretresno veće je naložilo da se Šešelju dodeli branilac u pripravnosti;⁸⁴ ta odluka je takođe preinačena u žalbenom postupku 8. decembra 2006.⁸⁵ Kad je suđenje počelo 7. novembra 2007, Šešelj se sam branio.⁸⁶

30. Šešelj tvrdi da je, od trenutka kada je stavljen u pritvor, tužilaštvo bilo odlučno da mu se dodeli branilac kako bi se suđenje odvijalo na njegovu štetu i da mu četiri godine nije bilo dozvoljeno da se sam brani.⁸⁷ Po Šešeljevim rečima, on je zbog toga u novembru 2006. otpočeo štrajk glađu, koji je trajao sve dok Žalbeno veće MKSJ-a nije odobrilo njegove zahteve i "poništilo" suđenje koje je počelo bez njegovog prisustva.⁸⁸

31. Kao što je navedeno gore u tekstu, o Šešeljevom pravu na samozastupanje se i te kako vodila rasprava tokom suđenja. Pored toga, u Odluci od 21. marta 2012, Pretresno veće je odbacilo tvrdnje Šešelja da je njegovo pravo na samozastupanje bilo prekršeno od 2003. do 2006, kao i zahtev da mu se isplati odšteta u iznosu od 300.000 evra.⁸⁹ Pretresno veće je, između ostalog, zaključilo da je on "na ispravan način iskoristio pravne lekove koji su mu bili na raspolaganju i u ovom pogledu je ishodio svoje pravo,"⁹⁰ kao i da su sve eventualne greške odmah ispravljene Odlukom po žalbi od 8. decembra 2006. i da optuženom nije naneta šteta.⁹¹ Po oceni Pretresnog veća, nakon što je suđenje nastavljeno, Šešelj nikad nije bio onemogućen da ostvaruje svoje pravo na samozastupanje.⁹² U Odluci od 13. decembra 2013, Pretresno veće je ponovo razmotrilo Šešeljeve tvrdnje da je prekršeno njegovo pravo na samozastupanje⁹³ i zaključilo da MKSJ ne može

⁸² V. Prvostepena presuda, Dodatak 2 – Istorijat postupka, par. 34; *Tužilac protiv Vojislava Šešelja*, predmet br. IT-03-67-PT, Odluka o dodeli branioca, 21. avgust 2006, par. 81, str. 25.

⁸³ V. Prvostepena presuda, Dodatak 2 – Istorijat postupka, par. 36; Odluka po žalbi od 20. oktobra 2006, par. 26, 52.

⁸⁴ V. Prvostepena presuda, Dodatak 2 – Istorijat postupka, par. 36; *Tužilac protiv Vojislava Šešelja*, predmet br. IT-03-67-PT, Nalog o imenovanju branioca u pripravnosti i odgađanju početka suđenja, 25. oktobar 2006, par. 5.

⁸⁵ V. Prvostepena presuda, Dodatak 2 – Istorijat postupka, par. 39; *Tužilac protiv Vojislava Šešelja*, predmet br. IT-03-67-AR73.4, Odluka po žalbi na odluku (br. 2) Pretresnog veća o dodeli branioca, 8. decembar 2006. (dalje u tekstu: Odluka po žalbi od 8. decembra 2006), par. 30.

⁸⁶ V. Prvostepena presuda, Dodatak 2 – Istorijat postupka, par. 40. Tokom suđenja, tužilaštvo je tražilo da se Šešelju dodeli branilac za preostali deo suđenja, ali je Pretresno veće to odbilo. V. Prvostepena presuda, Dodatak 2 – Istorijat postupka, par. 41, 42; *Tužilac protiv Vojislava Šešelja*, predmet br. IT-03-67-T, javna verzija "Objedinjene odluke u vezi s nametanjem branioca, obustavom suđenja i zahtevom tužioca da mu se odobri dodatni broj sati, s Izdvojenim mišljenjem predsedavajućeg Veća, sudije Antonettija, u Dodatku", 11. decembar 2009. (originalna verzija na francuskom zavedena 24. novembra 2009), par. 122.

⁸⁷ Podnesak respondenta, par. 220, 221, 234, 266, 278, 291, 314.

⁸⁸ Podnesak respondenta, par. 229, 234, 235, 270, 280.

⁸⁹ V. Prvostepena presuda, Dodatak 2 – Istorijat postupka, par. 43; Odluka od 21. marta 2012, par. 5, 18.

⁹⁰ Odluka od 21. maja 2012, par. 18.

⁹¹ Odluka od 21. maja 2012, par. 18.

⁹² Odluka od 21. maja 2012, par. 18.

⁹³ Odluka od 13. decembra 2013, par. 25.

da snosi odgovornost za posledice Šešeljevog izbora da štrajkuje glađu dok ima na raspolaganju legitimna i regularna pravna sredstva.⁹⁴

32. Šešeljevi navodi u žalbi predstavljaju ponavljanje argumenata koji nisu usvojeni u prvostepenom postupku⁹⁵ i ne pokazuju da je Pretresno veće u svojim odlukama napravilo grešku koja opravdava intervenciju od strane Žalbenog veća. Žalbeno veće stoga odbija njegove argumente koji se odnose na pravo na samozastupanje.

C. Uslovi pritvora i priprema odbrane

33. Šešelj tvrdi da su njegove mogućnosti da se na odgovarajući način pripremi za suđenje bile ograničene zato što, između ostalog, nije imao adekvatno vreme i sredstva u poređenju s tužilaštvom,⁹⁶ zato što mu je bilo zabranjeno da komunicira sa svojim timom pravnih stručnjaka⁹⁷ i zato što tužilaštvo nije obelodanilo dokumente, uključujući obelodanjivanje na jeziku koji razume.⁹⁸ On iznosi da su njegova prava takođe bila prekršena jer su mu nametnuti uslovi pritvora onemogućavali da bude u kontaktu sa suprugom i prijateljima.⁹⁹

34. U Odluci od 21. marta 2012, Pretresno veće je odbacilo Šešeljeve argumente da nije imao adekvatno vreme i uslove potrebne za pripremu odbrane, da je njegovo pravo na jednakost sredstava prekršeno i da treba da mu se isplati odšteta u iznosu od 600.000 evra.¹⁰⁰ U toj istoj odluci, Pretresno veće je takođe odbilo Šešeljeve navode da nije imao privilegovanu komunikaciju sa svojim pravnim saradnicima.¹⁰¹ Kad je reč o obelodanjivanju dokumenata na jeziku koji razume, Pretresno veće je utvrdilo da njegovo pravo na pravično suđenje nije prekršeno budući da je Šešelju

⁹⁴ Odluka od 13. decembra 2013, par. 25. Budući da je već bila doneta odluka po zahtevu optuženog u vezi s nametanjem branioca u pripravnosti protiv njegove volje, Pretresno veće je takođe zaključilo da je bilo koje navodno kršenje njegovog prava na samozastupanje bez osnova. V. Odluka od 13. decembra 2013, par. 25.

⁹⁵ V. npr, Odluka od 13. decembra 2013, par. 8; Odluka od 21. marta 2012, par. 5.

⁹⁶ Podnesak respondenta, par. 273-276, 289, 389-393.

⁹⁷ Podnesak respondenta, par. 279-281, 289, 291.

⁹⁸ Podnesak respondenta, par. 219, 226, 238, 239, 266-269, 276-278, 286-288, 291, 314.

⁹⁹ Podnesak respondenta, par. 219, 223, 241-243, 291.

¹⁰⁰ Odluka od 21. marta 2012, par. 30-33. Pretresno veće je zaključilo da član 21(4)(d) Statuta MKSJ-a i sudska praksa MKSJ-a ne iziskuju da optuženi koji se opredeli za samozastupanje uživa sve pogodnosti kojima raspolaže optuženi koga zastupa branilac. Pozivajući se na sudska praksu MKSJ-a, Pretresno veće je konstatovalo da "dopustiti nekom optuženom da se sam zastupa i da istovremeno od Međunarodnog suda prima puni iznos finansijskih sredstava na ime pravne pomoći značilo bi, kako kaže jedna izreka, dopustiti mu i da ima i jare i pare". V. Odluka od 21. marta 2012, par. 34.

¹⁰¹ V. Odluka od 21. marta 2012, par. 46-65. Pretresno veće je, između ostalog, bilo mišljenja da u slučaju kada se optuženi opredeli za samozastupanje, povlastica tajnosti komunikacije između advokata i klijenta ne važi, iako Sekretarijat može, na osnovu svog diskrecionog prava, odobriti optuženom koji se sam zastupa da koristi povlasticu tajnosti u komunikaciji sa do najviše tri imenovana saradnika. V. Odluka od 21. marta 2012, par. 46. Veće je takođe bilo mišljenja da je Šešelj koristio takvo odobrenje Sekretarijata i da mu je ono, iako privremeno oduzeto, kasnije

u decembru 2006. odobren pristup svim dokumentima na srpskom jeziku koji su u posedu tužilaštva, da je sistematično i blagovremeno dobijao prevode svih dokumenata i da su svi rokovi za njega računati od datuma kada je primio prevode.¹⁰² Pretresno veće je dalje razmotrilo navodna kršenja Šešeljevih prava u vezi s uslovima pritvora, konkretno, nemogućnost da prima posete supruge i prijatelja, i odbilo ih kao nepotkrepljene.¹⁰³

35. Šešelj u žalbenom postupku samo ponavlja pitanja koja su već razmotrena u prvostepenom postupku,¹⁰⁴ a da pritom ne pokazuje nikakvu grešku u odlukama Pretresnog veća. Šešelj stoga nije uspeo da ispuni svoju obavezu dokazivanja u žalbenom postupku. Njegovi argumenti se stoga odbijaju.

D. Uvrštavanje u spis izjava svedoka i navodno lažnih iskaza

36. Šešelj tvrdi da mnogi svedoci nisu svedočili u sudnici, već da su njihove pismene izjave uvrštene u spis, usled čega je lišen mogućnosti da unakrsno ispita te svedoke.¹⁰⁵ Šešelj dalje navodi da je tužilaštvo pribavljalo lažne izjave svedoka protiv njega, često putem manipulacije i/ili zastrašivanja i da bi stoga te iskaze trebalo odbaciti u žalbenom postupku.¹⁰⁶

37. U Odluci od 13. decembra 2013, Pretresno veće je zaključilo da je Šešelj uredno obavešten o tome da će, u interesu sudske efikasnosti, pismene izjave nekih svedoka biti uvrštene u spis umesto njihovog usmenog svedočenja i konstatovalo da je Šešelju bilo dato pravo da unakrsno ispita te svedoke, ali da je on iz principijelnih razloga odbio da ga iskoristi.¹⁰⁷ Tokom suđenja, takođe su s dužnom pažnjom razmotreni navodi da je tužilaštvo zastrašivalo svedoke. Pretresno veće je imenovalo *amicus curiae*¹⁰⁸ u čijem se izveštaju, s kojim se Pretresno veće složilo, iznosi zaključak da ne postoje osnove da se protiv tužilaštva pokrene postupak zbog nepoštovanja suda.¹⁰⁹

vraćeno, kao i da, nakon što je iscrpeo sve pravne lekove koje je imao na raspolaganju, Šešelj nije pokazao da mu je u tom smislu narušeno pravo na pravično suđenje. V. Odluka od 21. marta 2012, par. 65.

¹⁰² V. Odluka od 13. decembra 2013, par. 27, 28; Odluka od 21. marta 2012, par. 27-29.

¹⁰³ V. Odluka od 21. marta 2012, par. 66-69.

¹⁰⁴ V. npr. Odluka od 13. decembra 2013, par. 8; Odluka od 21. marta 2012, par. 27, 30-33, 66-67. V. takođe Prvostepena presuda, Dodatak 2 – Istorijat postupka, par. 44-60.

¹⁰⁵ V. Podnesak respondenta, par. 226, 291.

¹⁰⁶ Podnesak respondenta, par. 46, 84, 136, 139, 154, 155, 225, 302, 303, 308, 320, 321, 329, 332, 341.

¹⁰⁷ Odluka od 13. decembra 2013, par. 30-36.

¹⁰⁸ V. *Tužilac protiv Vojislava Šešelja*, predmet br. IT-03-67-T, redigovana verzija "Odluke o preispitivanju Odluke od 15. maja 2007. po zahtevu Vojislava Šešelja za postupak nepoštovanja suda protiv Carle Del Ponte, Hildegard Uertz-Retzlaff i Daniela Saxona", 27. jul 2010. (originalna verzija na francuskom zavedena 29. juna 2010), par. 32. V. takođe Prvostepena presuda, Dodatak 2 – Istorijat postupka, par. 65.

¹⁰⁹ V. *Tužilac protiv Vojislava Šešelja*, predmet br. IT-03-67-T, Odluka po Zahtevu Vojislava Šešelja za pokretanje postupka za nepoštovanje suda protiv Carle Del Ponte, Hildegard Uertz-Retzlaff i Daniela Saxona, kao i po zahtevima koje je shodno tome podnelo tužilaštvo, 14. februar 2012. (originalna verzija na francuskom zavedena 22. decembra

38. Šešelj u žalbenom postupku jednostavno ponavlja argumente koji nisu usvojeni u prvostepenom postupku,¹¹⁰ a da pritom ne pokazuje nikakvu grešku u odlukama Pretresnog veća. Njegovi argumenti se stoga u celini odbacuju.

E. Nepotrebno odgađanje

39. Dana 24. februara 2003, Šešelj se predao MSKJ-u i stavljen je u pritvor.¹¹¹ Njegovo suđenje je počelo 7. novembra 2007. a okončano je 20. marta 2012.¹¹² Dana 28. avgusta 2013, sudija Frederik Harhoff je izuzet,¹¹³ posle čega ga je 31. oktobra 2013 zamenio sudija Mandiaye Niang.¹¹⁴ Dana 13. decembra 2013, Pretresno veće je donelo odluku da se postupak nastavi čim se sudija Niang upozna sa spisom prvostepenog postupka.¹¹⁵ Dana 6. novembra 2014, većina u Pretresnom veću je, *proprio motu*, naložila da se optuženi privremeno pusti na slobodu iz zdravstvenih razloga.¹¹⁶ Prvostepena presuda je izrečena 31. marta 2016, bez Šešeljevog prisustva.¹¹⁷

40. Šešelj tvrdi da je sudski postupak u ovom predmetu bio najduži u istoriji MKSJ-a i da to predstavlja nepotrebno odgađanje.¹¹⁸ Ukazujući na dužinu pretpretresnog pritvora, do kojeg je, kako tvrdi, došlo zbog nespremnosti tužilaštva za suđenje i neefikasnosti pretresnih veća i Sekretarijata MKSJ-a, on tvrdi da su prekršena njegova prava da mu se sudi u razumnom vremenskom roku i da se smatra nevinim dok mu se ne dokaže krivica.¹¹⁹ Šešelj tvrdi da on "ni na koji način nije doprineo

2011), par. 29. V. takođe Prvostepena presuda, Dodatak 2 – Istorijat postupka, par. 66; Odluka od 13. decembra 2013, par. 38, 39.

¹¹⁰ V. Odluka od 13. decembra 2013, par. 8, 30, 31, 38, fusnota 81; Odluka od 10. februara 2010, par. 10, 25, fusnote 52, 53.

¹¹¹ V. Prvostepena presuda, Dodatak 2 – Istorijat postupka, par. 2.

¹¹² Prvostepena presuda, Dodatak 2 – Istorijat postupka, par. 10.

¹¹³ Prvostepena presuda, Dodatak 2 – Istorijat postupka, par. 10, 25; *Tužilac protiv Vojislava Šešelja*, predmet br. IT-03-67-T, Odluka po Zahtevu odbrane za izuzeće sudije Frederika Harhoffa i izveštaj potpredsedniku, 28. avgust 2013. V. takođe Prvostepena presuda, Dodatak 2 – Istorijat postupka, par. 23-27.

¹¹⁴ Prvostepena presuda, Dodatak 2 – Istorijat postupka, par. 28; *Tužilac protiv Vojislava Šešelja*, predmet br. IT-03-67-T, Nalog o imenovanju sudije na osnovu pravila 15, 31. oktobar 2013, str. 2.

¹¹⁵ Prvostepena presuda, Dodatak 2 – Istorijat postupka, par. 29; Odluka od 13. decembra 2013. Dana 6. juna 2014, Žalbeno veće je potvrdilo Odluku o nastavku postupka. V. Prvostepena presuda, Dodatak 2 – Istorijat postupka, par. 30; *Tužilac protiv Vojislava Šešelja*, predmet br. IT-03-67-AR15bis, Odluka po Žalbi na odluku o nastavku postupka, 6. jun 2014. (dalje u tekstu: Odluka po žalbi od 6. juna 2014).

¹¹⁶ Prvostepena presuda, Dodatak 2 – Istorijat postupka, par. 83; *Tužilac protiv Vojislava Šešelja*, predmet br. IT-03-67-T, Nalog za privremeno puštanje optuženog na slobodu *proprio motu*, 7. novembar 2014. (originalna verzija na francuskom zavedena 6. novembra 2014) (javno s poverljivim dodatkom).

¹¹⁷ Prvostepena presuda, Dodatak 2 – Istorijat postupka, par. 10. V. takođe Prvostepena presuda, Dodatak 2 – Istorijat postupka, par. 85, 86.

¹¹⁸ Podnesak respondenta, par. 17, 18, 31, 55, 211, 212, 300, 301, 306, 315, 324.

¹¹⁹ Podnesak respondenta, par. 114, 224-272, 300, 314, 316.

neprimerenosti dužini postupka" i da "[n]ikada nije izostao iz sudnice, čak ni u periodu kada je bio ophrvan teškom bolešću".¹²⁰

41. Žalbena veće podseća da je pravo na suđenje bez nepotrebnog odgađanja utemeljeno u članu 19(4)(c) Statuta¹²¹ i da ono štiti optuženog od *nepotrebnog* odgađanja, o čemu se odluka donosi za svaki slučaj posebno.¹²² Za tu ocenu relevantno je više faktora, između ostalog: dužina odgađanja, složenost postupka, postupci strana u postupku, postupci relevantnih organa vlasti i eventualno nanošenje štete optuženom.¹²³ Pored toga, pretresna veća su dužna da aktivno učestvuju u naporima da se optuženom sudi bez nepotrebnog odgađanja, bez obzira na to da li sâm optuženi insistira na tom pravu.¹²⁴

42. Iako je sudski postupak u ovom predmetu bio dug,¹²⁵ Žalbena veće smatra da su pitanja koja Šešelj pokreće u žalbenom postupku već razmotrena u prvostepenom postupku. Konkretno, dužina pretpretresnog pritvora i argumenti da je prekršeno njegovo pravo na suđenje bez nepotrebnog odgađanja, odbačeni su odlukama Pretresnog veća od 10. februara 2010,¹²⁶ 21. marta 2012¹²⁷ i

¹²⁰ Podnesak respondenta, par. 324.

¹²¹ U članu 19(4)(c) Statuta preuzeta je formulacija člana 21(4)(c) Statuta MKSJ-a.

¹²² V. npr. Drugostepena presuda u predmetu *Nyiramasuhuko i drugi*, par. 346; Odluka po žalbi od 6. juna 2014, par. 63.

¹²³ V. npr. Drugostepena presuda u predmetu *Nyiramasuhuko i drugi*, par. 346; Odluka po žalbi od 6. juna 2014, par. 63.

¹²⁴ V. Drugostepena presuda u predmetu *Nyiramasuhuko i drugi*, par. 346; Drugostepena presuda u predmetu *Šainović i drugi*, par. 100.

¹²⁵ Žalbena veće konstatuje da je, od trenutka kada se Šešelj predao MKSJ-u 24. februara 2003, proteklo oko četiri godine i osam meseci pre početka suđenja (v. Prvostepena presuda, Dodatak 2 – Istorijat postupka, par. 3), oko 11 godina i osam meseci pre nego što je privremeno pušten na slobodu (v. Prvostepena presuda, Dodatak 2 – Istorijat postupka, par. 83) i oko 13 godina i jedan mesec pre nego što je izrečena Prvostepena presuda.

¹²⁶ Pretresno veće je razmotrilo Šešeljeve navode da je trajanje pretpretresnog pritvora i suđenja bilo predugačko, kao i da je za kašnjenja odgovorno tužilaštvo koje je, između ostalog, više puta izmenilo Optužnicu, menjalo broj i vrstu predloženih dokaza i pokušalo da optuženom nametne branioca. V. Odluka od 10. februara 2010, par. 14. Pretresno veće je uvažilo da je Šešelj proveo duži period u pritvoru. Pretresno veće je pri tome imalo na umu Šešeljevo fundamentalno pravo na suđenje bez nepotrebnog odgađanja na osnovu člana 21(4)(c) Statuta MKSJ-a. Veće je takođe imalo u vidu složenost predmeta, težinu optužbi protiv Šešelja, ponašanje svih strana u postupku, kao i o da su prekidi suđenja bili opravdani višim interesima da se očuva pravičnost postupka, poput postupaka za nepoštovanje suda koji su vođeni protiv Šešelja. V. Odluka od 10. februara 2010, par. 29, 30. Nakon što je podsetilo da je u međunarodnoj i evropskoj sudskoj praksi ne postoji unapred određeni rok nakon kojeg bi se postupak smatrao nepravičnim zbog nepotrebnog odgađanja, Pretresno veće je zaključilo da Šešeljevo pravo da mu se sudi bez nepotrebnog odgađanja nije prekršeno. V. Odluka od 10. februara 2010, par. 30. V. takođe Prvostepena presuda, Dodatak 2 – Istorijat postupka, par. 70.

¹²⁷ Pretresno veće je razmotrilo Šešeljev navod da je MKSJ prekršio njegovo pravo da mu se sudi u razumnom roku – trajanje njegovog boravka u pritvoru, uključujući pretpretresni postupak, bilo je predugačko i Pretresno veće nikada nije obrazložilo opravdanost tog trajanja – i da traži naknadu štete u iznosu od 500.000 evra. V. Odluka od 21. marta 2012, par. 87. Pretresno veće je podsetilo na svoje ranije odluke i ponovilo zaključak da Šešeljevo pravo na suđenje bez nepotrebnog odgađanja nije prekršeno. V. Odluka od 21. marta 2012, par. 89, 90, gde se upućuje na Odluku od 10. februara 2010; *Tužilac protiv Vojislava Šešelja*, predmet br. IT-03-67-T, Odluka po Zahtevu optuženog za obustavu postupka, 12 oktobar 2011. (originalna verzija na francuskom zavedena 29. septembra 2011) (dalje u tekstu: Odluka od 29. septembra 2011.), par. 32, 33. V. takođe Prvostepena presuda, Dodatak 2 – Istorijat postupka, par. 71, 72. Veće je dalje konstatovalo da postupkom vođenim u periodu između Odluke od 10. februara 2010. i Odluke od 21. marta 2012. nije povređeno to pravo. V. Odluka od 21. marta 2012, par. 90. Konstatujući da Šešelj nije uložio žalbu ili tražio

13. decembra 2013.¹²⁸ Žalbeno veće MKSJ-a potvrdilo je Odluku od 13. decembra 2013. u delu koji se odnosi na nepotrebno odgađanje.¹²⁹ Veće je, između ostalog, takođe bilo mišljenja da, imajući u vidu sudsku praksu, 12 godina pritvora pre izricanja prvostepene presude samo po sebi ne predstavlja štetu¹³⁰ i da je, u postupcima za nepoštovanje suda koji su protiv njega vođeni, Šešelj osuđen na kaznu zatvora u trajanju od ukupno četiri godine i devet meseci.¹³¹

43. Šešeljevi navodi u žalbenom postupku o nepotrebnom odgađanju predstavljaju ponavljanje argumenata koji nisu usvojeni u prvostepenom postupku i koji ne pokazuju bilo kakvu grešku u odlukama Pretresnog veća. Štaviše, u njima se ne uzima u obzir činjenica da je Žalbeno veće MKSJ-a već razmotrilo i odbacilo mnoge njegove argumente.¹³² Žalbeno veće stoga u celini odbacuje njegove argumente o nepotrebnom odgađanju..

ponovno razmatranje Odluke od 10. februara 2010, Pretresno veće je razmotrilo njegovu argumentaciju samo za period posle 10. februara 2010. V. Odluka od 21. marta 2012, par. 90, fusnota 202; Odluka od 29. septembra 2011, par. 31

¹²⁸ Nakon što je ponovilo zaključke iz svojih ranijih odluka, Pretresno veće je utvrdilo da su Šešeljevi navodi o nepotrebnom odgađanju za period do donošenja Odluke od 21. marta 2012. irelevantni budući da su ranije razmotreni i da posle tog perioda nije bilo odgađanja, uključujući postupak kada je sudija Harhoff izuzet. V. Odluka od 13. decembra 2013, par. 19-21, gde se poziva na Odluku od 10. februara 2010, Odluku od 29. septembra 2011. i Odluku od 21. marta 2012. V. takođe Odluka od 13. decembra 2013, par. 23, 24.

¹²⁹ Žalbeno veće MKSJ-a je eksplicitno istaklo da Šešelj u žalbenom postupku samo ponavlja argumente koje je Pretresno veće već razmotrilo i da ne navodi nijednu grešku Pretresnog veća. V. Odluka po žalbi od 6. juna 2014, par. 47, 48, fusnota 91. V. takođe Odluka po žalbi od 6. juna 2014, par. 29, 31, 60.

¹³⁰ Odluka po žalbi od 6. juna 2014, par. 63, gde se upućuje na Drugostepenu presudu u predmetu *Mugenzi i Mugiraneza*, par. 28, 37, 64, 144.

¹³¹ Odluka po žalbi od 6. juna 2014, par. 64. V. takođe Prvostepena presuda, Dodatak 2 – Istorijat postupka, par. 61-64. Šešelj u žalbenom postupku tvrdi da, zbog tri postupka pokrenuta protiv njega za nepoštovanje suda, nije trebalo prekidati suđenje na kojem mu se sudi za najteže međunarodne zločine. V. Podnesak respondenta, par. 224. Žalbeno veće napominje da je Pretresno veće vagalo njegovo pravo na suđenje bez nepotrebnog odgađanja u odnosu na opštu pravičnost postupka i zaključilo da "imajući u vidu izuzetne okolnosti u ovom predmetu, obaveza Veća da očuva integritet i pravičnost postupka mora imati prednost nad vremenskim razlozima". V. Odluka od 10. februara 2010, par. 28, 29. Žalbeno veće ne nalazi nikakvu grešku u pristupu Pretresnog veća budući da je Šešelj proglašen krivim za nepoštovanje suda zato što je, između ostalog, namerno i svesno ometao sprovođenje pravde tako što je obelodanio poverljive informacije o 13 zaštićenih svedoka, kršeći time zaštitne mere koje je odredilo Pretresno veće i zato što nije povukao poverljive informacije sa svog privatnog vebajta. V. Prvostepena presuda, Dodatak 2 – Istorijat postupka, par. 62-64. Žalbeno veće MKSJ-a potvrdilo je kazne izrečene Šešelju u sve tri presude za nepoštovanje suda. V. Prvostepena presuda, Dodatak 2 – Istorijat postupka, par. 62-64. V. takođe *U predmetu protiv Vojislava Šešelja*, predmet br. IT-03-67-R77.2-A, Presuda, 19. maj 2010, par. 42; *Tužilac protiv Vojislava Šešelja*, predmet br. IT-03-67-R77.3-A, Presuda, 28. novembar 2012, par. 34; *Postupci za nepoštovanje suda protiv Vojislava Šešelja*, predmet br. IT-03-67-R77.4-A, javna redigovana verzija "Presude" od 30. maja 2013, par. 54.

¹³² Žalbeno veće napominje da je Pretresno veće eksplicitno zaključilo da je trajanje Šešeljevog pretpretresnog pritvora produženo za 12 meseci jer je štrajkovao glađu i zato što je predmet dodeljen drugom Pretresnom veću. V. Prvostepena presuda, Dodatak 2 – Istorijat postupka, par. 22. V. takođe Prvostepena presuda, Dodatak 2 – Istorijat postupka, par. 61-64; Odluka po žalbi od 20. oktobra 2006, par. 29 (Žalbeno veće MKSJ-a je zaključilo da je Pretresno veće Šešelju dodelilo branioca zato što je "obesan i uvredljiv karakter mnogih od 191 Šešeljevog pretpretresnog podneska; njegovo svesno odbijanje u više navrata da se pridržava pravila postupka koja su propisana Pravilnikom i uputstvima Međunarodnog suda, kao i nalogima Pretresnog veća; njegovo uporno korišćenje uvredljivog jezika u podnescima i tokom pretpretresnih pojavljivanja u sudnici; otkrivanje imena jednog zaštićenog svedoka, zastrašivanje potencijalnih svedoka i neovlašćeno obelodanjivanje poverljivih materijala; kao i njegove neprestane opstrukcije i ometanja postupka uprkos ponovljenim opštim upozorenjima Pretresnog veća, Žalbenog veća, Kolegijuma i predsednika Međunarodnog suda" – koji su "nesumnjivo [...] dovoljni da navedu na zaključak da je Šešelj iskazao namerno pomanjkanje namere da

F. Zaključak

44. Iz gorenavedenih razloga, Žalbeno veće odbacuje navode Šešelja da je prekršeno njegovo pravo na pravično suđenje.

u dobroj veri sarađuje u pretpretresnom postupku, što je dovelo do znatnog ometanja postupka i rasipanja resursa Međunarodnog suda"); Odluka po žalbi od 8. decembra 2006, par. 2.

V. KRŠENJA ZAKONA I OBIČAJA RATOVANJA

45. Pretresno veće je konstatovalo da su u Vukovaru, Zvorniku, na širem području Sarajeva, u Mostaru i Nevesinju, zaista "počinjena" izvesna navedena dela ubistva, mučenja, okrutnog postupanja i pljačke za koja se tereti kao kršenja zakona i običaja ratovanja.¹³³ Prilikom izvođenja tih zaključaka, Pretresno veće je navelo dokaze na koje se oslonilo, ali nije obrazložilo zašto ih je prihvatilo.¹³⁴ Pretresno veće je takođe konstatovalo da druga navedena dela ubistva, okrutnog postupanja, mučenja, pljačke, kao i bezobzirnog razaranja ili pustošenja koja nisu opravdana vojnom nuždom i namernog uništavanja muslimanskih verskih objekata, u tim istim opštinama, nisu nepobitno utvrđena na osnovu dokaza.¹³⁵ Konkretno, kad je reč o navedenom bezobzirnog razaranja Mostara, Pretresno veće je zaključilo da se, iako je na grad "neselektivno" otvarana vatra, ne može na osnovu dokaza van razumne sumnje zaključiti da to uništavanje nije bilo opravdano vojnom nuždom.¹³⁶

46. Tužilaštvo tvrdi da Pretresno veće nije u dovoljnoj meri obrazložilo mišljenje u vezi sa svim svojim zaključcima koji se odnose na navodna kršenja zakona i običaja ratovanja.¹³⁷ Prema rečima tužilaštva, konstatacije Pretresnog veća se ne pozivaju na merodavno pravo i sastoje se od "taksativno navedenih zaključaka od po samo jedne rečenice u vezi sa zločinima za koje se tereti", a da Veće pritom ne daje nikakvu analizu ili razloge za njih.¹³⁸ Kad je reč o kršenjima za koja je zaključeno da nisu utvrđena, tužilaštvo navodi da je Pretresno veće možda primenilo pogrešan pravni standard i to ilustruje pozivajući se na naizgled nedosledan način na koji je Pretresno veće opisalo granatiranje Mostara kao "neselektivno", da bi kasnije zaključilo da se ne može isključiti da je to razaranja bilo opravdano vojnom nuždom.¹³⁹

47. Tužilaštvo traži da Žalbeno veće konstatuje da Pretresno veće nije dalo obrazloženo mišljenje i da potom, na osnovu dokaza, konstatuje da su kršenja zakona i običaja ratovanja, za koja

¹³³ Prvostepena presuda, par. 207, 213, 216, 219. V. takođe Prvostepena presuda, par. 210, 220; Optužnica, par. 18, 20-22, 24-30, 34.

¹³⁴ Prvostepena presuda, par. 207, 210, 213, 216, 219.

¹³⁵ Prvostepena presuda, par. 203, 204. V. takođe Optužnica, par. 22, 24, 26, 27, 29, 30, 34.

¹³⁶ Prvostepena presuda, par. 204(a), fusnota 175.

¹³⁷ Najava žalbe, par. 4-6; Žalbeni podnesak, par. 2, 7, 11, 21, 42-44, 74, 118, 119, 122, 123, 220. V. takođe Replika, par. 2; T. 13. decembar 2017, str. 5, 6, 11-15.

¹³⁸ Žalbeni podnesak, par. 43. V. takođe Žalbeni podnesak, par. 122.

¹³⁹ Žalbeni podnesak, par. 122, 123. S tim u vezi, tužilaštvo ističe da neselektivni napadi nikada nisu dozvoljeni. V. Žalbeni podnesak, par. 123, gde se upućuje, između ostalog, na J-M. Henckaerts i L. Doswald-Beck, ur., *International Committee of the Red Cross: Customary International Humanitarian Law*, tom I (Rules) (Cambridge: Cambridge University Press, 2005), Rule 11; Drugostepena presuda u predmetu *Galić*, par. 130.

je Pretresno veće zaključilo da su utvrđena, dokazana van razumne sumnje.¹⁴⁰ Tužilaštvo, međutim, iznosi da "[u] svrhu ispravljanja [Prvostepene] [p]resude, tužilaštvo ne osporava zaključke [Pretresnog] [v]eća da neki ratni zločini [...] nisu dokazani.¹⁴¹

48. Šešelj odgovara da tužilaštvo ne pravi razliku između grešaka u primeni prava i grešaka u utvrđivanju činjeničnog stanja¹⁴² i da ne definiše pravno sredstvo koje traži.¹⁴³ On takođe iznosi da je Pretresno veće ispravno zaključilo da ni on, ni članovi Srpske radikalne stranke nisu učestvovali u kršenjima zakona i običaja ratovanja.¹⁴⁴

49. Žalbeno veće podseća da, kada neka strana u postupku tvrdi da je napravljena greška u primeni prava zbog toga što nije dato obrazloženo mišljenje, ona mora navesti konkretna pitanja, zaključke o činjenicama ili argumente za koje tvrdi da ih pretresno veće nije razmotrilo i objasni zbog čega taj propust veća obesnažuje njegovu odluku.¹⁴⁵ U suštini, tužilaštvo jednostavno traži da Žalbeno veće obrazloži kršenja zakona i običaja ratovanja za koja je Pretresno veće konstatovalo da su dokazana van razumne sumnje i da potvrdi te zaključke. Tužilaštvo ne traži nikakvu reviziju zaključaka Pretresnog veća da određena kršenja nisu dokazana. Žalbeno veće podseća da navod o grešci u primeni prava koji nema izgleda da promeni ishod sudske odluke može biti odbačen po samom tom osnovu.¹⁴⁶ Shodno tome, Žalbeno veće ne treba da razmatra navode tužilaštva da Pretresno veće nije dalo obrazloženo mišljenje, budući da tužilaštvo praktično traži da se održi *status quo* zaključaka Pretresnog veća o postojanju kršenja zakona i običaja ratovanja bez bilo kakvog uticaja na ishod presude koji bi usledio.¹⁴⁷ U svakom slučaju, kad je reč o opservaciji Pretresnog veća da je neselektivno granatiranje Mostara možda bilo opravdano vojnom nuždom, Žalbeno veće podseća da u međunarodnom običajnom pravu postoji apsolutna zabrana uzimanja civila za metu, što obuhvata i neselektivne napade, i da se od te zabrane ne može odstupiti pozivajući se na vojnu nuždu.¹⁴⁸

50. Iz gorenavedenih razloga, prigovori tužilaštva na zaključke Pretresnog veća o kršenjima zakona i običaja ratovanja se odbijaju.

¹⁴⁰ Žalbeni podnesak, par. 220.

¹⁴¹ Žalbeni podnesak, fusnota 619. V. takođe T. 13. decembar 2017, str. 14, 15.

¹⁴² Podnesak respondenta, par. 55. V. takođe Podnesak respondenta, par. 49-52.

¹⁴³ Podnesak respondenta, par. 114.

¹⁴⁴ Podnesak respondenta, par. 343.

¹⁴⁵ V. gore, par. 13.

¹⁴⁶ V. gore, par. 13.

¹⁴⁷ V. takođe T. 13. decembar 2017, str. 14, 15.

¹⁴⁸ Drugostepena presuda u predmetu *D. Milošević*, par. 53; Drugostepena presuda u predmetu *Strugar*, par. 275; Drugostepena presuda u predmetu *Galić*, par. 130; Drugostepena presuda u predmetu *Blaškić*, par. 109.

VI. ZLOČINI PROTIV ČOVEČNOSTI

51. Tužilaštvo je na suđenju iznelo tvrdnju da je Šešelj odgovoran za zločine protiv čovečnosti koji su bili deo rasprostranjenog ili sistematskog napada usmerenog protiv nesrpskog civilnog stanovništva u Hrvatskoj, Bosni i Hercegovini i Vojvodini, Srbija.¹⁴⁹ Kao preliminarno pitanje, Pretresno veće je najpre razmotrilo da li je izvršen rasprostranjen ili sistematski napad na nesrpsko civilno stanovništvo u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini, i zaključilo da tužilaštvo nije predočilo dovoljno dokaza koji to nepobitno pokazuju.¹⁵⁰ Pretresno veće je potom zaključilo da nije postojao rasprostranjen ili sistematski napad protiv nesrpskog civilnog stanovništva u Vojvodini i primetilo da Vojvodina nije bila zona oružanog sukoba, da nije postojala veza između događaja koji su se tamo odigrali i sukoba u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini, kao i da raširenost i *modus operandi* tih zlostavljanja, čak i da su utvrđena, ne predstavljaju rasprostranjen ili sistematski napad.¹⁵¹ Shodno tome, Pretresno veće je zaključilo da nisu ispunjeni opšti uslovi iz člana 5 Statuta MKSJ-a kad je reč o Hrvatskoj, BiH i Vojvodini¹⁵² i stoga nije donosilo zaključke o krivičnim delima u osnovi progona, deportacije i drugih nehumanih dela (prisilno premeštanje) za koja se tereti u tačkama 1, 10 i 11 Optužnice.

52. Tužilaštvo tvrdi da je Pretresno veće pogrešilo kad je zaključilo da nije izvršen rasprostranjen ili sistematski napad na nesrpsko civilno stanovništvo u Hrvatskoj, Bosni i Hercegovini i Vojvodini.¹⁵³ Tužilaštvo traži da Žalbeno veće ukine zaključak Pretresnog veća i donese zaključke o opštim uslovima zločina protiv čovečnosti i krivičnim delima u osnovi za koja se tereti u Optužnici.¹⁵⁴ Šešelj odgovara da su navodi tužilaštva nepotkrepljeni, da se u njima ponavljaju argumenti predočeni na suđenju, da iskrivljeno prikazuju dokaze i ne pokazuju da postoji bilo kakva greška u zaključcima Pretresnog veća.¹⁵⁵ On dalje iznosi da tužilaštvo nije dokazalo da bilo koja od navodnih grešaka obesnažuje Prvostepenu presudu niti da je dovela do neostvarenja pravde.¹⁵⁶

¹⁴⁹ Prvostepena presuda, par. 188. V. Optužnica, par. 14-17, 31-33.

¹⁵⁰ Prvostepena presuda, par. 192, 193.

¹⁵¹ Prvostepena presuda, par. 194-197.

¹⁵² Prvostepena presuda, par. 198.

¹⁵³ Najava žalbe, par. 5, 6, 11(a); Žalbeni podnesak, par. 3, 12, 18-20, 22, 24, 25, 45-74, 118-121, 139-157. V. takođe T. 13. decembar 2017, str. 14-20.

¹⁵⁴ Žalbeni podnesak, par. 221-230. V. takođe T. 13. decembar 2017, str. 24-26.

¹⁵⁵ V. npr. Podnesak respondenta, par. 48, 53-56, 68-72, 80-86, 115, 164-170, 174-182, 208, 360-362, 368, 387.

¹⁵⁶ V. npr. Podnesak respondenta, par. 72, 86.

53. U ovom odeljku Presude, Žalbeno veće razmatra da li je Pretresno veće napravilo grešku u sledećim slučajevima: (i) kada nije navelo merodavno pravo i (ii) kada je zaključilo da nije postojao rasprostranjen ili sistematski napad na nesrpsko civilno stanovništvo u Hrvatskoj, Bosni i Hercegovini i Vojvodini, u Srbiji.

A. Merodavno pravo za zločine protiv čovečnosti

54. Pretresno veće je konstatovalo da nije postojao rasprostranjen ili sistematski napad na nesrpsko civilno stanovništvo u Hrvatskoj, Bosni i Hercegovini i Vojvodini.¹⁵⁷ Prilikom izlaganja prava, Veće je navelo:

Da bi se mogla kvalifikovati kao zločini protiv čovečnosti u smislu člana 5 Statuta, krivična dela su morala biti počinjena "tokom oružanog sukoba", bilo međunarodnog bilo nemeđunarodnog karaktera. Osim toga, mora postojati objektivna geografska ili vremenska veza između dela optuženog i oružanog sukoba.¹⁵⁸

55. U vezi sa navodnim napadom u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini, Pretresno veće je bilo mišljenja da tužilaštvo "nije izvrši[lo] [svoj] zadatak" i pokazalo "da su civili masovno uzimani za metu".¹⁵⁹ Kad je reč o Vojvodini, Pretresno veće je utvrdilo da su dela srpskih izbeglica bila bazirana na privatnim motivima i podstaknuta željom da steknu dom, na osnovu čega se nije mogao izvesti "zaključak da je izvršen masovni napad usmeren protiv hrvatskog civilnog stanovništva".¹⁶⁰

56. Tužilaštvo tvrdi da Pretresno veće nije navelo pravne uslove koji se primenjuju na opšte uslove zločina protiv čovečnosti i šta je, konkretno, potrebno da bi se dokazalo postojanje napada usmerenog protiv civilnog stanovništva i njegov rasprostranjen ili sistematski karakter.¹⁶¹ Tužilaštvo stoga tvrdi da Pretresno veće nije dalo obrazloženo mišljenje.¹⁶² Tužilaštvo dalje iznosi da činjenica da Pretresno veće upućuje na "masovnos[t]" sugeriše da je ono uzelo u obzir samo to da li je napad na civilno stanovništvo bio rasprostranjen i da bi Pretresno veće, da je primenilo ispravan pravni standard na dokaze u spisu, zaključilo da je rasprostranjen ili sistematski napad na civilno stanovništvo postojao.¹⁶³

¹⁵⁷ Prvostepena presuda, par. 192-198.

¹⁵⁸ Prvostepena presuda, par. 191 (interne reference izostavljene).

¹⁵⁹ Prvostepena presuda, par. 193.

¹⁶⁰ Prvostepena presuda, par. 196.

¹⁶¹ Žalbeni podnesak, par. 120, gde se upućuje na Prvostepenu presudu, par. 192-198.

¹⁶² Žalbeni podnesak, par. 118-120, gde se upućuje na Drugostepenu presudu u predmetu *Hadžihasanović i Kubura*, par. 13. Tužilaštvo takođe navodi da je "još [...] problematičnija" činjenica da nije navedeno koje materijalno pravo je primenjeno budući da je jedan od sudija većine u svom Izdvojenom mišljenju izjavio da za njega pravilo presedana koje se primenjuje na MKSJ-u nije obavezujuće. V. Žalbeni podnesak, par. 119.

¹⁶³ Žalbeni podnesak, par. 121, gde se upućuje, između ostalog, na Prvostepenu presudu, par. 193.

57. Žalbeno veće podseća da, kako bi utvrdilo da je počinjen zločin protiv čovečnosti, pretresno veće mora da se uveri, između ostalog, da je krivično delo bilo deo rasprostranjenog ili sistematskog napada usmerenog protiv nekog civilnog stanovništva.¹⁶⁴ Izraz “rasprostranjen” odnosi se na široke razmere napada i broj žrtava, dok se izraz “sistematski” odnosi na organizovani karakter dela nasilja i malu verovatnoću da su ona počinjena nasumice.¹⁶⁵ Žalbeno veće primećuje da u ovom predmetu Pretresno veće nije eksplicitno navelo pravne uslove koji se primenjuju na opšte uslove zločina protiv čovečnosti. Međutim, suprotno tvrdnji tužilaštva, to ne predstavlja, samo po sebi, propust Pretresnog veća da iznese obrazloženo mišljenje. Iako u praksi pretresna veća obično izlažu pravo koje nameravaju da primene, dužnost da se iznese obrazloženo mišljenje ne podrazumeva nužno formalni uslov da se izloži merodavno pravo. Shodno tome, iako bi bilo poželjno da je Pretresno veće eksplicitno navelo opšte uslove zločina protiv čovečnosti, tužilaštvo nije pokazalo da taj propust Pretresnog veća predstavlja grešku u primeni prava.

58. Štaviše, pregled analize Pretresnog veća pokazuje da je Pretresno veće primenilo ispravan pravni standard kada je ocenjivalo postojanje napada na civilno stanovništvo i njegov rasprostranjen ili sistematski karakter.¹⁶⁶ S tim u vezi, Žalbeno veće napominje da je Pretresno veće navelo da je na tužilaštvu bilo da pokaže da su civili “masovno uzimani za metu”,¹⁶⁷ kao i da je razmatralo dokaze o zlostavljanju civila u Hrtkovcima kad je reč o njihovoj “raširenosti”¹⁶⁸ i zaključilo da nema dovoljno dokaza da je izvršen “masovni napad” na civilno stanovništvo.¹⁶⁹ Razmatranje Pretresnog veća stoga pokazuje da je uslov “rasprostranjenosti” primenjen. Prilikom primene uslova “sistematičnosti”, Pretresno veće je bilo mišljenja da nema dovoljno dokaza o “kampanj[i] nasilja i zlostavljanja”¹⁷⁰ i razmotrilo dokaze o zlostavljanju civila u Hrtkovcima kad je u pitanju njihov “modus operandi”,¹⁷¹ zaključivši da su oni predstavljali “latentno, usmereno i ograničeno šikaniranje”¹⁷² i “spontan[e] incident[e]”.¹⁷³ Pretresno veće je takođe očigledno bilo svesno uslova

¹⁶⁴ V. npr. Drugostepena presuda u predmetu *Ndindiliyimana i drugi*, par. 260; Drugostepena presuda u predmetu *Šainović i drugi*, par. 264; Drugostepena presuda u predmetu *Bagosora i Nsengiyumva*, par. 389; Drugostepena presuda u predmetu *Mrkić i Šljivančanin*, par. 41.

¹⁶⁵ V. npr. Drugostepena presuda u predmetu *Ndindiliyimana i drugi*, par. 260; Drugostepena presuda u predmetu *Bagosora i Nsengiyumva*, par. 389; Drugostepena presuda u predmetu *Nahimana i drugi*, par. 920; Drugostepena presuda u predmetu *Kordić i Čerkez*, par. 94; Drugostepena presuda u predmetu *Blaškić*, par. 101.

¹⁶⁶ Žalbeno veće napominje da u paragrafima 192 i 196 Prvostepene presude, u prevodu na engleski jezik, stoji “rasprostranjen i sistematski” napad (naglasak dodat). Međutim, u originalnom tekstu na francuskom, u paragrafima 192 i 196 Prvostepene presude piše da je napad “rasprostranjen ili sistematski” (naglasak dodat). Žalbeno veće napominje da je original na francuskom merodavna verzija Prvostepene presude. V. Prvostepena presuda, str. 110.

¹⁶⁷ Prvostepena presuda, par. 193.

¹⁶⁸ Prvostepena presuda, par. 196.

¹⁶⁹ Prvostepena presuda, par. 196.

¹⁷⁰ Prvostepena presuda, par. 192.

¹⁷¹ Prvostepena presuda, par. 196.

¹⁷² Prvostepena presuda, par. 196.

da napad mora biti usmeren protiv civilnog stanovništva kada je zaključilo da dokazi pokazuju postojanje “stanj[a] oružanog sukoba između neprijateljskih vojnih snaga, s civilnim komponentama”.¹⁷⁴

59. Shodno tome, tužilaštvo nije pokazalo da je Pretresno veće napravilo grešku zato što nije navelo i primenilo ispravno pravo koje se odnosi na zločine protiv čovečnosti.

B. Postojanje rasprostranjenog ili sistematskog napada na civilno stanovništvo

1. Hrvatska i Bosna i Hercegovina

60. Pretresno veće je konstatovalo da tužilaštvo nije dokazalo da je protiv nesrpskog stanovništva u Vukovaru, u Hrvatskoj, i Zvorniku, na širem području Sarajeva, u Mostaru i Nevesinju, u Bosni i Hercegovini, vođena kampanja nasilja i zlostavljanja.¹⁷⁵ Veće je bilo mišljenja da dokazi pre ukazuju na “stanje oružanog sukoba između neprijateljskih vojnih snaga, s civilnim komponentama”.¹⁷⁶ Pretresno veće je konkretno navelo sledeće:

Prisustvo boraca civila, u neutvrđenim razmerama, u sukobima koje su mnogi svedoci opisali kao ulične borbe, za svaki komadić teritorije i za svaku kuću, daje kontekst koji ne omogućava zaključak da je izvršen napad usmeren protiv civila.¹⁷⁷

Pretresno veće takođe nije moglo da odbaci Šešeljeve argumente da su civili pobešli iz zona borbenih dejstava da bi se sklonili na mestima na kojima su se nalazili pripadnici iste etničke ili verske grupe i da autobusi, koji su obezbeđeni za tu svrhu, nisu bili deo operacije prisilnog premeštanja stanovništva, nego zapravo deo humanitarne pomoći.¹⁷⁸ U tom pogledu, Pretresno veće je bilo mišljenja da Šešeljeve argumente potkrepljuju iskazi svedoka VS-1022 i VS-1087.¹⁷⁹

61. Tužilaštvo tvrdi da Pretresno veće nije dalo obrazloženo mišljenje ili je, alternativno, napravilo grešku u utvrđivanju činjeničnog stanja kada je zaključilo da nije izvršen rasprostranjen ili sistematski napad na nesrpsko civilno stanovništvo u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini.¹⁸⁰ Konkretno, tužilaštvo tvrdi sledeće: (i) da Pretresno veće nije uputilo na koje se dokaze oslonilo¹⁸¹ i

¹⁷³ Prvostepena presuda, fusnota 155.

¹⁷⁴ Prvostepena presuda, par. 192.

¹⁷⁵ Prvostepena presuda, par. 192.

¹⁷⁶ Prvostepena presuda, par. 192.

¹⁷⁷ Prvostepena presuda, par. 192.

¹⁷⁸ Prvostepena presuda, par. 193.

¹⁷⁹ Prvostepena presuda, par. 193, gde se upućuje na svedoka VS-1022, T. 17. jul 2008, str. 9524, 9525, 9528-9530 (zatvorena sednica); dokazni predmet P696 (poverljivo), par. 16.

¹⁸⁰ Žalbeni podnesak, par. 3, 18-20, 24, 25, 42, 45-74, 139-143, 221. V. takođe T. 13. decembar 2017, str. 14-20.

¹⁸¹ Žalbeni podnesak, par. 46, gde se upućuje na Prvostepenu presudu, par. 192.

da dokazi koje je razmotrilo, konkretno iskazi svedoka VS-1022 i VS-1087, ne potkrepljuju njegove zaključke;¹⁸² (ii) da je propustilo da uzme u obzir vlastite zaključke o kršenjima zakona i običaja ratovanja;¹⁸³ (iii) da nije uzelo u obzir činjenice o kojima je presuđeno koje je formalno primilo na znanje;¹⁸⁴ i (iv) da nije uzelo u obzir ogroman broj dokaznih predmeta koji se odnose na zločine počinjene nad nesrpskim civilima i njihov dosledan obrazac.¹⁸⁵

62. Žalbeno veće napominje da u Prvostepenoj presudi, u odeljku u kojem se odbacuje postojanje rasprostranjenog ili sistematskog napada na civilno stanovništvo u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini, ima malo referenci na spis prvostepenog postupka.¹⁸⁶ Međutim, svaka prvostepena presuda se mora sagledati u celini,¹⁸⁷ i pretresno veće nije u obavezi da pomene svaki dokaz u spisu, osim ako ne postoje naznake da je potpuno zanemarilo neki konkretan dokaz koji je očigledno relevantan.¹⁸⁸ U ovom predmetu, Pretresno veće je eksplicitno navelo da je donelo zaključak “[u] svetlu ukupnih dokaza uvrštenih u spis” i navelo razloge iz kojih nije uvereno van razumne sumnje da je izvršen rasprostranjen ili sistematski napad na nesrpsko civilno stanovništvo u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini.¹⁸⁹ Konkretno, Pretresno veće je objasnilo da se nije uverilo da je napad bio usmeren protiv civila i konstatovalo da su i drugi zaključci mogli razumno da se izvedu na osnovu dokaza.¹⁹⁰

63. Žalbeno veće podseća da pretresno veće, na osnovu posrednih dokaza, može utvrditi postojanje određene činjenice od koje zavisi krivica optuženog samo ukoliko je to jedini zaključak

¹⁸² Žalbeni podnesak, par. 49-57. V. takođe T. 13. decembar 2017, str. 19.

¹⁸³ Žalbeni podnesak, par. 59, 60, gde se upućuje, između ostalog, na Prvostepenu presudu, par. 205-220. V. takođe T. 13. decembar 2017, str. 17, 18.

¹⁸⁴ Žalbeni podnesak, par. 24. V. takođe T. 13. decembar 2017, str. 17.

¹⁸⁵ Žalbeni podnesak, par. 18-20, 24, 25, 58, 59, 61-73. Tužilaštvo takođe tvrdi da je Pretresno veće napravilo grešku zato što je odbacilo dokaze o obrascu zločina u opštinama izvan okvira Optužnice. V. Žalbeni podnesak, par. 22, 23, gde se upućuje, između ostalog, na Prvostepenu presudu, par. 29. V. takođe T. 13. decembar 2017, str. 16. Tužilaštvo, međutim, ne potkrepljuje svoju tvrdnju upućujući na neki konkretan dokaz koji pokazuje sličan obrazac nasilja na drugim lokacijama na koji se ono oslonilo tokom suđenja ili koji je Pretresno veće možda trebalo da razmotri. Iz tog razloga, tvrdnja tužilaštva se s tim u vezi odbija.

¹⁸⁶ V. Prvostepena presuda, par. 192, 193, gde se upućuje na svedoka VS-1022, T. 17. jul 2008, str. 9524, 9525, 9528-9530 (zatvorena sednica); dokazni predmet P696 (poverljivo), par. 16.

¹⁸⁷ V. Drugostepena presuda u predmetu *Prlić i drugi*, par. 329, 453; Drugostepena presuda u predmetu *Stanišić i Župljanin*, par. 138; Drugostepena presuda u predmetu *Šainović i drugi*, par. 306, 321; Drugostepena presuda u predmetu *Boškoski i Tarčulovski*, par. 67; Drugostepena presuda u predmetu *Orić*, par. 38.

¹⁸⁸ V. npr. Drugostepena presuda u predmetu *Prlić i drugi*, par. 628; Drugostepena presuda u predmetu *Stanišić i Župljanin*, par. 310; Drugostepena presuda u predmetu *Nyiramasuhuko i drugi*, par. 3100; Drugostepena presuda u predmetu *Tolimir*, par. 56; Drugostepena presuda u predmetu *Popović i drugi*, par. 306, 340, 359, 375, 830, 847, 925, 1136, 1171, 1213, 1257, 1521, 1541, 1895, 1971; Drugostepena presuda u predmetu *Dorđević*, fusnota 2527.

¹⁸⁹ Prvostepena presuda, par. 192, 193.

¹⁹⁰ Prvostepena presuda, par. 192, 193.

koji se razumno može izvesti iz predočenih dokaza.¹⁹¹ U ovom predmetu, kada je konstatovalo da postojanje rasprostranjenog ili sistematskog napada na civilno stanovništvo nije jedini zaključak koji se razumno može izvesti, Pretresno veće se oslonilo na iskaze svedoka VS-1022 i VS-1087.¹⁹²

64. Na osnovu pregleda konkretnih delova svedočenja svedoka VS-1022 na koje se oslonilo Pretresno veće, vidi se da su srpski vojnici u Mostaru, u mesecima pre aprila 1992, stvorili atmosferu zastrašivanja, vozeći se po gradu, uzvikujući uvrede i pucajući u vazduh, usled čega su se bosanski Muslimani plašili da napuste svoje domove.¹⁹³ Takođe se vidi da su u jednom selu u opštini Nevesinje civili, bosanski Muslimani, uključujući žene, decu i stare ljude, nakon što su nekoliko noći proveli u rovovima, pobjegli pošto je selo granatirano, dok su stari ljudi iz jednog susednog sela, koji nisu bili u stanju da beže, zaklani.¹⁹⁴ Pregled preostalog svedočenja svedoka VS-1022 pokazuje da su granatirana samo ona sela u kojima su živeli isključivo bosanski Muslimani,¹⁹⁵ da je vršeno pojedinačno i masovno ubijanje civila, bosanskih Muslimana,¹⁹⁶ i da su srpske snage u Nevesinju ubijale ili teško zlostavljale civile, bosanske Muslimane.¹⁹⁷

65. Kad je reč o delu izjave svedoka VS-1087 na koji se oslonilo Pretresno veće, Žalbeno veće napominje da se iz njega vidi da je nekim bosanskim Muslimanima koji su želeli da odu iz Zvornika bilo dozvoljeno da to učine.¹⁹⁸ Međutim, pregled celokupne izjave svedoka VS-1087 pokazuje da su ti bosanski Muslimani koji su želeli da odu verovatno preživeli napad na Zvornik tokom kojeg je više civila, bosanskih Muslimana, ubijeno i nakon kojeg su leševi bosanskih Muslimana uklonjeni iz više zatočeničkih objekata u Zvorniku.¹⁹⁹

66. Žalbeno veće konstatuje da je u drugim delovima Prvostepene presude Pretresno veće razmotrilo mnoštvo dokaza koji pokazuju da su, u periodu od novembra 1991. do oktobra 1992, srpske snage, uključujući paravojne formacije i dobrovoljce, počinile brojna kršenja zakona i običaja ratovanja nad nesrpskim civilima.²⁰⁰ Konkretno, Pretresno veće je konstatovalo da su pripadnici tih snaga počinili dela ubistva, mučenja, okrutnog postupanja i pljačke privatne imovine

¹⁹¹ V. npr. Drugostepena presuda u predmetu *Nyiramasuhuko i drugi*, par. 1509; Drugostepena presuda u predmetu *Karemera i Ngirumpatse*, par. 146; Drugostepena presuda u predmetu *Bagosora i Nsengiyumva*, par. 515; Drugostepena presuda u predmetu *Nchamihigo*, par. 80; Drugostepena presuda u predmetu *Stakić*, par. 219.

¹⁹² V. Prvostepena presuda, par. 193, gde se upućuje na svedoka VS-1022, T. 17. jul 2008, str. 9524, 9525, 9528-9530 (zatvorena sednica); dokazni predmet P696 (poverljivo), par. 16.

¹⁹³ Svedok VS-1022, T. 17. jul 2008, str. 9524, 9525 (zatvorena sednica).

¹⁹⁴ Svedok VS-1022, T. 17. jul 2008, str. 9528-9530 (zatvorena sednica).

¹⁹⁵ Svedok VS-1022, T. 17. jul 2008, str. 9526, 9527 (zatvorena sednica).

¹⁹⁶ Svedok VS-1022, T. 17. jul 2008, str. 9527, 9528 (zatvorena sednica).

¹⁹⁷ Svedok VS-1022, T. 17. jul 2008, str. 9531-9547 (zatvorena sednica).

¹⁹⁸ V. dokazni predmet P696 (poverljivo), par. 16.

¹⁹⁹ V. dokazni predmet P696 (poverljivo), par. 9, 12, 19-25, 33-37, 43-45.

na raznim lokacijama u opštinama Vukovar,²⁰¹ Zvornik,²⁰² na širem području Sarajeva,²⁰³ kao i u opštinama Mostar²⁰⁴ i Nevesinje.²⁰⁵ U vezi sa nekoliko takvih događaja, Pretresno veće je ili konstatovalo da se radilo o “velik[om] broj[u]” žrtava²⁰⁶ ili navelo konkretne cifre u rasponu od najmanje šest do 130.²⁰⁷ Pretresno veće je pojasnilo da se njegovi zaključci o kršenjima zakona i običaja ratovanja isključivo odnose na civilne žrtve.²⁰⁸

67. Osim toga, u celoj Prvostepenoj presudi, Pretresno veće se često pozivalo na svoje ranije odluke o formalnom primanju na znanje činjenica o kojima je presuđeno,²⁰⁹ uključujući sledeće: u kontekstu zaključaka koje je donelo o kršenjima zakona i običaja ratovanja počinjenim u Vukovaru,²¹⁰ Zvorniku,²¹¹ Nevesinju,²¹² i na širem području Sarajeva;²¹³ prilikom razmatranja

²⁰⁰ V. Prvostepena presuda, par. 207, 210, 213, 216, 219, 220, fusnota 161.

²⁰¹ Prvostepena presuda, par. 207 (Pretresno veće je konstatovalo da su u novembru 1991, srpske snage, uključujući pripadnike Teritorijalne odbrane Vukovara i šešeljeve, pripadnike odreda Leva Supoderica, počinile dela ubistva, mučenja i okrutnog postupanja nad zatočenicima u skladištu Veleprometa i na poljoprivrednom dobru Ovčara).

²⁰² Prvostepena presuda, par. 210 (Pretresno veće je konstatovalo da su, u periodu od aprila do jula 1992, srpske snage, uključujući pripadnike raznih paravojnih formacija i pripadnike srpske policije, ubijale civile, pljačkale privatnu imovinu i počinile dela ubistva, mučenja i okrutnog postupanja nad zatočenicima na Ekonomiji, u Ciglani, Domu kulture u Čelopeku, Domu kulture u Drinjači, Tehničkoj školi u Karakaju, Gerinoj klanici i fabrici obuće Standard).

²⁰³ Prvostepena presuda, par. 213 (Pretresno veće je konstatovalo da su, u periodu od juna do oktobra 1992, srpske snage, uključujući dobrovoljce Srpske radikalne stranke i pripadnike Vojske Republike Srpske, ubijale civile i počinile dela pljačke privatne imovine, kao i mučenja i okrutnog postupanja nad zatočenicima u skladištu Iskre i Planjinoj kući).

²⁰⁴ Prvostepena presuda, par. 216 (Pretresno veće je konstatovalo da su, u aprilu i junu 1992, pripadnici lokalne Teritorijalne odbrane, paravojnih formacija i šešeljevci ubijali civile, počinili dela pljačke privatne imovine u zaseoku Topla, kao i dela mučenja i okrutnog postupanja nad zatočenicima na deponiji u Uborku, na gradskom groblju u Sutini i fudbalskom stadionu u Vrapčićima).

²⁰⁵ Prvostepena presuda, par. 219 (Pretresno veće je konstatovalo da su u junu 1992. srpske snage, uključujući pripadnike policije, lokalne Srbe i paravojne formacije, odgovorne za brojne slučajeve ubistava, kao i dela mučenja i okrutnog postupanja na više lokacija, poput jame Dubravica, toplane u Kilavcima i škole u Zijemlju).

²⁰⁶ Prvostepena presuda, par. 210 (e), (f).

²⁰⁷ Prvostepena presuda, par. 210 (a), (d), 213 (a)-(c), 216 (a)-(d), 219 (b), (d), (f).

²⁰⁸ Prvostepena presuda, fusnota 161 (“Generalno, Veće nije uzelo u obzir dokaze u vezi sa zločinima počinjenim nad ratnim zarobljenicima, budući da se sva krivična dela navedena u Optužnici odnose isključivo na civile”).

²⁰⁹ V. Prvostepena presuda, fusnote 12-15, 22, 24-27, 29-32, 47, 50, 51, 55, 63, 66-70, 72-77, 79-81, 160, 202, 238, 239, gde se upućuje na *Tužilac protiv Vojislava Šešelja*, predmet br. IT-03-67-T, Odluka po zahtevu tužioca da se službeno prime na znanje činjenice na osnovu člana 94(B) Pravilnika o postupku i dokazima, 10. decembar 2007. (dalje u tekstu: Odluka od 10. decembra 2007), Dodatak; Prvostepena presuda, fusnote 18, 19, 21, 55, 57, 58, 61, 62, 64, 159, 164, 172, 182-185, 238, gde se upućuje na *Tužilac protiv Vojislava Šešelja*, predmet br. IT-03-67-T, Odluka po zahtevima tužioca za formalno primanje na znanje činjenica o kojima je presuđeno u predmetu *Mrkšić*, 8. februar 2010. (dalje u tekstu: Odluka od 8. februara 2010., Dodaci; Prvostepena presuda, fusnote 22-27, 29, 31, 50, 68, 69, 71-74, 77-81, 111, 176, 187, 188, 204, 205, 214-216, 218, gde se upućuje na *Tužilac protiv Vojislava Šešelja*, predmet br. IT-03-67-T, Odluka po zahtevu tužilaštva za formalno primanje na znanje činjenica iz predmeta *Krajišnik*, 23. jul 2010. (dalje u tekstu: Odluka od 23. jula 2010), Dodatak).

²¹⁰ Prvostepena presuda, fusnote 182-186.

²¹¹ Prvostepena presuda, fusnote 187, 188.

²¹² Prvostepena presuda, fusnote 214-216, 218. Pretresno veće se takođe generalno pozvalo na Odluku od 23. jula 2010, kako bi zaključilo da bezobzirna razaranja ili pustošenja koja nisu bila opravdana vojnom nuždom u više sela u opštini Nevesinje nisu dokazana. V. Prvostepena presuda, fusnota 176.

²¹³ Prvostepena presuda, fusnote 202, 204, 205.

političke klime koja se pogoršavala u periodu pre počinjenja zločina,²¹⁴ i prilikom utvrđivanja da je u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini postojao oružani sukob tokom perioda na koji se odnosi Optužnica.²¹⁵ Na osnovu pregleda činjenica o kojima je presuđeno na koje se Pretresno veće oslonilo u vezi sa Hrvatskom, vidi se da su se “[d]ana 12. i 13. novembra 1991. u centru Vukovara [...] vodile ulične borbe”,²¹⁶ i da se u mesecima pred kapitulaciju Vukovara 18. novembra 1991, srpskim snagama suprotstavljalo 1.500-1.700 hrvatskih boraca.²¹⁷ Međutim, bilo je takođe svakodnevnih napada avionima, artiljerijom, tenkovima i raketama Jugoslovenske narodne armije,²¹⁸ grad je u velikoj meri razoren granatiranjem, stotine ljudi je poginulo²¹⁹, a “[s]rpske snage su, kada su zauzele grad [Vukovar] [u novembru 1991] ubile još stotine nesrba [dok] je [v]ećina preostalog nesrpskog stanovništva grada isterana [...] u danima po padu Vukovara”.²²⁰ U činjenicama o kojima je presuđeno opisuje se ekshumacija jedne masovne grobnice, iskopane nakon pada Vukovara, kada je izvađeno 938 leševa, od kojih je 358 svrstano u kategoriju civila,²²¹ dok je na Ovčari pronađena još jedna masovna grobnica u kojoj je bilo 200 leševa ljudi starosti od 16 do 72 godine.²²²

68. U odlukama o činjenicama o kojima je presuđeno na koje se Pretresno veće oslonilo kad je reč o Bosni i Hercegovini, takođe se opisuju brojni slučajevi u kojima su srpske snage po celoj teritoriji vršile raseljavanje, zatočenje, ubijanje, mučenje i okrutno postupanje nad nesrpskim civilima, posebno u periodu od marta do decembra 1992,²²³ što se sažeto može opisati sledećim rečima:

Preuzimanje vlasti od strane vojske uglavnom je praćeno granatiranjem, snajperskim napadima i sakupljanjem nesrba sa područja. Posledica ovakve taktike često je bila pogibija civila i beg

²¹⁴ Prvostepena presuda, fusnote 18, 19, 24-27, 29-31.

²¹⁵ Prvostepena presuda, fusnote 159, 160.

²¹⁶ Odluka od 8. februara 2010, Dodatak A, činjenica o kojoj je presuđeno 101.

²¹⁷ Odluka od 8. februara 2010, Dodatak A, činjenice o kojima je presuđeno 81, 108.

²¹⁸ Odluka od 8. februara 2010, Dodatak A, činjenica o kojoj je presuđeno 102.

²¹⁹ Odluka od 8. februara 2010, Dodatak B, činjenica o kojoj je presuđeno 3.

²²⁰ Odluka od 8. februara 2010, Dodatak B, činjenica o kojoj je presuđeno 4. V. takođe dokazni predmet P412, str. 13 (“U međuvremenu je taktika JNA ispoljila dosledan obrazac [...]. To se, u različito vreme i u različitom intenzitetu, dogodilo u Vukovaru [...]. To nije ograničeno na velike gradove. U bezbrojnim malim selima po celim velikim područjima te teritorije ubijaju stanovnike hrvatske nacionalnosti ili ih prisiljavaju da odu posle čega im sela buldožerima sravne sa zemljom. Nema pokušaja da se osvojena mesta nasele ili na neki način koriste, ona se jednostavno i bezobzirno uništavaju”). Žalbeno veće napominje da je Pretresno veće bilo mišljenja da dokazni predmet P412 ima dokaznu vrednost i da se na njega oslonilo kao na dokaz procesa sticanja nezavisnosti Hrvatske od bivše Jugoslavije i jačanja napetosti između Srba i Hrvata do kojeg je, usled toga, došlo. V. Prvostepena presuda, par. 37-39, fusnote 18-20.

²²¹ Odluka od 8. februara 2010, Dodatak A, činjenica o kojoj je presuđeno 211.

²²² Odluka od 8. februara 2010, Dodatak A, činjenice o kojima je presuđeno 252, 256, 262.

²²³ V. Odluka od 23. jula 2010, Dodatak, činjenice o kojima je presuđeno 135, 136, 152, 155, 157, 158, 165, 188-192; Odluka od 10. decembra 2007, Dodatak, činjenice o kojima je presuđeno 171, 172, 274-293, 295, 297-300, 314, 324, 325, 327.

nesrba. Zatim su preostali nesrbi prisiljavani da se okupe na sabirnim mestima u gradovima kako bi bili proterani sa tog područja. Brojni nesrbi su zatvarani, premlaćivani i prisiljavani da pevaju četničke pesme, oduzimane su im dragocenosti, a sve je to praćeno uništavanjem lične imovine i nekretnina širokih razmera.²²⁴

69. Nakon što je razmotrilo dokaze u spisu, Pretresno veće je ipak zaključilo da oni ukazuju na “stanje oružanog sukoba između neprijateljskih vojnih snaga, s civilnim komponentama” i da “[p]risustvo boraca civila, u neutvrđenim razmerama, u sukobima koje su mnogi svedoci opisali kao ulične borbe, za svaki komadić teritorije i za svaku kuću, daje kontekst koji ne omogućava zaključak da je izvršen napad usmeren protiv civila.”²²⁵ Žalbeno veće podseća da se izraz "civilno stanovništvo" odnosi na stanovništvo koje je pretežno civilno²²⁶ i da prisustvo među njima osoba koje ne potpadaju pod definiciju civila nužno ne lišava to stanovništvo civilnog karaktera.²²⁷ Osim toga, napad na civilno stanovništvo nije ograničen na upotrebu oružane sile, već obuhvata sve oblike zlostavljanja civilnog stanovništva.²²⁸ Prilikom ocene toga da li je napad bio usmeren protiv civilnog stanovništva, sledeći faktori, između ostalog, moraju biti uzeti u obzir: sredstva i metode korišćeni tokom napada, status žrtava, njihov broj, diskriminatorski karakter napada, priroda krivičnih dela počinjenih tokom napada, otpor koji je tada pružen napadaču i u kojoj meri se napadačka sila pridržavala ili pokušala pridržavati predostrožnosti propisanih ratnim pravom.²²⁹

70. Žalbeno veće konstatuje da celokupni spis koji je Pretresno veće razmotrilo i na koji se oslonilo pokazuje da su srpske snage na raznim lokacijama redovno činile dela nasilja nad velikim brojem nesrpskih civila tokom perioda od oko godinu dana, najpre u Hrvatskoj, a potom u Bosni i Hercegovini. Brojni slučajevi ubistava, mučenja i okrutnog postupanja prema civilima, uključujući one u zatočeničkim logorima, opšta atmosfera nasilja, straha i zastrašivanja koju su stvarale srpske snage, kao i metodi korišćeni tokom i nakon napada na gradove i sela u kojima su živeli nesrbi jasno pokazuju da je postojao rasprostranjen i sistematski napad usmeren protiv nesrpskog civilnog stanovništva na velikim područjima Hrvatske i Bosne i Hercegovine.

71. S obzirom na gorenavedeno, Žalbeno veće može samo da zaključi da je Pretresno veće ili zanemarilo znatan deo veoma relevantnih dokaza i vlastitih zaključaka ili da je napravilo grešku u

²²⁴ Odluka od 10. decembra 2007, Dodatak, činjenica o kojoj je presuđeno 172.

²²⁵ Prvostepena presuda, par. 192.

²²⁶ V. Drugostepena presuda u predmetu *Popović i drugi*, par. 567; Drugostepena presuda u predmetu *D. Milošević*, par. 50, 51.

²²⁷ V. Drugostepena presuda u predmetu *Popović i drugi*, par. 567; Drugostepena presuda u predmetu *Šainović i drugi*, par. 549; Drugostepena presuda u predmetu *Mrkšić i Šljivančanin*, par. 31; Drugostepena presuda u predmetu *Kordić i Čerkez*, par. 50.

²²⁸ V. Drugostepena presuda u predmetu *Nahimana i drugi*, par. 916, 918; Drugostepena presuda u predmetu *Kunarac i drugi*, par. 86.

Prevod

utvrđivanju činjeničnog stanja kada je ocenjivalo da li je tužilaštvo dokazalo postojanje rasprostranjenog ili sistematskog napada usmerenog protiv civilnog stanovništva u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini. S obzirom na dokaze u spisu, Žalbeno veće zaključuje da nijedan razuman presuditelj o činjenicama ne bi mogao zaključiti da nije postojao rasprostranjen ili sistematski napad usmeren protiv nesrpskog civilnog stanovništva u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini. Shodno tome, Žalbeno veće konstatuje da je Pretresno veće u tom pogledu napravilo grešku i zaključuje da je postojao rasprostranjen ili sistematski napad usmeren protiv nesrpskog civilnog stanovništva u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini.

72. Budući da je zaključilo da nije postojao rasprostranjen ili sistematski napad na civilno stanovništvo u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini, Pretresno veće nije donelo nikakve zaključke o krivičnim delima u osnovi progona, deportacije i drugih nehumanih dela (prisilno premeštanje) za koja se tereti kao zločine protiv čovečnosti u tačkama 1, 10 i 11 Optužnice. S obzirom na grešku koju je Pretresno veće napravilo u vezi s opštim uslovima iz člana 5 Statuta MKSJ-a, Žalbeno veće će razmotriti argumente tužilaštva o zločinima protiv čovečnosti za koje se tereti u Optužnici.²³⁰ Žalbeno veće će to učiniti u meri u kojoj je relevantno, u kontekstu svoje analize žalbe tužilaštva na oslobađajuću presudu Šešelju za podsticanje, pomaganje i podržavanje, fizičko počinjenje i činjenje, putem učešća u udruženom zločinačkom poduhvatu, krivičnih dela za koja se tereti.²³¹

2. Vojvodina (Srbija)

73. Tužilaštvo je tražilo da se Šešelj proglasi krivim za zločine protiv čovečnosti koji su, kako se tvrdi, počinjeni u selu Hrtkovci, u Vojvodini.²³² U obrazloženju svog zaključka da tužilaštvo nije dokazalo da su tamo počinjeni zločini protiv čovečnosti, Pretresno veće je navelo da Vojvodina nije bila zona oružanog sukoba i da nije dokazano postojanje "nepobitne veze" između tamošnjih događaja i sukoba u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini.²³³ Pretresno veće je izjavilo da se zaključak o takvoj vezi ne može izvesti samo na osnovu prisustva srpskih izbeglica iz Hrvatske u selu Hrtkovci, tim pre što nisu precizirane okolnosti u kojima su oni proterani iz Hrvatske.²³⁴ Pretresno veće je zaključilo da, uprkos "izuzetno zabrinjavajuć[eg] sadržaj[a] [Šešeljevog] govora [...] od 6. maja

²²⁹ V. Drugostepena presuda u predmetu *Kordić i Čerkez*, par. 96, gde se citira Drugostepena presuda u predmetu *Kunarac i drugi*, par. 91.

²³⁰ V. Žalbeni podnesak, par. 223-230.

²³¹ V. dole, par. 107-119, 142-174.

²³² V. Optužnica, par. 15, 17, 31, 33; Završni pretresni podnesak tužilaštva, par. 484-526, 548, 555. V. takođe Prvostepena presuda, par. 188, 282, 286, 329.

²³³ Prvostepena presuda, par. 194.

²³⁴ Prvostepena presuda, par. 194.

[1992], u kojem on jasno poziva na proterivanje Hrvata", ²³⁵ dokazi o zlostavljanju civila Hrvata u Hrtkovcima ne pokazuju da se radilo o rasprostranjenom ili sistematskom napadu, ²³⁶ već ukazuju na dela "latentno[g], usmereno[g] i ograničeno[g] šikaniranj[a] [...] bazirana prvenstveno na porodičnim odnosno privatnim motivima i podstaknuta pre svega željom Srba da steknu dom koji su izgubili zbog svog izbegličkog statusa". ²³⁷

74. Tužilaštvo tvrdi da je Pretresno veće pogrešilo kada je zaključilo da zločini u Hrtkovcima nisu počinjeni u oružanom sukobu, s obzirom na to da je postojala uska geografska i vremenska veza s oružanim sukobima u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini. ²³⁸ Tužilaštvo iznosi da je prisustvo srpskih izbeglica u Hrtkovcima bilo suštinski povezano s kampanjom deportacije i prisilnog premeštanja civila Hrvata koja je usledila. ²³⁹ Tužilaštvo dalje tvrdi da je Pretresno veće zanemarilo dokaze koji pokazuju da je izvršen rasprostranjen ili sistematski napad usmeren protiv nesrpskog civilnog stanovništva u Hrtkovcima. ²⁴⁰ Osim toga, tužilaštvo tvrdi da je Pretresno veće napravilo grešku zato što je svoju analizu o postojanju rasprostranjenog ili sistematskog napada ograničilo na događaje u Hrtkovcima, zanemarivši dokaze da su tamo izvršeni zločini bili deo šireg napada na nesrpsko civilno stanovništvo u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini. ²⁴¹

75. Čvrsto je uvreženo da postojanje oružanog sukoba nije konstitutivni element zločina protiv čovečnosti, već samo preduslov za nadležnost, ²⁴² koji je ispunjen kada se pokaže postojanje oružanog sukoba u vreme i na mestu koji su relevantni za optužnicu. ²⁴³ Nije neophodno da postoji oružani sukob na području bivše Jugoslavije na kojem su navodno počinjeni zločini protiv čovečnosti, već da postoji veza s oružanim sukobom. ²⁴⁴ Žalbeno veće, s tim u vezi, primećuje da je, rešavajući po jednoj interlokutornoj žalbi u ovom predmetu, Žalbeno veće MKSJ-a zaključilo da tužilaštvo, kako bi dokazalo tu vezu, treba samo da "pokaže da je tokom oružanog sukoba u Hrvatskoj i/ili Bosni i Hercegovini vršen rasprostranjen ili sistematski napad na civilno

²³⁵ Prvostepena presuda, par. 197.

²³⁶ Prvostepena presuda, par. 195-197.

²³⁷ Prvostepena presuda, par. 196.

²³⁸ Žalbeni podnesak, par. 144-148.

²³⁹ Žalbeni podnesak, par. 148.

²⁴⁰ Žalbeni podnesak, par. 154-156, fusnote 410, 413, 418-420. V. takođe Žalbeni podnesak, fusnote 406, 412, 421, 422, gde se upućuje na Žalbeni podnesak, par. 207, 209, 210.

²⁴¹ Žalbeni podnesak, par. 149-153, 221.

²⁴² *Tužilac protiv Vojislava Šešelja*, predmet br. IT-03-67-AR72.1, Odluka po Zahtevu za preispitivanje "Odluke po interlokutornoj žalbi po pitanju nadležnosti" od 31. avgusta 2004. godine, 15. jun 2006. (dalje u tekstu: Odluka od 15. juna 2006), par. 21; *Tužilac protiv Vojislava Šešelja*, predmet br. IT-03-67-AR72.1, Odluka po interlokutornoj žalbi po pitanju nadležnosti, 2. septembar 2004. (dalje u tekstu: Odluka od 2. septembra 2004), par. 13, 14; Drugostepena presuda u predmetu *Kunarac i drugi*, par. 83; Drugostepena presuda u predmetu *Tadić*, par. 249.

²⁴³ Odluka od 2. septembra 2004, par. 13. V. takođe Odluka od 15. juna 2006, par. 24.

²⁴⁴ Odluka od 2. septembra 2004, par. 14.

stanovništvo”.²⁴⁵ Pretresno veće je konstatovalo da je u periodu na koji se odnosi Optužnica postojao oružani sukob u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini.²⁴⁶ Stoga je, u skladu sa zaključkom Žalbenog veća MKSJ-a u ovom predmetu, ispunjen uslov da navodni zločini protiv čovečnosti u Hrtkovcima budu počinjeni tokom oružanog sukoba i stoga povezani s njim. Konstatacije Pretresnog veća da Vojvodina nije bila zona oružanog sukoba, kao i one u vezi s okolnostima u kojima su srpske izbeglice proterane iz Hrvatske,²⁴⁷ nisu relevantne za potrebe donošenja ovog zaključka budući da je Veće u svojim zaključcima već uspostavilo vezu s oružanim sukobom. Štaviše, Žalbeno veće podseća da motivi počinioaca nisu relevantni i da zločin protiv čovečnosti može biti počinjen iz čisto ličnih razloga.²⁴⁸ Shodno tome, Žalbeno veće zaključuje da je Pretresno veće napravilo grešku kada je zaključilo da preduslov za nadležnost za zločine protiv čovečnosti nije ispunjen u vezi sa zločinima koji su, kako se tvrdi, počinjeni u Hrtkovcima.

76. Žalbeno veće napominje da je, nakon što je konstatovalo da nije postojao rasprostranjen ili sistematski napad u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini,²⁴⁹ Pretresno veće, odvojeno jedna od drugih, razmotrilo dela nasilja počinjena u Hrtkovcima kako bi utvrdilo da li su ona, sama po sebi, predstavljala rasprostranjen ili sistematski napad protiv civilnog stanovništva.²⁵⁰ Kao što je razmotreno gore u tekstu, Žalbeno veće je poništilo zaključak Pretresnog veća da nije postojao rasprostranjen ili sistematski napad u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini.²⁵¹ Žalbeno veće dalje napominje da se u Optužnici navodi jedan napad na civilno stanovništvo u Hrvatskoj, Bosni i Hercegovini i Vojvodini, u Srbiji.²⁵² Shodno tome, i s obzirom na činjenicu da je poništen zaključak Pretresnog veća u vezi s postojanjem napada na civilno stanovništvo u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini, nebitno je da li je postojao rasprostranjen ili sistematski napad konkretno u samoj Vojvodini; traženi uslov bio je dokaz da su zločini koji su, kako se tvrdi, tamo počinjeni bili deo šireg napada koji je takođe obuhvatao područja u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini, a koji je, kao što je gore navedeno, bio povezan s oružanim sukobom.²⁵³

77. Shodno tome, Žalbeno veće ne treba da razmatra da li je Pretresno veće napravilo grešku zato što je zaključilo da dela nasilja počinjena u Hrtkovcima predstavljaju, sama po sebi,

²⁴⁵ Odluka od 2. septembra 2004, par. 14. V. takođe Odluka od 15. juna 2006, par. 20.

²⁴⁶ Prvostepena presuda, par. 201.

²⁴⁷ Prvostepena presuda, par. 194.

²⁴⁸ V. Drugostepena presuda u predmetu *Kvočka i drugi*, par. 463; Drugostepena presuda u predmetu *Kunarac i drugi*, par. 103.

²⁴⁹ V. Prvostepena presuda, par. 192, 193,

²⁵⁰ Prvostepena presuda, par. 195, 196.

²⁵¹ V. gore, par. 71.

²⁵² Optužnica, par. 14. V. takođe Završni pretresni podnesak tužilaštva, par. 542, 544, 549, 555.

²⁵³ Upor. Drugostepena presuda u predmetu *Hategkimana*, par. 62.

rasprostranjen ili sistematski napad. Žalbeno veće će razmotriti argument tužilaštva da su zločini počinjeni u Hrtkovcima bili deo šireg napada protiv nesrpskog civilnog stanovništva u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini kada bude analiziralo žalbu tužilaštva na Šešeljevu oslobađajuću presudu za podsticanje i fizičko počinjenje zločina u Hrtkovcima za koje se tereti.²⁵⁴

C. Zaključak

78. Iz gorenavedenih razloga, Žalbeno veće odbija argumente tužilaštva u vezi s navodnim propustom Pretresnog veća da navede materijalno pravo ili iznese obrazloženo mišljenje za svoje zaključke o zločinima protiv čovečnosti. Žalbeno veće, međutim, usvaja argumente tužilaštva u pogledu ocene dokaza koju je izvršilo Pretresno veće o postojanju rasprostranjenog ili sistematskog napada u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini i poništava zaključke Pretresnog veća u tom pogledu. Osim toga, Žalbeno veće konstatuje da je Pretresno veće napravilo grešku kada je zaključilo da uslov za nadležnost nije ispunjen u vezi s događajima u Hrtkovcima, u Vojvodini.

VII. UDRUŽENI ZLOČINAČKI PODUH VAT

79. U Optužnici se navodi da je udruženi zločinački poduhvat nastao pre 1. avgusta 1991. i trajao najmanje do decembra 1995. i da je njegov zajednički cilj bio da se silom trajno ukloni, činjenjem zločina, većina hrvatskog, muslimanskog i drugog nesrpskog stanovništva s otprilike jedne trećine teritorije Hrvatske i velikih delova Bosne i Hercegovine, kako bi ta područja postala deo nove države pod dominacijom Srba.²⁵⁵ Tokom suđenja, tužilaštvo je tvrdilo da su "osnovna krivična dela" potrebna za sprovođenje zajedničkog cilja bila prisilno premeštanje, deportacija i progon zasnovan na deportaciji i prisilnom premeštanju i da je, do napada na Vukovar i činjenja prvih zločina za koje se tereti u Optužnici, srpska kampanja već uključivala etničko čišćenje velikih razmera u vidu bezobzirnog razaranja, pljačkanja i drugih oblika progona, mučenja, okrutnog postupanja i ubistva.²⁵⁶ Kako se navodi u Optužnici, među učesnicima u ovom udruženom zločinačkom poduhvatu bile su političke, policijske, vojne i paravojne vođe, kao i srpske snage, koje su se sastojale od raznih oružanih i policijskih snaga, paravojnih formacija i dobrovoljačkih

²⁵⁴ V. dole, par. 138-166.

²⁵⁵ Optužnica, par. 6-11, 15, 18, 28, 31 34. U Optužnici se takođe navodi da je Šešelj, kao učesnik u udruženom zločinačkom poduhvatu, odgovoran za zločine počinjene u Vojvodini, u Srbiji. V. Optužnica, par. 15, 31. Međutim, na kraju izvođenja svojih dokaza, tužilaštvo više nije na toj osnovi tražilo osuđujuću presudu za zločine počinjene u Vojvodini. V. Završni pretresni podnesak tužilaštva, par. 1, 9. V. takođe Žalbeni podnesak, fusnote 423, 649; Replika na podnesak respondenta, par. 1.

²⁵⁶ Završni pretresni podnesak tužilaštva, par. 573.

jedinica, poput šešeljevaca.²⁵⁷ U Optužnici se navodi da je Šešelj učestvovao u ovom udruženom zločinačkom poduhvatu do septembra 1993, kada je došao u sukob sa Slobodanom Miloševićem.²⁵⁸

80. Pretresno veće je konstatovalo da tužilaštvo nije dokazalo postojanje udruženog zločinačkog poduhvata.²⁵⁹ Izvodeći taj zaključak, Pretresno veće je navelo da je plan stvaranja "Velike Srbije", koji je podržavao Šešelj, bio "*a priori* politički, a ne kriminalni cilj".²⁶⁰ Veće je dalje razmotrilo razne faktore koji, kako se navodi, pokazuju postojanje zajedničkog zločinačkog cilja, uključujući obrazovanje srpskih autonomnih oblasti, naoružavanje srpskih civila, regrutovanje i razmeštanje dobrovoljaca i činjenje zločina.²⁶¹ Pretresno veće je zaključilo da "[m]nogi dokazi pokazuju da je cilj dogovora [među, kako se navodi, učesnicima u udruženom zločinačkom poduhvatu] bio odbrana Srba i tradicionalno srpskih teritorija ili očuvanje Jugoslavije, a ne činjenje zločina koji se navode."²⁶² Pretresno veće se takođe nije uverilo da su navodni učesnici u udruženom zločinačkom poduhvatu postupali "u dogovoru" sa Šešeljom.²⁶³

81. Tužilaštvo tvrdi da je Pretresno veće napravilo grešku zato što je Šešelja oslobodilo optužbi za zločine navedene u Optužnici kao učesnika u gorenavedenom udruženom zločinačkom poduhvatu, i traži da Žalbeno veće poništi oslobađajuću presudu koja mu je izrečena.²⁶⁴ Šešelj odgovara da navodi tužilaštva nisu potkrepljeni i da se u njima ponavljaju argumenti predloženi na suđenju, kao i da je ispravan zaključak Pretresnog veća da nije postojao udružen zločinački poduhvat.²⁶⁵ On takođe tvrdi da je Pretresno veće ispravno zaključilo da su obrazovanje srpskih autonomnih oblasti i njegovo promovisanje ideje "Velike Srbije" bili zakoniti,²⁶⁶ kao i da su regrutovanje i upućivanje dobrovoljaca imali za cilj da se pomogne Srbima, a ne da se poćine zloćini.²⁶⁷ Šešelj takođe iznosi argument da tužilaštvo nije pokazalo da je navodna greška Pretresnog veća u vezi s postojanjem udruženog zločinačkog poduhvata dovela do neostvarivanja pravde.²⁶⁸

²⁵⁷ Optužnica, par. 8(a).

²⁵⁸ Optužnica, par. 8(a).

²⁵⁹ Prvostepena presuda, par. 281.

²⁶⁰ Prvostepena presuda, par. 230.

²⁶¹ Prvostepena presuda, par. 231-249.

²⁶² Prvostepena presuda, par. 252.

²⁶³ Prvostepena presuda, par. 253-264.

²⁶⁴ Najava žalbe, par. 5-8, 10-12; Žalbeni podnesak, par. 75-108, 158-171, 231-238.

²⁶⁵ Podnesak respondenta, par. 163, 171, 172, 183, 199, 208, 312, 337, 339, 340, 342, 370-374.

²⁶⁶ Podnesak respondenta, par. 186-193, 330, 331.

²⁶⁷ Podnesak respondenta, par. 173, 197, 369.

²⁶⁸ Podnesak respondenta, par. 92.

82. U ovom odeljku Presude, Žalbeno veće razmatra da li je Pretresno veće napravilo grešku u sledećem: (i) zato što je pogrešno protumačilo prirodu zajedničkog zločinačkog cilja koji navodi tužilaštvo; (ii) zato što se oslonilo na transkripte iz predmeta *Tužilac protiv Slobodana Miloševića*, predmet br. IT-02-54 (dalje u tekstu: predmet *S. Milošević*); (iii) zato što je zaključilo da više osoba nije imalo isti zajednički zločinački cilj; i (iv) zato što je propustilo da razmotri dokaze o obrascu zločina koje su počinile srpske snage koje su sarađivale pod kontrolom navodnih učesnika u udruženom zločinačkom poduhvatu.

A. Priroda zajedničkog cilja

83. Pretresno veće je konstatovalo da se iz podnesaka tužilaštva stiče utisak da je i sama ideologija "Velike Srbije" bila kriminalna,²⁶⁹ da u njima nije objašnjeno značenje izraza "nova država pod dominacijom Srba",²⁷⁰ kao i da se sugerije da je srpska vojna kampanja bila protivpravna.²⁷¹ Pretresno veće je dalje konstatovalo da proglašenje srpskih autonomnih oblasti u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini, regrutovanje i upućivanje dobrovoljaca, kao i naoružavanje srpskih civila ne pokazuju postojanje zajedničkog zločinačkog cilja.²⁷² Kad je konkretno reč o upućivanju dobrovoljaca, Pretresno veće se oslonilo na iskaz svedoka Asima Alića kada je zaključilo da je svrha upućivanja bila podrška ratnim naporima, a ne činjenje zločina.²⁷³

84. Tužilaštvo tvrdi da je Pretresno veće pogrešno protumačilo tezu tužilaštva, a da pritom svoje tumačenje nije potkrepilo nijednom referencom na argumentaciju tužilaštva.²⁷⁴ Tužilaštvo smatra da je Pretresno veće pogrešilo kada je izjavilo da se u argumentima tužilaštva koji se odnose na zajednički cilj navodi da je stvaranje države pod dominacijom Srba bilo zločinačko *per se*.²⁷⁵ Tužilaštvo takođe tvrdi da nije navelo da uspostavljanje teritorijalne kontrole ili ratovanje mogu, sami po sebi, povlačiti krivičnu odgovornost,²⁷⁶ već da je stvaranje "nove države pod dominacijom Srba" trebalo postići putem zločina koje su počinile srpske snage pod kontrolom učesnika u udruženom zločinačkom poduhvatu.²⁷⁷

²⁶⁹ Prvostepena presuda, par. 16.

²⁷⁰ Prvostepena presuda, par. 227.

²⁷¹ Prvostepena presuda, par. 16.

²⁷² Prvostepena presuda, par. 238, 244, 248.

²⁷³ Prvostepena presuda, par. 242, gde se upućuje na svedoka Alića, T. 15. maj 2008, str. 7013, 7014, 7017, 7018; T. 20. maj 2008, str. 7047.

²⁷⁴ Žalbeni podnesak, par. 78-81. V. takođe T. 13. decembar 2017, str. 7, 10, 11.

²⁷⁵ Žalbeni podnesak, par. 77, 81.

²⁷⁶ Žalbeni podnesak, par. 81.

²⁷⁷ Žalbeni podnesak, par. 81, gde se upućuje na Optužnicu, par. 6.

85. Tužilaštvo dalje tvrdi da je Pretresno veće, kada je analiziralo postojanje zajedničkog zločinačkog cilja, napravilo grešku zato što je, odvojene jedne od drugih, razmatralo zakonite radnje, poput proglašenja srpskih autonomnih oblasti, regrutovanja i upućivanja dobrovoljaca i naoružavanja civila.²⁷⁸ Tužilaštvo kaže da ono nije tvrdilo da su te radnje zločinačke, već da su pokazale kontekst u kojem su srpske snage – koje su Šešelji i drugi učesnici udruženog zločinačkog poduhvata formirali, upućivali i kontrolisali – sistematski činile zločine nad nesrbima.²⁷⁹ Konkretno, kad je reč o zaključku Pretresnog veća da su dobrovoljci upućivani kao podrška ratnim naporima, tužilaštvo tvrdi da je Pretresno veće napravilo grešku zato što se oslonilo isključivo na iskaz svedoka Alića, a da pritom nije uzelo u obzir svoje ranije zaključke o zločinima koje su počinili šešeljevci i arkanovci prilikom zauzimanja Zvornika.²⁸⁰

86. Žalbeno veće podseća da odgovornost na osnovu udruženog zločinačkog poduhvata zahteva postojanje "zajedničkog plana, zamisli ili nakane" koji predstavljaju ili uključuju činjenje krivičnog dela.²⁸¹ Takav zajednički plan, namera ili nakana "mogu biti izvedeni iz činjenica",²⁸² uključujući i događaje na terenu.²⁸³ Iako je konstatovalo da je pristup tužilaštva u definisanju zajedničkog plana bio konfuzan,²⁸⁴ Pretresno veće je zaključilo da:

[P]rojekat [Velike Srbije] implicitno sadrži jedan kriminalni element budući da predviđa ujedinjenje "svih srpskih zemalja" u jednu *homogenu* srpsku državu koja bi obuhvatala Srbiju, Crnu Goru, Makedoniju i velike delove Hrvatske i [Bosne i Hercegovine], i podrazumeva deportaciju i prisilno premeštanje nesrpskog stanovništva.²⁸⁵

Iz ove opservacije sledi da Pretresno veće, na kraju, nije bilo mišljenja da je tužilaštvo tvrdilo da je stvaranje srpske države bilo zločinačko *per se*, već da je trebalo da se ostvari kažnjivim sredstvima. Žalbeno veće, međutim, ne može da utvrdi na osnovu čega je Pretresno veće konstatovalo da se u Završnom pretresnom podnesku tužilaštva navodi da je srpska vojna kampanja bila protivpravna.²⁸⁶ U svakom slučaju, tužilaštvo nije pokazalo da je ova opservacija imala bilo kakav uticaj na konačan zaključak Pretresnog veća da nema dovoljno dokaza o postojanju zajedničkog zločinačkog cilja.

²⁷⁸ Žalbeni podnesak, par. 83.

²⁷⁹ Žalbeni podnesak, par. 75, 76, 80, 84.

²⁸⁰ Žalbeni podnesak, par. 87.

²⁸¹ V. Drugostepena presuda u predmetu *Šainović i drugi*, par. 611, gde se citira Drugostepena presuda u predmetu *Tadić*, par. 227(ii) (naglasak izostavljen).

²⁸² V. Drugostepena presuda u predmetu *Šainović i drugi*, par. 611, gde se citira Drugostepena presuda u predmetu *Vasiljević*, par. 100, Drugostepena presuda u predmetu *Tadić*, par. 227(ii).

²⁸³ V. Drugostepena presuda u predmetu *Šainović i drugi*, par. 611.

²⁸⁴ Prvostepena presuda, par. 226. V. takođe Prvostepena presuda, fusnota 227, par. 266, 280.

²⁸⁵ Prvostepena presuda, par. 227.

²⁸⁶ V. Prvostepena presuda, par. 16.

87. Žalbeno veće se takođe nije uverilo u tačnost argumenta tužilaštva da je Pretresno veće, kada je analiziralo postojanje zajedničkog zločinačkog cilja, napravilo grešku zato što je, odvojeno jedne od drugih, razmatralo zakonite radnje poput proglašenja srpskih autonomnih oblasti, regrutovanja i upućivanja dobrovoljaca i naoružavanje srpskih civila.²⁸⁷ Žalbeno veće primećuje da je, tokom suđenja, tužilaštvo navelo da su učesnici u udruženom zločinačkom poduhvatu “zacrtali [...] teritorije koje je trebalo da budu srpske”²⁸⁸ i da se zaključak o postojanju zajedničkog zločinačkog cilja može izvesti, između ostalog, na osnovu koordinisanih napora da se stvore čisto srpske političke strukture i srpske borbene snage, obrasca u upućivanju dobrovoljaca od strane Šešelja i masovnog naoružavanja srpskog stanovništva.²⁸⁹

88. Nakon što je razmotrilo argumente tužilaštva, Pretresno veće je zaključilo da dokazi ne pokazuju da proglašenje srpskih autonomnih oblasti “proizlaz[i] iz zločinačke namere”.²⁹⁰ Kad je reč o upućivanju dobrovoljaca, Pretresno veće je bilo mišljenja da postoji razumna mogućnost da je svrha slanja tih dobrovoljaca bila zaštita Srba²⁹¹ i da se, na osnovu dokaza, ne može zaključiti da se zločinačka namera “povezuje sa regrutovanjem i raspoređivanjem dobrovoljaca”.²⁹² Pretresno veće je takođe bilo mišljenja da Šešeljevo učešće u regrutovanju i kasnijem upućivanju dobrovoljaca ne podrazumeva da je on znao za njihove zločine, ili da je za njih izdavao uputstva, ili podržavao njihovo činjenje.²⁹³ Kad je reč o naoružavanju srpskih civila, Pretresno veće je primetilo da su se hrvatski i muslimanski civili takođe naoružavali i da je stoga “verodostojn[o] razumn[a] mogućnost da su se sve zaraćene strane pripremale za neminovna neprijateljstva kako bi sačuvale teritorije za koje su smatrale da im pripadaju”.²⁹⁴ Shodno tome, Pretresno veće nije ograničilo svoju analizu na pitanje da li su sporne radnje bile same po sebi zločinačke. Umesto toga, ono je razmotrilo da li se na osnovu tih radnji, kad se sagledaju u kontekstu i uzmu u obzir dokazi o Šešeljevoj nameri i doprinosu, može izvesti zaključak o postojanju zajedničkog zločinačkog cilja. Tužilaštvo nije pokazalo da je Pretresno veće napravilo bilo kakvu grešku u svom pristupu.

89. Isto tako, Žalbeno veće se nije uverilo da je Pretresno veće napravilo grešku zato što se oslonilo na iskaz svedoka Alića prilikom donošenja zaključka da je razlog slanja dobrovoljaca bila

²⁸⁷ Žalbeni podnesak, par. 83.

²⁸⁸ Završni pretresni podnesak tužilaštva, par. 64.

²⁸⁹ V. Završni pretresni podnesak tužilaštva, par. 64, 126, 275, 576-578.

²⁹⁰ Prvostepena presuda, par. 238.

²⁹¹ Prvostepena presuda, par. 239. V. takođe Prvostepena presuda, par. 242, 243.

²⁹² Prvostepena presuda, par. 244.

²⁹³ Prvostepena presuda, par. 245.

²⁹⁴ Prvostepena presuda, par. 248.

podrška ratnim naporima, a ne činjenje zločina.²⁹⁵ Svedok Alić je tokom svedočenja izjavio da je ispitivao šešeljevce i arkanovce koji su uhapšeni dok su vozilom ulazili u Zvornik, neposredno pre nego što su Srbi preuzeli vlast.²⁹⁶ Po rečima svedoka Alića, jedan šešeljevac je izjavio da su došli u Zvornik da zaštite Srbe.²⁹⁷ Suprotno tvrdnji tužilaštva, činjenica da se Pretresno veće oslonilo na iskaz svedoka Alića ne znači da je Veće zanemarilo svoje ranije zaključke o zločinima koje su pripadnici te dve grupe počinili u Zvorniku.²⁹⁸ Iako je Pretresno veće zaključilo da su šešeljevci i arkanovci činili zločine u Zvorniku, ono se nije van razumne sumnje uverilo da su dobrovoljci bili razmešteni u cilju činjenja tih zločina i da njihovo upućivanje stoga pokazuje da je postojao zajednički zločinački cilj. Shodno tome, tužilaštvo nije pokazalo da je Pretresno veće napravilo bilo kakvu grešku prilikom razmatranja iskaza svedoka Alića.

B. Oslanjanje na transkripte iz predmeta S. Milošević

90. Na zahtev tužilaštva, Pretresno veće je uvrstilo u spis transkripte iz predmeta *S. Milošević* koji, između ostalog, sadrže Šešeljevo svedočenje u tom predmetu.²⁹⁹ Razmatrajući postojanje zajedničkog zločinačkog cilja, Pretresno veće je u velikoj meri citiralo odlomke iz tih transkripata koji sadrže raspravu između pretresnog veća i strana u tom postupku u vezi s konceptom "Velike Srbije" i njegovom relevantnošću za krivičnu odgovornost Slobodana Miloševića.³⁰⁰ Pretresno veće je zaključilo da se "konfuzija" u vezi sa, kako se navodi, zajedničkim zločinačkim ciljem u predmetu *S. Milošević* "odražava [...] nužno na ovaj predmet i pojačava sumnju sudija u tezu tužilaštva o samom postojanju [...] zajedničkog zločinačkog plana".³⁰¹

91. Tužilaštvo tvrdi da je Pretresno veće, oslanjajući se na transkripte iz predmeta *S. Milošević*, dopustilo sebi da se rukovodi irelevantnim materijalom.³⁰² Konkretno, tužilaštvo navodi da je diskusija o konceptu "Velike Srbije" u predmetu *S. Milošević* irelevantna za ovaj predmet i tvrdi da Pretresno veće nije objasnilo na koji način se ta diskusija odrazila na njegove zaključke.³⁰³

92. Žalbeno veće se nije uverilo u tačnost argumenta tužilaštva da je Pretresno veće izvelo zaključke rukovodeći se irelevantnim materijalom. Pretresno veće je konstatovalo da dokazi ne

²⁹⁵ Prvostepena presuda, par. 242.

²⁹⁶ Svedok Alić, T. 15. maj 2008, str. 7001-7005, 7009; T. 20. maj 2008, str. 7042, 7043.

²⁹⁷ Svedok Alić, T. 15. maj 2008, str. 7018; T. 20. maj 2008, str. 7048.

²⁹⁸ Prvostepena presuda, par. 210.

²⁹⁹ V. Prvostepena presuda, par. 266, fusnota 308; dokazni predmet P31.

³⁰⁰ Prvostepena presuda, par. 266-279.

³⁰¹ Prvostepena presuda, par. 280. V. takođe Prvostepena presuda, par. 266.

³⁰² Žalbeni podnesak, par. 106, 107. V. takođe T. 13. decembar 2017, str. 11, 12.

³⁰³ Žalbeni podnesak, par. 105, 106.

pokazuju da je postojao zajednički zločinački cilj.³⁰⁴ Veće je zatim citiralo delove transkripta u predmetu *S. Milošević* kako bi ilustrovalo svoj stav da postoje određeni nedostaci u navodima tužilaštva u oba predmeta.³⁰⁵ Pretresno veće je bilo svesno da se, iako su transkripti iz predmeta *S. Milošević* deo dokaza u ovom predmetu, citirana diskusija odnosi na drugi sudski postupak.³⁰⁶ Veće je takođe bilo svesno toga da, na osnovu relevantnih dokaza koji su mu predloženi, treba da donese nezavisne zaključke.³⁰⁷ Iako je pozivanje na diskusiju u predmetu *S. Milošević* od strane Pretresnog veća bilo suvišno, u razmatranjima Pretresnog veća nema ničega što bi sugerisalo da je ono zaključilo da zajednički zločinački cilj nije postojao na temelju citirane diskusije. Iz tog razloga, argumenti tužilaštva se u tom pogledu odbijaju.

C. Da li je više osoba delilo zajednički zločinački cilj

93. Oslanjajući se na Drugostepenu presudu u predmetu *Brđanin*, Pretresno veće je navelo da je "*identité de vues*" neophodan element za utvrđivanje odgovornosti za udruženi zločinački poduhvat.³⁰⁸ Pretresno veće je zatim konstatovalo da dokazi pokazuju da su postojale značajna razmimoilaženja i neslaganja između Šešelja i drugih navodnih učesnika u udruženom zločinačkom poduhvatu.³⁰⁹ Pretresno veće je zaključilo da "[m]nogi dokazi pokazuju da je cilj dogovora [između navodnih učesnika] bio odbrana Srba i tradicionalno srpskih teritorija ili očuvanje Jugoslavije, a ne činjenje zločina koji se navode".³¹⁰ Prilikom donošenja tih zaključaka, Pretresno veće se, između ostalog, oslonilo na dokaze o Miloševićevom učešću u mirovnim pregovorima, iskazu svedoka VS-051, Zorana Rankića, Zorana Dražilovića, svedoka VS-1062 i veštaka Yvesa Tomića, kao i na izveštaj Zdravka Tolimira i izjavu Živote Panića.³¹¹

94. Tužilaštvo tvrdi da pozivanje Pretresnog veća na "*identité de vues*" ostaje nejasno i bez uporišta u pravu, kao i da je Pretresno veće pogrešilo u meri u kojoj je postavilo kao uslov da učesnici u udruženom zločinačkom poduhvatu moraju da imaju identične stavove.³¹² Oslanjajući se na Drugostepenu presudu u predmetu *Martić*, tužilaštvo takođe navodi da Pretresno veće nije objasnilo na koji način su se navodna razmimoilaženja između učesnika u udruženom zločinačkom

³⁰⁴ Prvostepena presuda, par. 225-265.

³⁰⁵ Prvostepena presuda, par. 266-279.

³⁰⁶ Prvostepena presuda, par. 280.

³⁰⁷ Prvostepena presuda, par. 280.

³⁰⁸ V. originalnu verziju Prvostepene presude na francuskom, par. 250, gde se upućuje na Drugostepenu presudu u predmetu *Brđanin*, par. 430.

³⁰⁹ Prvostepena presuda, par. 253-263.

³¹⁰ Prvostepena presuda, par. 252. V. takođe Prvostepena presuda, par. 251, 255, 258, 263.

³¹¹ Prvostepena presuda, par. 252-254, 256, 260, 261, 263.

poduhvatu odrazila na njihovu zajedničku nameru i postojanje zajedničkog cilja.³¹³ Tužilaštvo konkretno osporava ocenu dokaza koju je izvršilo Pretresno veće, uključujući oslanjanje na Miloševićovo učešće u mirovnim pregovorima,³¹⁴ i tvrdi da, čak i da dokazi potkrepljuju zaključak da neki od navodnih učesnika u udruženom zločinačkom poduhvatu nisu delili zajednički cilj, Pretresno veće nije objasnilo zašto Šešelji nije delio zajednički cilj sa drugim navodnim učesnicima u udruženom zločinačkom poduhvatu, poput Jovice Stanišića, Franka Simatovića, Milana Babića, Gorana Hadžića i Radovana Karadžića kojima se mogu pripisati zločini nad nesrbima.³¹⁵ Naposljetku, tužilaštvo tvrdi da Pretresno veće nije razmotrilo dokaze o Šešeljevoj ideologiji, ciljevima i izjavama koji su relevantni za utvrđivanje njegove zločinačke namere i, samim tim, za postojanje zajedničkog zločinačkog cilja.³¹⁶

95. Žalbeno veće smatra da je bez merituma tvrdnja tužilaštva da je Pretresno veće napravilo grešku u primeni prava u vezi s elementima odgovornosti za udruženi zločinački poduhvat. U Drugostepenoj presudi u predmetu *Brđanin*, Žalbeno veće MKSJ-a je zauzelo stav da se pretresno veće, da bi izreklo osuđujuću presudu na osnovu doktrine udruženog zločinačkog poduhvata, mora uveriti, između ostalog, da je više osoba delilo zajednički zločinački cilj.³¹⁷ Pretresno veće mora utvrditi da taj zločinački cilj nije samo jedinstven, nego i zajednički za sve osobe koje su zajedno delovale u okviru udruženog zločinačkog poduhvata.³¹⁸ U ovom predmetu, izjavivši da je “*identité de vues*” element odgovornosti za udruženi zločinački poduhvat, Pretresno veće se pozvalo na pravne elemente obrazložene u Drugostepenoj presudi u predmetu *Brđanin*.³¹⁹ S obzirom na to da se Pretresno veće pozvalo na tu referencu, kao i na diskusiju koja sledi o dokazima vezanim za saradnju između navodnih učesnika u udruženom zločinačkom poduhvatu, Pretresno veće je, po

³¹² Žalbeni podnesak, par. 6, 88-92, gde se upućuje, između ostalog, na Drugostepenu presudu u predmetu *Brđanin*, par. 430.

³¹³ Žalbeni podnesak, par. 93, 94, gde se upućuje, između ostalog, na Drugostepenu presudu u predmetu *Martić*, par. 123.

³¹⁴ Žalbeni podnesak, par. 97-103.

³¹⁵ Žalbeni podnesak, par. 95. V. takođe Žalbeni podnesak, par. 82. Tužilaštvo dalje tvrdi da je Pretresno veće pogrešilo zato što nije dalo obrazloženo mišljenje o ključnim pitanjima vezanim za dokaze koji se tiču kredibiliteta i težine koju treba pridati: (i) iskazima više svedoka koji su promenili svoju izjavu; (ii) Šešeljevom svedočenju u predmetu *S. Milošević* i (iii) Šešeljevoj izjavi na osnovu pravila 84bis Pravilnika MKSJ-a. V. Žalbeni podnesak, par. 14-17; T. 13. decembar 2017, str. 6-8. Žalbeno veće napominje da je Pretresno veće očigledno bilo svesno da mora oprezno da postupi sa ranijim izjavama svedoka koji su izmenili svoju izjavu. V. Prvostepena presuda, par. 26, 27. Osim toga, Pretresno veće je razmotrilo Šešeljevo svedočenje u predmetu *S. Milošević* i njegovu izjavu na osnovu pravila 84bis Pravilnika MKSJ-a u svetlu drugih dokaza u spisu i na taj način pokazalo da je pažljivo razmotrilo koju će težinu dati tim dokazima. V. npr. Prvostepena presuda, par. 107-111, 119-123, 128-133, 180, 181, 206, 207. Iako bi bilo bolje da je Pretresno veće eksplicitno formulisalo svoju ocenu kredibiliteta dokaza, Žalbeno veće ne smatra da ta greška koju navodi tužilaštvo iziskuje intervenciju Žalbenog veća.

³¹⁶ Žalbeni podnesak, par. 26-41, 82; T. 13. decembar 2017, str. 7-10.

³¹⁷ Drugostepena presuda u predmetu *Brđanin*, par. 430.

³¹⁸ Drugostepena presuda u predmetu *Brđanin*, par. 430.

³¹⁹ Prvostepena presuda, par. 250, gde se upućuje na Drugostepenu presudu u predmetu *Brđanin*, par. 430.

shvatanju Žalbenog veća, pod izrazom “*identité de vues*”, mislilo na postojanje zločinačkog cilja koji je bio zajednički svim navodnim učesnicima u udruženom zločinačkom poduhvatu.

96. Žalbeno veće se takođe nije uverilo u tačnost tvrdnje tužilaštva da Pretresno veće nije objasnilo na koji način su se razmimoilaženja između navodnih učesnika u udruženom zločinačkom poduhvatu odrazila na njihovu zajedničku nameru i postojanje zajedničkog zločinačkog cilja. Neprimereno je oslanjanje tužilaštva na zaključak Žalbenog veća MKSJ-a u predmetu *Martić* u vezi s uticajem političkih nesuglasica na zajednički zločinački cilj.³²⁰ U ovom predmetu, Pretresno veće nije konstatovalo da je među navodnim učesnicima u udruženom zločinačkom poduhvatu bilo nesloge u pogledu političkog cilja kome se težilo. Naprotiv, Pretresno veće se nije uverilo da je njihova saradnja bila motivisana ostvarivanjem zajedničkog zločinačkog cilja s obzirom na to da su među njima postojala neslaganja, između ostalog, u vezi s izvođenjem operacija.³²¹

97. Žalbeno veće će se sada osvrnuti na tvrdnje tužilaštva da je Pretresno veće napravilo grešku kada je donosilo ocenu dokaza na koje se oslonilo. Kad je reč o Miloševićevom učešću u mirovnim pregovorima, Pretresno veće je zaključilo da su pregovori između Miloševića i lidera Bosne i Hercegovine, Alije Izetbegovića, u avgustu 1991, kao i Cutileirov mirovni plan u martu 1992, koji je imao za cilj da omogući raznim etničkim zajednicama da nastave da žive zajedno u Bosni i Hercegovini, bili "događaji, koji su se odvijali u isto vreme kad i sprovođenje navodnog udruženog zločinačkog poduhvata [i koji se] očigledno [...] ne mogu dovesti u vezu s tim poduhvatom".³²² Veće je dalje navelo da to što su određene srpske vlasti prihvatile razne mirovne planove "ne bi bilo u skladu s ideologijom etničkog čišćenja koja je, prema navodima, u osnovi [udruženog zločinačkog poduhvata]".³²³ Žalbeno veće napominje da se tužilaštvo, kad osporava zaključak Pretresnog veća, poziva na prethodne postupke vođene na MKSJ-u u kojima su optuženima izrečene osuđujuće presude zbog uloge koju su imali u udruženom zločinačkom poduhvatu, uprkos tome što su podržali mirovne pregovore.³²⁴ Žalbeno veće podseća da odluke pojedinih pretresnih veća nisu obavezujuće za druga veća i da pretresno veće mora sâmo da donese konačnu ocenu na

³²⁰ V. Žalbeni podnesak, par. 91, gde se upućuje na Drugostepenu presudu u predmetu *Martić*, par. 123.

³²¹ V. Prvostepena presuda, par. 253, 257-264.

³²² Prvostepena presuda, par. 254, gde se upućuje, između ostalog, na dokazni predmet P31, str. 43276, 43277, 43323, 43325.

³²³ Prvostepena presuda, fusnota 306.

³²⁴ Žalbeni podnesak, par. 101 fusnota 301, gde se upućuje na Prvostepenu presudu u predmetu *Karadžić*, par. 383, 409, 6046, Prvostepena presuda u predmetu *Martić*, par. 149, 434, Prvostepena presuda u predmetu *Krajišnik*, par. 950, 1078, Drugostepena presuda u predmetu *Krajišnik*, par. 685.

osnovu ukupnih dokaza predočenih u predmetu u kojem postupaju.³²⁵ Žalbeno veće stoga konstatuje da tužilaštvo samo izražava neslaganje sa zaključkom Pretresnog veća i nudi vlastito tumačenje dokaza, ne pokazujući pritom da nijedan razuman presuditelj o činjenicama ne bi mogao da donese takav zaključak na osnovu konkretnih dokaza koji su mu predočeni.

98. Žalbeno veće se takođe nije uverilo u tačnost tvrdnje tužilaštva da je Pretresno veće napravilo grešku zato što se oslonilo na svedočenje svedoka VS-051 kada je zaključilo da navodni učesnici u udruženom zločinačkom poduhvatu nisu delili zajednički zločinački cilj.³²⁶ Svedok VS-051 je u svom svedočenju govorio o neslaganju između pripadnika Jugoslovenske narodne armije i Teritorijalne odbrane Vukovara u pogledu postupanja s ratnim zarobljenicima u skladištu Veleprometa.³²⁷ Tužilaštvo tvrdi da Pretresno veće nije objasnilo relevantnost ličnih stavova svedoka VS-051 i da, u svakom slučaju, oni ne dovode u pitanje postojanje udruženog zločinačkog poduhvata budući da pokazuju da je Jugoslovenska narodna armija bila ravnodušna prema zločinima srpskih snaga u Veleprometu.³²⁸ Suprotno tvrdnjama tužilaštva, Pretresno veće je jasno objasnilo da je iskaz svedoka VS-051 relevantan za donošenje ocene o nivou saradnje između raznih srpskih snaga u kontekstu udruženog zločinačkog poduhvata koji se navodi.³²⁹ Štaviše, jedan od argumenata tužilaštva tokom suđenja bio je da su pripadnici i formacije srpskih snaga, uključujući Jugoslovensku narodnu armiju i lokalnu Teritorijalnu odbranu, bili takođe učesnici u udruženom zločinačkom poduhvatu i delili nameru da se ostvari zajednički zločinački cilj.³³⁰ Kad je reč o tvrdnji tužilaštva da iskaz svedoka VS-051 nije doveo u pitanje postojanje udruženog zločinačkog poduhvata, Žalbeno veće konstatuje da tužilaštvo nudi alternativno tumačenje dokaza, ne pokazujući pritom da nijedan razuman presuditelj o činjenicama ne bi mogao da donese isti zaključak kao Pretresno veće na osnovu konkretnih dokaza koji su mu predočeni.

99. Pretresno veće se dalje pozvalo na iskaz svedoka Zorana Rankića, zamenika načelnika Ratnog štaba Srpske radikalne stranke,³³¹ u kojem stoji da su Milošević i Šešelj, isprva politički protivnici, sarađivali u pogledu slanja dobrovoljaca i da, osim u tom ratnom kontekstu, nije bilo saradnje između Srpske radikalne stranke i Socijalističke partije Srbije, na čijem je čelu bio

³²⁵ V. npr. Drugostepena presuda u predmetu *Karemera i Ngirumpatse*, par. 52, 151; Drugostepena presuda u predmetu *Dorđević*, par. 143; Drugostepena presuda u predmetu *Lukić i Lukić*, par. 260; Drugostepena presuda u predmetu *Stakić*, par. 346; Drugostepena presuda u predmetu *Aleksovski*, par. 114.

³²⁶ Žalbeni podnesak, par. 98. V. takođe Prvostepena presuda, par. 253.

³²⁷ Prvostepena presuda, par. 253, gde se upućuje na svedoka VS-051, T. 28. maj 2008, str. 7542-7544, 7548, 7549, 7552 (zatvorena sednica).

³²⁸ Žalbeni podnesak, par. 98, gde se upućuje na svedoka VS-051, T. 29. maj 2008, str. 7616, 7640 (zatvorena sednica).

³²⁹ V. Prvostepena presuda, par. 253.

³³⁰ V. Optužnica, par. 8(a); Završni pretresni podnesak tužilaštva, par. 571.

³³¹ V. Prvostepena presuda, par. 108.

Milošević.³³² Tužilaštvo tvrdi da je analiza Pretresnog veća manjkava jer je iskaz svedoka o tome da nije bilo saradnje između Šešelja i Miloševića zapravo u skladu s njegovim objašnjenjem da je Šešelj nezvanično davao podršku Miloševiću.³³³ Žalbeno veće napominje da se čini da je Pretresno veće prihvatilo iskaz svedoka Rankića da su Milošević i Šešelj sarađivali u slanju dobrovoljaca.³³⁴ Međutim, veće se nije uverilo da je ta saradnja imala za cilj činjenje zločina, već je njena svrha bila zaštita srpskog stanovništva.³³⁵ Tužilaštvo nije pokazalo da je Pretresno veće napravilo grešku kada je razmatralo ovaj iskaz.

100. Žalbeno veće takođe konstatuje da su bez merituma prigovori tužilaštva na to što se Pretresno veće oslonilo na iskaz svedoka Zorana Dražilovića, zaduženog za dobrovoljce Srpske radikalne stranke,³³⁶ i izjavu generala Živote Panića, načelnika štaba Vojske Jugoslavije, zabeleženu u stenografskim beleškama sa sednice Vrhovnog saveta odbrane od 5. jula 1993.³³⁷ Pretresno veće je konstatovalo da je, po rečima svedoka Dražilovića, Milošević stalno hapsio četnike, što je bio "još jedan pokazatelj neslaganja" između Šešelja i Miloševića.³³⁸ Osim toga, Veće je konstatovalo da Panićeva žalba da pripadnici Srpske radikalne stranke i dalje "prodiru" u Vojsku Jugoslavije ukazuje na to "da je postojalo nepoverenje i sumnjičavost između različitih srpskih formacija koje je sigurno pokretala ista želja da odbrane Srbe, ali koje je sve ostalo razdvajalo".³³⁹ Tužilaštvo tvrdi da dokazi na koje se Pretresno veće oslonilo potkrepljuju tvrdnju tužilaštva da se odnos između Šešelja i drugih učesnika u udruženom zločinačkom poduhvatu pogoršao tokom 1993.³⁴⁰ Po rečima tužilaštva, ovi dokazi su, u najmanju ruku, morali biti razmotreni u svetlu kasnije izjave svedoka Dražilovića da je Srpska radikalna stranka regrutovala dobrovoljce da se u sklopu Jugoslovenske narodne armije/Vojske Republike Srpske bore u Hrvatskoj i da je ta tesna saradnja podrazumevala Miloševićevu podršku.³⁴¹ Žalbeno veće napominje da je Pretresno veće bilo upoznato sa tvrdnjom tužilaštva da je Šešeljevo učešće u udruženom zločinačkom poduhvatu okončano u septembru 1993.³⁴² Pretresno veće je takođe

³³² Prvostepena presuda, par. 256, gde se upućuje na svedoka Rankića, T. 11. maj 2010, str. 15908, 15909; dokazni predmet P1074, par. 54, 84.

³³³ Žalbeni podnesak, par. 99, gde se upućuje na dokazni predmet P1074, par. 12, 54, 84.

³³⁴ V. Prvostepena presuda, par. 256.

³³⁵ V. Prvostepena presuda par. 239, 244, 252, 256.

³³⁶ V. Prvostepena presuda, par. 108.

³³⁷ V. Prvostepena presuda, par. 257.

³³⁸ Prvostepena presuda, par. 260, gde se upućuje na dokazni predmet C10, par. 76.

³³⁹ Prvostepena presuda, par. 258. V. takođe Prvostepena presuda, par. 257, gde se upućuje na dokazni predmet P1012, str. 56-58.

³⁴⁰ Žalbeni podnesak, par. 100, gde se, između ostalog, upućuje na dokazni predmet P1012, str. 56-58, dokazni predmet C10, par. 76.

³⁴¹ Žalbeni podnesak, par. 100, gde se upućuje na dokazni predmet C10, par. 18-21, 23, 28, 34, 36.

³⁴² Prvostepena presuda, par. 222.

konstatovalo da je Srpska radikalna stranka regrutovala i slala dobrovoljce na zahtev jedinica Teritorijalne odbrane i oružanih snaga stacioniranih u Hrvatskoj.³⁴³ Tužilaštvo ne objašnjava na koji način to regrutovanje i upućivanje, čak i ako je vršeno uz podršku Miloševića, dovodi u pitanje konačan zaključak Pretresnog veća da je među različitim jedinicama vladalo nepoverenje i da je njihova saradnja imala za cilj odbranu srpskog stanovništva.

101. Pretresno veće se dalje pozvalo na izveštaj pukovnika Zdravka Tolimira, načelnika Uprave za obaveštajne poslove Vojske Republike Srpske od 28. jula 1992, u kojem se osuđuju krivična dela raznih paravojnih jedinica, uključujući Srpsku radikalnu stranku.³⁴⁴ Tužilaštvo tvrdi da Pretresno veće nije navelo da je Tolimir, kako stoji u izveštaju, upozoravao samo na zločine počinjene nad Srbima.³⁴⁵ Žalbeno veće podseća da se polazi od pretpostavke da je pretresno veće ocenilo sve dokaze koji su mu predloženi i da, ukoliko se ne pozove na neki konkretan dokaz, to samo po sebi ne znači da ga pretresno veće nije razmotrilo, osim ako ne postoje naznake da je potpuno zanemarilo neki konkretan dokaz.³⁴⁶ Iz tog razloga, ovaj nepotkrepljen navod tužilaštva se odbacuje.

102. Žalbeno veće će se sada osvrnuti na tvrdnju tužilaštva da je Pretresno veće napravilo grešku u oceni iskaza svedokinje VS-1062 kada je zaključilo da su šešeljevci štitili civile od arkanovaca.³⁴⁷ Žalbeno veće napominje da je svedokinja VS-1062 svedočila da se, zajedno s drugim civilima, krila u jednom skloništu u Zvorniku kada su arkanovci upali, odveli sve muškarce i poređali ih uza zid.³⁴⁸ Svedokinja je dalje izjavila da su, nakon što su muškarci odvedeni, šešeljevci ušli u sklonište i preostale žene i decu odveli u jednu drugu zgradu, rekavši im: "[M]i vas čuvamo, a Arkanovi vas ubijaju".³⁴⁹ Dok su žene i decu izvodili iz skloništa, arkanovci su otvorili vatru i pobili sve muškarce.³⁵⁰ Po rečima svedokinje, šešeljevci "su se pravili da su 'kao dobri'" i deci davali čokolade.³⁵¹ Tužilaštvo tvrdi da je Pretresno veće selektivno analiziralo svedočenje svedokinje VS-

³⁴³ Prvostepena presuda, par. 110.

³⁴⁴ Prvostepena presuda, par. 261, gde se upućuje na dokazni predmet P974, str. 6, 11, dokazni predmet P261, deo II, par. 223-233.

³⁴⁵ Žalbeni podnesak, par. 102, gde se upućuje na dokazni predmet P974, str. 5.

³⁴⁶ V. npr. Drugostepena presuda u predmetu *Stanišić i Župljanin*, par. 536; Drugostepena presuda u predmetu *Popović i drugi*, par. 306; Drugostepena presuda u predmetu *Dorđević*, par. 864, fusnota 2527; Drugostepena presuda u predmetu *Haradinaj i drugi*, par. 129; Drugostepena presuda u predmetu *Kvočka i drugi*, par. 23.

³⁴⁷ Žalbeni podnesak, par. 103. V. takođe Prvostepena presuda, par. 263, gde se upućuje na svedoka VS-1062, T. 10. april 2008, str. 5954, 5958-5960.

³⁴⁸ Svedok VS-1062, T. 10. april 2008, str. 5954, 5955.

³⁴⁹ Svedok VS-1062, T. 10. april 2008, str. 5955-5957, 5960.

³⁵⁰ Svedok VS-1062, T. 10. april 2008, str. 5958.

³⁵¹ Svedok VS-1062, T. 10. april 2008, str. 5959.

1062 i da njen iskaz, gledan u celini, potkrepljuje zaključak da su šešeljevci i arkanovci sarađivali u činjenju zločina nad nesrbima.³⁵²

103. Žalbeno veće podseća da zadatak saslušanja, ocenjivanja i odmeravanja težine dokaza koji se izvode na suđenju pripada prvenstveno pretresnom veću i da će smatrati da je napravljena greška u utvrđivanju činjeničnog stanja samo ako utvrdi da nijedan razuman presuditelj o činjenicama ne bi mogao doći do osporavanog zaključka.³⁵³ Imajući u vidu da je svedokinja VS-1062 izjavila da su šešeljevci odveli žene i decu sa mesta pogubljenja, kao i propratne izjave šešeljevaca,³⁵⁴ Žalbeno veće smatra da razumno pretresno veće eventualno ne bi bilo u stanju da isključi da se, na osnovu dokaza, može izvesti drugi razuman zaključak, i to da su šešeljevci štitili žene i decu, a ne sarađivali s arkanovcima u tom ubijanju. Osim toga, Pretresno veće se oslonilo na svedočenje svedoka Jovana Glamočanina koji je rekao da nije postojala saradnja između Srpske radikalne stranke i arkanovaca.³⁵⁵ Imajući na umu da se moraju uvažavati zaključci Pretresnog veća pred kojim su izneseni dokazi na suđenju, Žalbeno veće konstatuje da tužilaštvo nije pokazalo da je Pretresno veće, prilikom razmatranja dokaza, napravilo grešku koja bi opravdala intervenciju Žalbenog veća.³⁵⁶

104. Žalbeno veće se takođe nije uverilo u tačnost tvrdnje tužilaštva da je Pretresno veće napravilo grešku kada je ocenjivalo iskaz veštaka Yvesa Tomića, koji je objasnio da je između Srpske radikalne stranke, sa Šešeljom na čelu, i Socijalističke partije Srbije, sa Miloševićem na čelu, postojala sličnost u vezi s pitanjem odbrane srpskih nacionalnih ideja.³⁵⁷ Pozivajući se na iskaz svedoka Tomića, Pretresno veće je zauzelo stav da je "cilj dogovora [između različitih srpskih snaga] bio odbrana Srba i tradicionalno srpskih teritorija ili očuvanje Jugoslavije, a ne činjenje zločina koji se navode."³⁵⁸ Tužilaštvo tvrdi da je Pretresno veće napravilo grešku jer se oslonilo isključivo na iskaz svedoka Tomića i zanemarilo druge dokaze koji pokazuju da su Šešelj i Milošević sarađivali u činjenju zločina.³⁵⁹ Nakon što je razmotrilo dokaze na koje se konkretno pozvalo tužilaštvo, Žalbeno veće primećuje da dokazi pokazuju da je Šešelj sarađivao s

³⁵² Žalbeni podnesak, par. 103.

³⁵³ V. gore, par. 15.

³⁵⁴ V. svedok VS-1062, T. 10. april 2008, str. 5955, 5960.

³⁵⁵ Prvostepena presuda, par. 263, gde se upućuje na svedoka Glamočanina, T. 11. decembar 2008, str. 12968-12970.

³⁵⁶ V. gore, par. 15.

³⁵⁷ Žalbeni podnesak, par. 97, gde se upućuje na Prvostepenu presudu, par. 252, fusnota 278.

³⁵⁸ Prvostepena presuda, par. 252, gde se upućuje na svedoka Tomića, T. 5. februar 2008, str. 3104. V. takođe svedok Tomić, T. 5. februar 2008, str. 3105.

³⁵⁹ Žalbeni podnesak, par. 97, gde se upućuje na dokazne predmete P299, P644, str. 10-11; svedok Tomić, T. 5. februar 2008, str. 3104-3107. Tužilaštvo takođe navodi da svedok Tomić nije izjavio da se u odbrani Srba nisu koristila kriminalna sredstva i da se na osnovu toga što nije pomenuo činjenje zločina ne može izvesti nepobitan zaključak budući da on nije bio svedok o činjenicama. V. Žalbeni podnesak, par. 97.

Miloševićem u vezi sa regrutovanjem i upućivanjem dobrovoljaca, iako se u njima ne precizira koja je bila svrha te saradnje.³⁶⁰ Tužilaštvo stoga nije dokazalo da je Pretresno veće napravilo grešku zato što nije eksplicitno razmotrilo te dokaze.

105. Žalbeno veće isto tako konstatuje da nema merituma u tvrdnji tužilaštva da je Pretresno veće napravilo grešku zato što nije objasnilo zašto Šešelj nije delio zajednički zločinački cilj sa drugim navodnim učesnicima u udruženom zločinačkom poduhvatu, kao što su Stanišić, Simatović, Babić, Hadžić i Karadžić.³⁶¹ Žalbeno veće podseća da se zaključak o zajedničkom zločinačkom cilju može izvesti iz činjenice da je više osoba delovalo jedinstveno kako bi udruženi zločinački poduhvat sprovelo u delo.³⁶² Pretresno veće ne mora nužno da svaku od osoba uključenih u udruženi zločinački poduhvat identifikuje po imenu³⁶³ ili da donese zaseban zaključak o svim pojedinačnim postupcima i nameri svakog pojedinog učesnika koji se navodi.³⁶⁴ U ovom predmetu, Pretresno veće je konstatovalo da je glavna optužba tužilaštva protiv Šešelja bila da je delio zajednički zločinački cilj sa Miloševićem, koji je predstavljao Jugoslovensku narodnu armiju/Vojsku Jugoslavije i Ministarstvo unutrašnjih poslova Srbije, sa pojedincima povezanim sa Republikom Srpskom i Vojskom Republike Srpske, kao i sa paravojnim formacijama poput arkanovaca.³⁶⁵ Međutim, Pretresno veće se nije uverilo da je tužilaštvo izvelo dovoljno dokaza koji pokazuju da su te srpske snage delovale kako bi ostvarile zajednički zločinački cilj.³⁶⁶ Pošto je zaključilo da nije postojao zajednički zločinački cilj, Pretresno veće nije moralo eksplicitno da razmotri navodno učešće svakog pojedinog učesnika u udruženom zločinačkom poduhvatu čije se ime navodi u Optužnici. Tužilaštvo stoga nije pokazalo da je u tom pogledu napravljena greška.

106. Žalbeno veće će sada razmotriti tvrdnju tužilaštva da Pretresno veće nije konstatovalo da dokazi o Šešeljevoj ideologiji, ciljevima i izjavama ukazuju na postojanje zajedničkog zločinačkog cilja.³⁶⁷ Žalbeno veće napominje da se Pretresno veće pozvalo na dokaze koji pokazuju da je u junu

³⁶⁰ V. dokazni predmet P644, str. 10, 11 (gde Šešelj kaže da je "režim" rezervisao kasarnu u Bujanj Potoku samo za dobrovoljce Srpske radikalne stranke i obezbedio im uniforme, oružje i autobuse za prevoz na front); dokazni predmet P299 (u kojem se navodi da je Milošević obezbedio dobrovoljcima Srpske radikalne stranke oružje, autobuse i uniforme i stavio im na raspolaganje kasarnu u Bujanj Potoku).

³⁶¹ Žalbeni podnesak, par. 95.

³⁶² V. Drugostepena presuda u predmetu *Dorđević*, par. 141; Drugostepena presuda u predmetu *Krajišnik*, fusnota 418.

³⁶³ V. Drugostepena presuda u predmetu *Karemera i Ngirumpatse*, par. 150; Drugostepena presuda u predmetu *Gotovina i Markač*, par. 89; Drugostepena presuda u predmetu *Krajišnik*, par. 156; Drugostepena presuda u predmetu *Brđanin*, par. 430.

³⁶⁴ V. Drugostepena presuda u predmetu *Dorđević*, par. 141.

³⁶⁵ Prvostepena presuda, par. 251.

³⁶⁶ V. Prvostepena presuda, par. 252 (gde je Pretresno veće zauzelo stav da "[m]nogi dokazi pokazuju da je cilj dogovora bio odbrana Srba i tradicionalno srpskih teritorija ili očuvanje Jugoslavije, a ne činjenje zločina koji se navode"). V. takođe Prvostepena presuda, par. 281.

³⁶⁷ V. gore, par. 94.

1990. Šešelj osnovao Srpski četnički pokret, koji su srpske vlasti odbile da registruju budući da je ime pokreta podsećalo na zločine počinjene nad stanovništvom tokom Drugog svetskog rata.³⁶⁸ Pretresno veće je takođe razmotrilo iskaz veštaka Yvesa Tomića u kojem se iznosi da je cilj programa Srpskog četničkog pokreta bio stvaranje Velike Srbije i da je pokret, od svog osnivanja, isticao potrebu da se ostvari politika zaštite srpskog stanovništva od "nov[e] genocidn[e] politik[e]" Hrvatske.³⁶⁹ Iako se Pretresno veće nije eksplicitno pozvalo na deo izveštaja veštaka Tomića u kojem se izlažu istorijat ideologije i ciljevi četničkog pokreta, to samo po sebi ne znači da je Pretresno veće zanemarilo taj deo dokaza.³⁷⁰ Pretresno veće je takođe razmotrilo dokaze o kasnijem osnivanju, ciljevima i strukturi Srpske radikalne stranke, uključujući stvaranje "ratnog štaba" čiji je zadatak bio da pomaže vojsci,³⁷¹ kao i dokaze o načinu na koji je Šešelj širio svoju ideologiju i huškačkim govorima u kojima je pozivao na činjenje zločina.³⁷² Pretresno veće je eksplicitno istaklo da je te dokaze razmotrilo kada je analiziralo postojanje udruženog zločinačkog poduhvata.³⁷³ S obzirom na zaključke Pretresnog veća, tužilaštvo nije pokazalo da Pretresno veće nije razmotrilo dokaze o Šešeljevoj ideologiji, ciljevima i izjavama koji su relevantni za postojanje zajedničkog zločinačkog cilja.

D. Dokazi o obrascu zločina

107. Kada je konstatovalo da tužilaštvo nije dokazalo postojanje zajedničkog zločinačkog cilja,³⁷⁴ Pretresno veće je, između ostalog, primetilo sledeće: (i) da šešeljevci nisu bili umešani "u većinu navedenih zločina"; (ii) da su počiniooci "bili [...] često meštani koji su služili u lokalnoj [Teritorijalnoj odbrani] ili pripadnici izuzetno nasilnih paravojnih grupa, poput Arkanovih Tigrova"; (iii) da svedoci često nisu mogli da prave razliku između "četnika" [...] i šešeljevaca i (iv) da su se, čak i kad je bilo moguće identifikovati počiniooca, kao što je slučaj sa zločinima koje je počinio "izvesni Vaske", strane u postupku složile u vezi s činjenicom da je on bio pod komandom Vojske Republike Srpske.³⁷⁵ Na drugim mestima u Prvostepenoj presudi, Pretresno veće je takođe napomenulo da nije moglo da odbaci Šešeljeve tvrdnje da su civili pobegli iz zona borbenih dejstava da bi se sklonili na mestima na kojima su se nalazili pripadnici iste etničke ili verske grupe i da autobusi, koje su srpske snage obezbedile za tu svrhu, nisu bili deo operacije prisilnog

³⁶⁸ Prvostepena presuda, par. 52, 54.

³⁶⁹ Prvostepena presuda, par. 53, gde se poziva na svedoka Yvesa Tomića, T. 30. januar 2008, str. 2968, 2969; dokazni predmet P27, str. 1, 2; dokazni predmet P1263, str. 2.

³⁷⁰ V. *contra* Žalbeni podnesak, par. 33, 34.

³⁷¹ Prvostepena presuda, par. 56-61.

³⁷² Prvostepena presuda, par. 297-344.

³⁷³ Prvostepena presuda, par. 344.

³⁷⁴ Prvostepena presuda, par. 225-250.

Prevod

premeštanja stanovništva, nego zapravo deo humanitarne pomoći stanovništvu.³⁷⁶ Kad je reč o zločinima u kojima su možda učestvovali šešeljevci, Pretresno veće se nije uverilo da je Šešelj znao za činjenje tih zločina, niti da je naložio ili podržao njihovo činjenje.³⁷⁷ Pretresno veće je stoga zaključilo da se ne može "smatrati da su [zločini bili] suštinski element plana Velike Srbije ili plana čiji cilj je bio da se zaštite Srbi".³⁷⁸

108. Tužilaštvo tvrdi da Pretresno veće nije razmotrilo veliki broj dokaza koji pokazuju obrazac zločina koje su počinile srpske snage koje su sarađivale pod kontrolom učesnika u udruženom zločinačkom poduhvatu, što je, kako tužilaštvo tvrdi, okosnica njegove teze.³⁷⁹ S tim u vezi, tužilaštvo iznosi da je Pretresno veće napravilo grešku jer nije odmerilo dokaze o navodnom neslaganju između učesnika u udruženom zločinačkom poduhvatu zajedno sa dokazima koji pokazuju njihovu tesnu saradnju u pogledu obrazovanja, naoružavanja, obučavanja i upućivanja srpskih snaga koje su zajedno "po istom obrascu i koordinisano izvršile krivična dela" nad nesrpskim civilima.³⁸⁰ Tužilaštvo tvrdi da je jedini razuman zaključak koji se može izvesti na osnovu ovih dokaza taj da je postojao zajednički zločinački cilj da se, činjenjem zločina, silom trajno uklone nesrbi s područja u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini.³⁸¹

109. Žalbeno veće primećuje da je Pretresno veće, kada je analiziralo postojanje zajedničkog zločinačkog cilja, eksplicitno razmotrilo da li su zločine počinili šešeljevci, kao i to da li se oni mogu direktno pripisati Šešelju.³⁸² Žalbeno veće podseća da, u slučaju da nije dokazano da je glavni izvršilac bio deo udruženog zločinačkog poduhvata, presuditelj o činjenicama mora da utvrdi da se dotični zločin može pripisati makar jednom učesniku u udruženom zločinačkom poduhvatu i da je taj učesnik – kada se poslužio glavnim izvršiocom – postupao u skladu sa zajedničkim planom.³⁸³ Taj učesnik ne mora nužno da bude optuženi zbog toga što je pripisivanje odgovornosti jednom od učesnika u udruženom zločinačkom poduhvatu dovoljno da bi se krivična odgovornost za ta

³⁷⁵ Prvostepena presuda, par. 249.

³⁷⁶ Prvostepena presuda, par. 193, gde se upućuje na svedoka VS-1022, T. 17. jul 2008, str. 9524, 9525, 9528-9530 (zatvorena sednica); dokazni predmet P696 (poverljivo), par. 16.

³⁷⁷ Prvostepena presuda, par. 245.

³⁷⁸ Prvostepena presuda, par. 245.

³⁷⁹ V. Žalbeni podnesak, par. 18-20, 24, 59-73, 82, 85, 86, 104, 160-169. V. takođe Replika, par. 2; T. 13. decembar 2017, str. 10, 11, 14.

³⁸⁰ Žalbeni podnesak, par. 104, 160-169.

³⁸¹ Žalbeni podnesak, par. 73, 158, 159, 169, 231.

³⁸² V. Prvostepena presuda, par. 249.

³⁸³ Drugostepena presuda u predmetu *Brđanin*, par. 413, 430. V. takođe Drugostepena presuda u predmetu *Dorđević*, par. 165; Drugostepena presuda u predmetu *Krajišnik*, par. 225, 235-237.

krivična dela pripisala ostalim učesnicima.³⁸⁴ Žalbeno veće primećuje da je Pretresno veće izvelo opsežne zaključke o sastavu, hijerarhijskoj strukturi i rukovodstvu srpskih snaga, uključujući dobrovoljačke i paravojne formacije, koje su bile umešane u činjenje zločina i da je, na taj način, utvrdilo traženu vezu između fizičkih izvršilaca i nekoliko imenovanih učesnika u udruženom zločinačkom poduhvatu.³⁸⁵ Međutim, na osnovu analize Pretresnog veća, nejasno je da li je ono u potpunosti uzelo u obzir svoje ranije konstatacije da su, pored šešeljevaca, te srpske snage počinile brojna kršenja zakona i običaja ratovanja, uključujući ubistvo, mučenje, okrutno postupanje i pljačku u opštinama Vukovar, u Hrvatskoj, u Zvorniku, na širem području Sarajeva i u opštinama Mostar i Nevesinje u Bosni i Hercegovini.³⁸⁶

110. Pretresno veće takođe nije eksplicitno razmotrilo druge dokaze u spisu u kojima se navodi da su razne srpske snage, uključujući paravojne formacije i dobrovoljce poput šešeljevaca, prisilno raseljavale nesrpske civile na lokacijama u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini. Na primer, iako je Pretresno veće konstatovalo da su ulične borbe i otvaranje minobacačke vatre stvorile, opšte uzev, nebezbedne uslove za civile u Vukovaru,³⁸⁷ tužilaštvo ukazuje na dokaze koji pokazuju da su srpske snage, nakon zauzimanja Vukovara u novembru 1991, odvojile civile, uključujući žene, decu i starije osobe, i autobusima ih prevezle iz Vukovara.³⁸⁸ Osim toga, svedok VS-051 je izjavio da je oko 2.000 osoba pešice napustilo grad u pravcu skladišta Veleprometa, gde je jednoj jedinici bio poveren zadatak da razdvaja vojno sposobne muškarce od žena, dece i starijih osoba kako bi ovi drugi bili evakuisani u Hrvatsku.³⁸⁹ Po rečima svedoka, to je urađeno u skladu sa "planom Vrhovne komande".³⁹⁰ Svedok Aleksandar Filković je takođe izjavio da se u industrijskom kompleksu "Borovo Komerc" oko 1.500 osoba predalo srpskim snagama i, po njegovim saznanjima, žene i deca su ukrcani u autobuse i prevezeni u Hrvatsku preko Bosne i Hercegovine.³⁹¹ Dokazi takođe

³⁸⁴ V. Drugostepena presuda u predmetu *Stanišić i Župljanin*, par. 119; Drugostepena presuda u predmetu *Šainović i drugi*, par. 1520; Drugostepena presuda u predmetu *Krajišnik*, fusnota 624.

³⁸⁵ V. Prvostepena presuda, par. 63-184, 247. Pretresno veće je eksplicitno primilo k znanju činjenicu da su dobrovoljačke i paravojne formacije bile potčinjene vojsci u skladu sa načelom jedinstva komandovanja. V. Prvostepena presuda, par. 78, 94, 114, 247.

³⁸⁶ Prvostepena presuda, par. 207, 210, 213, 216, 219, 220. V. takođe gore, par. 66.

³⁸⁷ V. Prvostepena presuda, par. 230.

³⁸⁸ V. Žalbeni podnesak, par. 68, gde se upućuje, između ostalog, na svedoka Radića, T. 20. novembar 2008, str. 11991. Tužilaštvo se dalje poziva na dokaze koji pokazuju da je, u mesecima pre pada Vukovara, Jugoslovenska narodna armija pokrenula kampanju granatiranja i bombardovanja područja grada pod kontrolom Hrvata, usled čega je veliki broj civila pobjegao. V. Žalbeni podnesak, par. 68, gde se upućuje, između ostalog, na dokazni predmet P268 (poverljivo), par. 8, 15, dokazni predmet P844 (poverljivo), str. 7; dokazni predmet P857, par. 66, 67; svedok Radić, T. 20. novembar 2008, str. 11978; svedok VS-051, T. 28. maj 2008, str. 7525-7528 (zatvorena sednica).

³⁸⁹ V. Žalbeni podnesak, par. 68, gde se upućuje na svedoka VS-051, T. 28. maj 2008, str. 7525-7528 (zatvorena sednica).

³⁹⁰ Svedok VS-051, T. 28. maj 2008, str. 7528 (zatvorena sednica).

³⁹¹ V. Žalbeni podnesak, par. 68, gde se upućuje na dokazni predmet P857, par. 66, 67.

pokazuju da su, prilikom tih prebacivanja, srpske snage iznosile pogrdne komentare na račun nesrba, posebno Hrvata.³⁹²

111. Kad je reč o Zvorniku, tužilaštvo ukazuje na dokaze koji pokazuju da su, nakon što je grad zauzet početkom aprila 1992, srpske snage, uključujući arkanovce, odvojile neke žene i decu nesrpske nacionalnosti od muškaraca i autobusima ih odvezle.³⁹³ Dokazi na koje se poziva tužilaštvo pokazuju da je i u drugim mestima u opštini Zvornik sproveden obrazac deportacije i prisilnog premeštanja u periodu od maja do juna 1992. Nakon što bi srpske snage zauzele neko selo, civili nesrpske nacionalnosti, uglavnom bosanski Muslimani, okupljani su i muškarci odvajani od žena i dece, a potom bi ih pripadnici Jugoslovenske narodne armije i srpskih paravojnih jedinica, uključujući četnike, odvodili pešice ili u autobusima i kamionima u zatočeničke objekte, ili na druga područja Bosne i Hercegovine, ili u Srbiju.³⁹⁴ Nasilje izazvano napadima, deportacija i prisilno premeštanje na području Zvornika prevashodno su vršeni nad bosanskim Muslimanima, a neki izvršioci su iznosili pogrdne komentare na račun etničke pripadnosti žrtava.³⁹⁵

112. Tužilaštvo takođe ukazuje na dokaze koji ubedljivo ukazuju na to da su srpske snage prisilno raselile nesrpske civile iz sela u opštini Nevesinje u junu 1992.³⁹⁶ Dokazi pokazuju da su pripadnici Jugoslovenske narodne armije, Vojske Republike Srpske, četničkih grupa, paravojnih formacija, kao i dobrovoljci Srpske radikalne stranke, uključujući šešeljevce, napali sela bosanskih Muslimana u opštini Nevesinje, a pošteđeli srpska.³⁹⁷ Na osnovu iskaza svedoka, postojala je "vojna politika i šablona po kojoj su se stvari događale kad bi Srbi 'čistili' bilo koji grad. Oni bi tada pljačkali i krali sve što je vrijedno, palili kuće i uništavali vjerske spomenike", a stanovnici

³⁹² V. Žalbeni podnesak, par. 68 i dokazi na koje se tu poziva. V. takođe svedok Čakalić, T. 18. mart 2008, str. 4953, 4954; dokazni predmet P58; svedok VS-051, T. 28. maj 2008, str. 7542-7554 (zatvorena sednica); dokazni predmet P268 (poverljivo), par. 33; dokazni predmet P844 (poverljivo), str. 3450.

³⁹³ V. Žalbeni podnesak, par. 69, gde se upućuje, između ostalog, na svedoka VS-1062, T. 10. april 2008, str. 5960-5964; dokazni predmet P836, par. 21.

³⁹⁴ V. Žalbeni podnesak, par. 69, gde se upućuje, između ostalog, na svedoka VS-1012, T. 18. jun 2008, str. 8439, 8445 (zatvorena sednica); svedok VS-1064, T. 25. jun 2008, str. 8698-8704; svedok VS-1065, T. 22. april 2008, str. 6301-6303; svedok VS-1066, T. 3. februar 2009, str. 13836-13843 (zatvorena sednica); dokazni predmet P1144 (poverljivo), par. 95; dokazni predmet P854 (poverljivo), str. 10. V. takođe svedok VS-1012, T. 18. jun 2008, str. 8445-8449 (zatvorena sednica).

³⁹⁵ V. Žalbeni podnesak, par. 69, gde se upućuje, između ostalog, na svedoka Banjanovića, T. 2. decembar 2008, str. 12447; dokazni predmet P836, par. 21; svedok VS-1064, T. 25. jun 2008, str. 8702, 8704.

³⁹⁶ V. Žalbeni podnesak, par. 71. V. takođe Žalbeni podnesak, par. 24.

³⁹⁷ V. Žalbeni podnesak, par. 71, gde se upućuje, između ostalog, na svedoka Kujana, T. 22. jul 2008, str. 9657; svedok VS-1022, T. 17. jul 2008, str. 9526, 9527, 9529 (zatvorena sednica); dokazni predmet P524, str. 6-8; dokazni predmet P880 (poverljivo), str. 30; dokazni predmet P881 (poverljivo), str. 7. V. takođe svedok Kujan, T. 22. jul 2008, str. 9656; dokazni predmet P880 (poverljivo), str. 24, 25.

Muslimani iz Nevesinja, koji nisu pobjegli pre napada, ubijeni su.³⁹⁸ Stanovnici sela su u paničnom strahu bežali iz svojih domova u obližnje šume, a mnogi su pobjegli na planinu Velež u nadi da će otići u Mostar ili na drugu teritoriju pod kontrolom bosanskih Muslimana.³⁹⁹ Civili koje su zarobile srpske snage prevezeni su i zatočeni na mestima kao što su osnovna škola u Zijemlju i/ili logor na Boračkom jezeru, gde su mnogi mučeni, premlaćivani, silovani i/ili ubijeni.⁴⁰⁰ Dokazi dosledno ukazuju na to da su meta srpskih snaga bili nesrpski civili, prevashodno bosanski Muslimani, kao i Hrvati.⁴⁰¹

113. Isto tako, kad je reč o širem području Sarajeva, tužilaštvo ukazuje na dokaze koji pokazuju da su srpske snage prisilno raselile nesrpske civile iz sela s tog područja u junu 1992. Na primer, selo Lješevu je žestoko granatirano, a kuće bosanskih Muslimana su zapaljene, usled čega su njihovi stanovnici pobjegli u potrazi za zaklonom.⁴⁰² Pripadnici Teritorijalne odbrane i četnici, pripadnici Vasketove jedinice, potom su opljačkali i ubili nesrpske civile koji su ostali u selu.⁴⁰³ Tužilaštvo se takođe poziva na dokaze koji pokazuju da su nesrpski civili bili žrtve progona koji su, putem mučenja, premlaćivanja, pljačke i nametanja restriktivnih i diskriminatornih mera, počinile razne srpske snage u opštinama Vukovar,⁴⁰⁴ Zvornik,⁴⁰⁵ Mostar⁴⁰⁶ i na širem području Sarajeva.⁴⁰⁷

³⁹⁸ V. Žalbeni podnesak, par. 71, gde se upućuje, između ostalog, na dokazni predmet P880 (poverljivo), str. 30. V. takođe dokazni predmet P483 (poverljivo) par. 9; svedok Stoparić, T. 22. januar 2008, str. 2511, 2512; svedok VS-1022, T. 17. jul 2008, str. 9526, 9529 (zatvorena sednica); dokazni predmet P524, str. 6.

³⁹⁹ V. Žalbeni podnesak, par. 71, gde se upućuje na svedoka VS-1022, T. 17. jul 2008, str. 9529 (zatvorena sednica); dokazni predmet P487 (poverljivo), par. 6; dokazni predmet P524, str. 6, 7; dokazni predmet P880 (poverljivo), str. 27, 30; Odluka od 23. jula 2010, Dodatak, Činjenice o kojima je presuđeno 181, 182. V. takođe svedok Stoparić, T. 22. januar 2008, str. 2520, 2522; dokazni predmet P483 (poverljivo) par. 5-11; dokazni predmet P487 (poverljivo), par. 7, 8.

⁴⁰⁰ V. Žalbeni podnesak, par. 71, gde se upućuje na dokazni predmet P524, str. 6, 7; dokazni predmet P880 (poverljivo), str. 27-30. V. takođe svedok VS-1022, T. 17. jul 2008, str. 9532-9544 (zatvorena sednica); svedok VS-1051, T. 2. jul 2008, str. 8846-8861 (zatvorena sednica); dokazni predmet P487 (poverljivo), par. 11-30.

⁴⁰¹ Dokazi na koje se poziva tužilaštvo takođe pokazuju da su u tim napadima uništene džamije i drugi verski spomenici. V. Žalbeni podnesak, par. 71, gde se upućuje na dokazni predmet P880 (poverljivo), str. 30; dokazni predmet P881 (poverljivo), par. 27.

⁴⁰² V. Žalbeni podnesak, par. 70, gde se upućuje na svedoka VS-1055, T. 4. jun 2008, str. 7803-7805, 7817-7818; svedok VS-1111, T. 3. jun 2008, str. 7694, 7710, 7711, 7717 (zatvorena sednica).

⁴⁰³ V. Žalbeni podnesak, par. 70, gde se upućuje na svedoka VS-1055, T. 4. jun 2008, str. 7820, 7821; svedok VS-1111, T. 3. jun 2008, str. 7718-7726; 7734-7737 (zatvorena sednica); dokazni predmet P451 (poverljivo); dokazni predmet P840, par. 13, 15.

⁴⁰⁴ V. Žalbeni podnesak, par. 62, gde se upućuje na svedoka Karlovića, T. 11. mart 2008, str. 4742-4747; Završni pretresni podnesak tužilaštva, Dodatak Progona, fusnote 33, 37; dokazni predmet P268 (poverljivo), par. 61.

⁴⁰⁵ V. Žalbeni podnesak, par. 62, 63, gde se upućuje na svedoka VS-1015, T. 24. mart 2008, str. 5402-5404; svedok VS-1012, T. 18. jun 2008, str. 8453 (zatvorena sednica); dokazni predmet P521 (poverljivo), str. 2; svedok Banjanović, T. 2. decembar 2008, str. 12448, 12464; svedok VS-1066, T. 3. februar 2009, str. 13837, 13838 (zatvorena sednica); svedok VS-037, T. 12. januar 2010, str. 14871; dokazni predmet P1144 (poverljivo), par. 17, 101-106, 111; dokazni predmet P874; dokazni predmet P959, str. 9, 16; svedok Alić, T. 15. maj 2008, str. 6992; Završni pretresni podnesak tužilaštva, par. 286, 307, 335, 342, Dodatak Progona, fusnote 39, 41, 45, 50, 76, 78, 82.

⁴⁰⁶ V. Žalbeni podnesak, par. 63, gde se upućuje na dokazni predmet P880 (poverljivo), str. 15; Završni pretresni podnesak tužilaštva, Dodatak Progona, fusnote 99-101; svedok Bilić, T. 3. jul 2008, str. 8954-8958, 8965, 8966.

Prevod

114. Dokazi na koje se pozvalo tužilaštvo i koji su razmotreni gore u tekstu, kao i dokazi na koje se oslonilo Pretresno veće kad je donosilo zaključke o kršenjima zakona i običaja ratovanja,⁴⁰⁸ pokazuju sledeće: da su nesrpski civili s područja Vukovara, Zvornika, Nevesinja i šireg područja Sarajeva bežali usled nasilja izazvanog koordinisanim napadima srpskih snaga, kao i da su, tokom tih napada, brojni civili ubijeni, muškarci odvajani od žena i dece, a mnogi odvedeni u zatočeničke objekte gde su mučeni, podvrgnuti okrutnom postupanju i ubijeni.⁴⁰⁹ Dokazi na koje se pozvalo tužilaštvo u žalbenom postupku takođe jasno pokazuju da su brojni nesrpski civili prisilno raseljeni, kao i da su ta i druga dela nasilja takođe predstavljala dela progona.⁴¹⁰ Ti dokazi u velikoj meri dovode u pitanje zaključak Pretresnog veća da su ti nesrpski civili možda dobrovoljno odlučili da napuste svoje domove i da su autobusi, koje su srpske snage često obezbeđivale za prevoz nesrpskih civila s područja Hrvatske i Bosne i Hercegovine, predstavljali humanitarnu pomoć.⁴¹¹ Žalbeno veće je mišljenja da, *prima facie*, postoji uočljiv obrazac zločina koje su na tim lokacijama počinile srpske snage koje su međusobno sarađivale, uključujući šešeljevce, na osnovu čega bi razuman presuditelj o činjenicama mogao da zaključi da su ti zločini počinjeni kako bi se ostvario zajednički zločinački cilj da se silom trajno ukloni većina Hrvata, bosanskih Muslimana i drugih nesrpskih stanovnika kako bi ta područja postala deo nove države pod dominacijom Srba.

115. Žalbeno veće, međutim, podseća da tužilaštvo nije pokazalo da je Pretresno veće napravilo grešku zato što je odbacilo druge faktore koji, kako se navodi, pokazuju da je postojao zajednički zločinački cilj s kojim je bio povezan Šešelj. Konkretno, kao što je gore navedeno, Pretresno veće se nije uverilo van razumne sumnje da su obrazovanje srpskih autonomnih oblasti, regrutovanje i upućivanje dobrovoljaca, kao i naoružavanje srpskih civila, što su sve faktori koje je tužilaštvo iznelo na suđenju, ukazivali na postojanje zajedničkog zločinačkog cilja.⁴¹² Pretresno veće je bilo mišljenja da teza tužilaštva o zajedničkom cilju predstavlja "veoma fragmentirano tumačenje u vezi s događajima [...] bez rasvetljavanja šireg konteksta, tj. otcepljenja i Hrvatske i [Bosne i Hercegovine], u kom je došlo do uspostavljanja tih autonomnih oblasti".⁴¹³ Pretresno veće je eksplicitno navelo da se njegovim konstatacijama o saradnji između srpskih snaga na terenu,

⁴⁰⁷ V. Žalbeni podnesak, par. 62, 63, gde se upućuje na svedoka VS-1111, T. 3. jun 2008, str. 7718, 7722, 7724, 7726 (zatvorena sednica); svedok Sejdić, T. 12. jun 2008, str. 8169-8172; svedok VS-1055, T. 3. jun 2008, str. 7816, 7817, 7821-7825; dokazni predmet P456 (poverljivo); dokazni predmet P975, str. 16; svedok VS-1060, T. 24. jun 2008, str. 8573-8581, 8591, 8599, 8600, 8602-8606, 8609, 8610, 8620, 8627, 8628; dokazni predmet P993; dokazni predmet P1398, str. 2, 3; dokazni predmet P1400 (poverljivo), str. 1; dokazni predmet P1164 (poverljivo), str. 2; Završni pretresni podnesak tužilaštva, par. 387, 426, Dodatak Progona, fusnote 54, 56, 86, 88, 90, 94.

⁴⁰⁸ V. Prvostepena presuda, par. 207, 210, 213, 216, 219.

⁴⁰⁹ V. takođe gore, par. 64-70.

⁴¹⁰ V. gore, par. 110-113.

⁴¹¹ V. Prvostepena presuda, par. 193.

⁴¹² V. gore, par. 87, 88.

uključujući upućivanje dobrovoljaca, nipošto "ne žele umanjiti, a još manje prikriti zločini počinjeni na raznim mestima u Hrvatskoj i [Bosni i Hercegovini]", ali da se, po mišljenju veća, "ne može [...] smatrati da su [oni] suštinski element plana Velike Srbije ili plana čiji cilj je bio da se zaštite Srbi".⁴¹⁴

116. Pretresno veće je zatim izrazilo bojazan da će Šešeljevo pravo na pravično suđenje biti prekršeno ukoliko se prihvati tvrdnja tužilaštva da je "postojao UZP čiji su se ciljevi i načini ostvarenja menjali u zavisnosti od odnosa snaga".⁴¹⁵ Tužilaštvo tokom suđenja i jeste iznelo neke tvrdnje koje ukazuju na to da se zajednički cilj razvijao tokom 1990. i 1991.⁴¹⁶ Taj proces je, kako se tvrdi, obuhvatao sledeće: jačanje nacionalističkih osećanja putem propagande, s ciljem da se izazove razdor; sprovođenje etničke podele putem stvaranja odvojenih srpskih političkih i vojnih struktura; masovno naoružavanje srpskog stanovništva; formiranje srpskih snaga nezavisnih od Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije; stavljanje Jugoslovenske narodne armije pod *de facto* kontrolu učesnika u udruženom zločinačkom poduhvatu iz Beograda; i ulogu koju je Jugoslovenska narodna armija odigrala u sistematskom naoružavanju srpskih dobrovoljaca, uključujući vojnu podršku koja je pružana tokom napada srpskih snaga na gradove i sela.⁴¹⁷ Tokom žalbenog postupka, tužilaštvo nije predočilo nikakve argumente koji pokazuju da je, u kontekstu ovog predmeta, Pretresno veće nerazumno postupilo zato što je eksplicitno odbacilo takav zajednički cilj koji je evoluirao.

117. Žalbeno veće takođe podseća da tužilaštvo nije pokazalo da je Pretresno veće napravilo grešku zato što je zaključilo da nesuglasice između Šešelja i navodnih učesnika u udruženom zločinačkom poduhvatu pokazuju da je cilj njihove saradnje bila odbrana srpskog stanovništva, a ne činjenje zločina.⁴¹⁸ Zaključci Pretresnog veća jasno pokazuju da se ono nije uverilo van razumne sumnje da su navodni učesnici u udruženom zločinačkom poduhvatu – kada su se poslužili glavnim izvršiocima – postupali u skladu sa zajedničkim zločinačkim ciljem.⁴¹⁹ Štaviše, postojanje određenog stepena koordinacije između raznih grupa na terenu i činjenica da su neke od tih grupa počinile zločine nije nužno dovoljno, u kontekstu datog predmeta, da se van razumne sumnje dokaže da se ta saradnja ostvarivala kako bi se postigao zajednički zločinački cilj. Razni faktori i dokazi koje je razmotrilo Pretresno veće u ovom predmetu, uključujući njegove sumnje u pogledu

⁴¹³ Prvostepena presuda, par. 229.

⁴¹⁴ Prvostepena presuda, par. 245.

⁴¹⁵ Prvostepena presuda, par. 265.

⁴¹⁶ V. Završni pretresni podnesak tužilaštva, par. 576.

⁴¹⁷ V. Završni pretresni podnesak tužilaštva, par. 576.

⁴¹⁸ V. gore, par. 96-100.

⁴¹⁹ V. Prvostepena presuda, par. 252.

svrhe regrutovanja i upućivanja dobrovoljaca od strane Šešelja i ograničenu umešanost šešeljevaca u dokazane zločine, takođe bi se mogli podudarati sa zaključkom da je saradnja između raznih srpskih snaga i Šešelja bila rezultat potreba ratnih napora i da ne ukazuje nužno na postojanje zajedničkog zločinačkog cilja.⁴²⁰

118. Žalbeno veće podseća da pretresno veće može, na osnovu posrednih dokaza, utvrditi postojanje određene činjenice od koje zavisi krivica optuženog ukoliko je to jedini zaključak koji se razumno može izvesti iz predloženih dokaza.⁴²¹ Ako postoji neki drugi zaključak koji se na osnovu dokaza takođe razumno može doneti, a koji podrazumeva da dotična činjenica nije postojala, zaključak da je optuženi kriv van razumne sumnje ne može se doneti.⁴²² Žalbeno veće dalje podseća da će, pri razmatranju navoda o pogrešno utvrđenom činjeničnom stanju, ono primeniti standard razumnosti⁴²³ i da, kao takvo, pitanje koje razmatra Žalbeno veće nije da li se ono slaže sa zaključkom Pretresnog veća.⁴²⁴ Žalbeno veće mora uvažavati nalaze Pretresnog veća pred kojim su izneseni dokazi na suđenju i sme zameniti zaključak Pretresnog veća svojim zaključkom samo u slučaju da nijedan razuman presuditelj o činjenicama ne bi mogao doći do istog zaključka ili ako je zaključak potpuno pogrešan.⁴²⁵ Imajući na umu ta načela, Žalbeno veće je mišljenja da, s obzirom na konkretne okolnosti ovog predmeta, tužilaštvo nije pokazalo da je Pretresno veće napravilo grešku zato što je zaključilo da udruženi zločinački poduhvat s kojim je Šešelj bio povezan nije postojao.

E. Zaključak

119. Iz gorenavedenih razloga, Žalbeno veće odbija argumente tužilaštva u vezi s oslobađanjem Šešelja optužbi za činjenje zločina putem učešća u udruženom zločinačkom poduhvat

⁴²⁰ V. Prvostepena presuda, par. 245, 249, 253, 263.

⁴²¹ V. npr. Drugostepena presuda u predmetu *Nyiramasuhuko i drugi*, par. 1509; Drugostepena presuda u predmetu *Karemera i Ngirumpatse*, par. 146; Drugostepena presuda u predmetu *Bagosora i Nsengiyumva*, par. 515; Drugostepena presuda u predmetu *Nchamihigo*, par. 80; Drugostepena presuda u predmetu *Stakić*, par. 219; Drugostepena presuda u predmetu *Karera*, par. 34; Drugostepena presuda u predmetu *Ntagerura i drugi*, par. 306.

⁴²² V. npr. Drugostepena presuda u predmetu *Nyiramasuhuko i drugi*, par. 1509; Drugostepena presuda u predmetu *Karemera i Ngirumpatse*, par. 535, 553; Drugostepena presuda u predmetu *Bagosora i Nsengiyumva*, par. 515; Drugostepena presuda u predmetu *Ntagerura i drugi*, par. 306; Drugostepena presuda u predmetu *Delalić i drugi*, par. 458.

⁴²³ Drugostepena presuda u predmetu *Stanišić i Župljanin*, par. 20; Drugostepena presuda u predmetu *Tolimir*, par. 11; Drugostepena presuda u predmetu *Popović i drugi*, par. 19. V. takođe gore, par. 15.

⁴²⁴ V. Drugostepena presuda u predmetu *Prlić i drugi*, par. 22; Drugostepena presuda u predmetu *Stanišić i Župljanin*, par. 470; Drugostepena presuda u predmetu *Popović i drugi*, par. 131. V. takođe gore, par. 15.

⁴²⁵ V. Drugostepena presuda u predmetu *Karemera i Ngirumpatse*, par. 16, gde se poziva na Drugostepenu presudu u predmetu *Krstić*, par. 40. V. takođe Drugostepena presuda u predmetu *Prlić i drugi*, par. 22; Drugostepena presuda u predmetu *Stanišić i Župljanin*, par. 21, gde se poziva na Drugostepenu presudu u predmetu *Kupreškić i drugi*, par. 30; Drugostepena presuda u predmetu *Tolimir*, par. 12; Drugostepena presuda u predmetu *Popović i drugi*, par. 20.

VIII. FIZIČKO ČINJENJE I PODSTICANJE PUTEM GOVORA

120. Pretresno veće je razmotrilo jedan broj govora koje je Šešelj održao tokom sukoba i zaključilo da oni ne predstavljaju činjenje ili podsticanje na zločine za koje se tereti u Optužnici.⁴²⁶ Konkretno, Pretresno veće je donelo zaključke u vezi sa govorima koje je Šešelj održao u Vukovaru, Malom Zvorniku, u Skupštini Srbije i Hrtkovcima (Vojvodina, Srbija), kao i njegovim izjavama u kojima poziva na stvaranje Velike Srbije i indoktrinira članove svoje stranke.⁴²⁷ U žalbenom postupku, tužilaštvo tvrdi da je Pretresno veće napravilo grešku jer Šešelja nije proglasilo odgovornim za zločine na temelju tih govora.⁴²⁸ Konkretno, tužilaštvo traži da Žalbeno veće konstatuje da je Šešelj odgovoran za podsticanje na progon, deportaciju i druga nehumana dela (prisilno premeštanje), kao zločine protiv čovečnosti, kao i ubistvo, mučenje, okrutno postupanje i pljačku javne ili privatne imovine, kao kršenja zakona i običaja ratovanja.⁴²⁹ Tužilaštvo takođe traži da Žalbeno veće konstatuje da je Šešelj odgovoran za činjenje progona, deportacije i drugih nehumanih dela (prisilno premeštanje), kao zločine protiv čovečnosti.⁴³⁰ Šešelj odgovara da navodi tužilaštva nisu potkrepljeni i ne pokazuju da je Pretresno veće napravilo bilo kakvu grešku u oceni njegovih govora.⁴³¹

121. U ovom delu Presude, Žalbeno veće razmatra da li je Pretresno veće napravilo grešku: (i) zato što nije dalo obrazloženo mišljenje; (ii) u svojim razmatranjima da li su Šešeljevi govori u Malom Zvorniku, u Skupštini Srbije, kao i druge izjave podsticali na zločine za koje se tereti u Optužnici; (iii) zato što Šešelja nije proglasilo odgovornim za činjenje ili podsticanje na krivična dela na temelju njegovih govora na putu za Vukovar 7. novembra 1991. i oko 12. ili 13. novembra 1991. u Vukovaru i (iv) zato što Šešelja nije proglasilo odgovornim za činjenje ili podsticanje na krivična dela na temelju njegovog govora u Hrtkovcima, u Vojvodini, 6. maja 1992.

A. Propust da se dâ obrazloženo mišljenje

122. Izlažući merodavno pravo za vid odgovornosti na osnovu podsticanja, Pretresno veće je konstatovalo da materijalni element podsticanja podrazumeva da je neko naveden da poćini krivično delo i da je dovoljno pokazati da je podsticanje bilo faktor koji je značajno doprineo

⁴²⁶ Prvostepena presuda, par. 282-350.

⁴²⁷ Prvostepena presuda, par. 304-345.

⁴²⁸ Najava žalbe, par. 6, 7, 11(c), 11(e), 12(4)(d), 12(4)(e); Žalbeni podnesak, par. 125-132, 172-192, 239-242, 247.

⁴²⁹ Žalbeni podnesak, par. 242.

⁴³⁰ Žalbeni podnesak, par. 247.

⁴³¹ V. npr. Podnesak respondenta, par. 72, 93-97, 103-106, 119, 121-123, 146, 180, 181, 184, 200-204, 208, 210, 350-353, 375, 380-382, 397-400, 402-404.

činjenju krivičnog dela.⁴³² Pretresno veće je dodalo da "treba takođe dokazati da je podstrekač u odnosu na fizičke izvršioce zločina koristio razne oblike ubeđivanja, kao što su pretnje, navođenje ili obećanja".⁴³³

123. Tužilaštvo tvrdi da je, kada je u pitanju *actus reus* podsticanja, Pretresno veće napravilo grešku zato što nije navelo nikakvu pravnu osnovu ili objašnjenje za uslov da je podstrekač koristio razne oblike ubeđivanja.⁴³⁴ Tužilaštvo takođe tvrdi da se Pretresno veće nije bavilo suštinskim argumentom tužilaštva da je Šešeljeva neumorna propagandna kampanja podsticala na činjenje zločina nad nesrbima, kao i da se Pretresno veće osvrnulo samo na manji broj govora, ne ocenivši pritom dokaze u njihovom pravom kontekstu, i dalo šturo, ako ne i nikakvo, objašnjenje ili analizu.⁴³⁵

124. Žalbeno veće podseća da *actus reus* "podsticanja" podrazumeva da se nekoga navede da poćini krivično delo.⁴³⁶ Nije potrebno dokazati da krivično delo ne bi bilo izvršeno da nije bilo učešća optuženog; dovoljno je pokazati da je podsticanje bilo faktor koji je značajno doprineo ponašanju druge osobe koja je poćinila krivično delo.⁴³⁷ Izlažući merodavno pravo, Pretresno veće je navelo te uslove i pozvalo se na relevantnu sudsku praksu.⁴³⁸ Pretresno veće je, međutim, dodalo jedan element – "da treba takođe dokazati da je podstrekač u odnosu na fizičke izvršioce zločina koristio razne oblike ubeđivanja, kao što su pretnje, navođenje ili obećanja" – ne pozivajući se ni na jedan merodavan izvor u prilog tome.⁴³⁹ Žalbeno veće ne može isključiti da dokaz koji se odnosi na pretnje, navođenje ili obećanja data fizičkim izvršiocima može, u izvesnoj meri, biti relevantan prilikom donošenja ocene o tome da li određeno ponašanje predstavlja podsticanje. Međutim, to nije pravni uslov, i Pretresno veće je napravilo grešku kada je to navelo. Uprkos tome, tužilaštvo nije pokazalo na koji način ta greška obesnažuje presudu. Čini se da Pretresno veće nije primenilo taj uslov kad je ocenjivalo Šešeljeve govore i da se, umesto toga, usredsredilo na pitanje da li je njihov sadržaj dokazan,⁴⁴⁰ da li je njihov cilj bio da se podstakne činjenje zločina, doprinese ratnim

⁴³² Prvostepena presuda, par. 294, 295.

⁴³³ Prvostepena presuda, par. 295.

⁴³⁴ Žalbeni podnesak, par. 132.

⁴³⁵ Žalbeni podnesak, par. 109-117.

⁴³⁶ V. npr. Drugostepena presuda u predmetu *Nyiramasuhuko i drugi*, par. 3327; Drugostepena presuda u predmetu *Ngirabatware*, par. 162; Drugostepena presuda u predmetu *Karera*, par. 317; Drugostepena presuda u predmetu *Nahimana i drugi*, par. 480; Drugostepena presuda u predmetu *Kordić i Čerkez*, par. 27.

⁴³⁷ V. npr. Drugostepena presuda u predmetu *Nyiramasuhuko i drugi*, par. 3327; Drugostepena presuda u predmetu *Karera*, par. 317; Drugostepena presuda u predmetu *Nahimana i drugi*, par. 480, 660; Drugostepena presuda u predmetu *Kordić i Čerkez*, par. 27.

⁴³⁸ V. Prvostepena presuda, par. 295, fusnote 327, 328.

⁴³⁹ Prvostepena presuda, par. 295.

⁴⁴⁰ V. Prvostepena presuda, par. 318.

naporima ili ojača njegova politička stranka,⁴⁴¹ kao i da li su oni imali uticaja na kasnije činjenje zločina.⁴⁴²

125. Kad je reč o tvrdnji tužilaštva da se Pretresno veće nije bavilo njegovim argumentima o uticaju Šešeljeve propagandne kampanje,⁴⁴³ Žalbeno veće napominje da tužilaštvo na drugim mestima u Žalbenom podnesku navodi da je "[Pretresno veće] prihvati[o] da je Šešelj verovao da propaganda može da utiče na ljude i da je proučavao masovnu psihologiju fašizma".⁴⁴⁴ Štaviše, pregled Prvostepene presude pokazuje da je Pretresno veće detaljno razmotrilo dokaze o Šešeljevom korišćenju propagandnih tehnika⁴⁴⁵ i da je kroz prizmu te analize kasnije sagledavalo uticaj Šešeljevih govora.⁴⁴⁶ Tvrdnja tužilaštva da je Pretresno veće zanemarilo taj aspekt predmeta stoga nije utemeljena.

126. Isto tako, nisu potkrepljene tvrdnje tužilaštva da je Pretresno veće izuzelo iz svoje analize izjave za koje je smatralo da se mogu protumačiti "jednostavno kao podrška ratnim naporima" ili "govori u okviru predizborne kampanje",⁴⁴⁷ kao i izjave koje se tiču "drugih mesta"⁴⁴⁸. S tim u vezi, Žalbeno veće napominje da je Pretresno veće izričito navelo da je razmotrilo te izjave, ali da nije smatralo da se one mogu "stavi[ti] na teret optuženom".⁴⁴⁹ Kad je reč o žalbi tužilaštva da Pretresno veće nije dovoljno analiziralo ili da nije dovoljno upućivalo na dokaze, Žalbeno veće podseća da je pretresno veće dužno da izvede zaključke samo o onim činjenicama koje su od suštinske važnosti za utvrđivanje krivice po određenoj tački optužnice; nije nužno pozivati se na iskaz svakog svedoka ili svaki dokaz u spisu prvostepenog postupka.⁴⁵⁰ Po mišljenju Žalbenog veća, budući da je Pretresno veće utvrdilo da su navedeni govori imali ograničen uticaj i da nisu bili kriminalne prirode u datom kontekstu, nije bilo potrebe da se Pretresno veće upušta u dalju analizu ili opširno poziva na dokaze u spisu.

⁴⁴¹ V. npr. Prvostepena presuda, par. 303, 307, 318, 328, 344.

⁴⁴² Prvostepena presuda, par. 333, 338-343.

⁴⁴³ Žalbeni podnesak, par. 109.

⁴⁴⁴ Žalbeni podnesak, par. 241, gde se upućuje na Prvostepenu presudu, par. 299.

⁴⁴⁵ V. Prvostepena presuda, par. 297-300.

⁴⁴⁶ V. Prvostepena presuda, par. 300.

⁴⁴⁷ Žalbeni podnesak, par. 112.

⁴⁴⁸ Žalbeni podnesak, par. 113.

⁴⁴⁹ Prvostepena presuda, par. 303.

⁴⁵⁰ V. npr. Drugostepena presuda u predmetu *Haradinaj i drugi*, par. 128; Drugostepena presuda u predmetu *Hadžihasanović i Kubura*, par. 13; Drugostepena presuda u predmetu *Kvočka i drugi*, par. 23; Drugostepena presuda u predmetu *Kordić i Čerkez*, par. 382. V. takođe Drugostepena presuda u predmetu *Stanišić i Župljanin*, par. 137; Drugostepena presuda u predmetu *Stanišić i Simatović*, par. 78; Drugostepena presuda u predmetu *Popović i drugi*, par. 1771, 1906.

B. Govori u Malom Zvorniku, Skupštini Srbije i druge izjave

127. Pretresno veće je konstatovalo da je u martu 1992. Šešelj održao govor u Malom Zvorniku⁴⁵¹ u kojem je pozvao "Srbe da 'očiste' Bosnu od 'pogani' i 'balija'"⁴⁵², pri čemu prvi izraz ima značenje "đubre" ili "izmet".⁴⁵³ Pretresno veće je dalje konstatovalo da je 1. i 7. aprila 1992. Šešelj održao dva govora u Skupštini Srbije koji su "predstavljali jasne pozive na proterivanje i prisilno premeštanje Hrvata".⁴⁵⁴ Pretresno veće je, uprkos tome, zaključilo da ti govori, kao i izjave u kojima on poziva na stvaranje Velike Srbije putem nasilja i indoktrinacije članova svoje stranke, ne predstavljaju podsticanje.⁴⁵⁵ Pretresno veće je utvrdilo da se, u svakom od tih slučajeva, Šešeljevi govori i izjave ne mogu smatrati kriminalnim jer su imali suviše mali efekt i/ili se ne može isključiti mogućnost da im je cilj bio da se podrže ratni naponi ili njegova politička kampanja.⁴⁵⁶

128. Tužilaštvo tvrdi da, na osnovu dokaza u spisu, nijedan razuman presuditelj o činjenicama ne bi mogao doći do zaključka da Šešeljevi govori i izjave nisu podsticali na nasilje nad nesrpskim stanovništvom i da nisu imali značajan uticaj na činjenje krivičnih dela u Bosni i Hercegovini za koja se optuženi tereti u Optužnici.⁴⁵⁷ Tužilaštvo konkretno tvrdi da je, kako je nezavisnost Bosne tokom 1992. postajala sve izvesnija, Šešelj održao više huškačkih govora protiv Muslimana i drugih nesrba u Bosni i Hercegovini, usled čega su, tokom preuzimanja vlasti od strane Srba u gradovima u Bosni i kasnije u zatočeničkim centrima, počinjeni zločini.⁴⁵⁸ Tužilaštvo ukazuje na dokaze koji pokazuju da je, tokom celog februara i marta 1992, Šešelj stalno iznova pretio "rekama krvi" koje će uslediti po proglašenju nezavisnosti Bosne, kao i da su u potonjim danima u Bijeljini izvršeni zločini velikih razmera nad nesrbima, uz učešće Mirka Blagojevića, predsednika Srpske radikalne stranke za severoistočnu Bosnu.⁴⁵⁹ Tužilaštvo takođe tvrdi da je vrlo brzo nakon što je Šešelj krajem marta 1992. najavio da se sprema "da obiđe 'kritične tačke' u istočnoj Hercegovini" došlo do zločina u Nevesinju i Mostaru.⁴⁶⁰

129. Tužilaštvo isto tako tvrdi da su, nakon Šešeljevih govora u Malom Zvorniku sredinom marta 1992. i u Skupštini Srbije prve nedelje aprila 1992, srpske snage, uključujući paravojne formacije,

⁴⁵¹ Prvostepena presuda, par. 327.

⁴⁵² Prvostepena presuda, par. 328. V. takođe Prvostepena presuda, par. 322, 324.

⁴⁵³ Prvostepena presuda, par. 325.

⁴⁵⁴ Prvostepena presuda, par. 335-338.

⁴⁵⁵ Prvostepena presuda, par. 319-328, 334-345. V. takođe Prvostepena presuda, par. 350.

⁴⁵⁶ Prvostepena presuda, par. 303, 318, 328, 338-343.

⁴⁵⁷ Žalbeni podnesak, par. 172-179, 184-189, 191, 192.

⁴⁵⁸ Žalbeni podnesak, par. 184-189.

⁴⁵⁹ Žalbeni podnesak, par. 184.

⁴⁶⁰ Žalbeni podnesak, par. 186, gde se upućuje na dokazni predmet P1296.

otpočele s preuzimanjem vlasti u Zvorniku 8. aprila 1992. i praktično odmah krenule da ubijaju muslimanske civile.⁴⁶¹ Po rečima tužilaštva, dok je ubijanje u Zvorniku bilo u toku, Šešelj je pozvao Srbe da brane Republiku Srpsku od "ustaško-panislamističkih hordi" i saopštio pristalicama Srpske radikalne stranke da je jedina stvar koja je ostala da se uradi u Bosni i Hercegovini ta "da se očisti leva obala Drine" i "oslobodi srpski deo Sarajeva".⁴⁶² Tužilaštvo dalje tvrdi da je 4. juna 1992, nakon što je Šešelj izjavio da su srpske etničke granice na liniji Karlobag-Ogulin-Karlovac-Virovitica, otpočeo napad na Lješevo tokom kojeg su počinjeni razni zločini nad muslimanskim civilima.⁴⁶³

130. Imajući na umu da je nasilno preuzimanje vlasti u opštinama širom Bosne i Hercegovine od strane srpskih snaga bilo praćeno rasprostranjenim i sistematskim zlostavljanjem nesrpskih civila,⁴⁶⁴ Žalbeno veće je mišljenja da su Šešeljeve izjave, u kojima preti "rekama krvi"⁴⁶⁵ i koristi pogrdne izraze,⁴⁶⁶ nesumnjivo bile huškačke. Osim toga, kad je reč o Šešeljevom govoru u Malom Zvorniku, Pretresno veće se oslonilo na iskaz svedoka VS-2000 u kojem se navodi da je Šešelj pozvao četnike da "pokaž[u] balijama, Turcima i Muslimanima [...] pravac prema istoku" jer "[t]amo im je mjesto".⁴⁶⁷ U svom svedočenju u predmetu *S. Milošević*, Šešelj je potvrdio da je u Malom Zvorniku održao govor u kojem je četnicima uputio poziv rečima "[m]i ćemo očistiti Bosnu od pagana i pokazaćemo im put koji vodi na istok, gde im je mesto".⁴⁶⁸ Žalbeno veće je mišljenja da, s obzirom na te dokaze, nijedno razumno pretresno veće ne bi moglo da zaključi da Šešelj, u svom govoru u martu 1992. u Malom Zvorniku, nije uputio poziv na etničko čišćenje već da je "učestvovao u ratnom naporu tako što je bodrio srpske snage".⁴⁶⁹ Uistinu, huškački izrazi u Šešeljevom govoru i izjavama mogli su podstaći druge osobe da počinje krivična dela nad nesrpskim civilima.

131. Bez obzira na grešku Pretresnog veća u vezi sa prirodom Šešeljevog govora u Malom Zvorniku, Žalbeno veće primećuje da se Pretresno veće takođe nije uverilo da su taj govor, kao i druge Šešeljeve izjave iz predmetnog perioda, imali efekt ili "uzročno-posledičn[u] vez[u]" u odnosu na činjenje zločina nad nesrbima.⁴⁷⁰ Prilikom razmatranja prigovora tužilaštva s tim u vezi,

⁴⁶¹ Žalbeni podnesak, par. 185, gde se upućuje, između ostalog, na Prvostepenu presudu, par. 210(a), 322, 335.

⁴⁶² Žalbeni podnesak, par. 187, 188.

⁴⁶³ Žalbeni podnesak, par. 189.

⁴⁶⁴ V. gore, par. 68, 71. V. takođe Odluka od 23. jula 2010, Dodatak; Odluka od 10. decembra 2007, Dodatak.

⁴⁶⁵ Dokazni predmeti P395; P685, str. 1; P1186, str. 6; P1324, str. 1.

⁴⁶⁶ V. svedok VS-2000, T. 4. februar 2009, str. 13994; dokazni predmet P31, T. 5. septembar 2008, str. 43725.

⁴⁶⁷ Prvostepena presuda, par. 322, gde se poziva na svedoka VS-2000, T. 4. februar 2009, str. 13994, 13995.

⁴⁶⁸ Prvostepena presuda, par. 324, gde se poziva na dokazni predmet P31, T. 5. septembar 2008, str. 43724-43726.

⁴⁶⁹ Prvostepena presuda, par. 328.

⁴⁷⁰ V. Prvostepena presuda, par. 328, 338-343.

Žalbeno veće je bilo svesno toga da tužilaštvo nije dužno da utvrdi da krivična dela ne bi bila počinjena bez Šešeljevog učešća; dovoljno je bilo dokazati da su Šešeljevi govori predstavljali faktor koji je značajno doprineo ponašanju počinioaca.⁴⁷¹

132. Suština argumentacije tužilaštva u žalbenom postupku je da postoji vremenska veza između Šešeljevih izjava i krivičnih dela počinjenih u isto vreme ili kasnije na raznim lokacijama. Žalbeno veće smatra da bi razuman presuditelj o činjenicama mogao da zaključi da je ta veza slaba u okolnostima kad je proteklo dosta vremena između trenutka kada je data izjava i trenutka kada su počinjena krivična dela, što bi značilo da postoji razumna mogućnost da Šešeljeva izjava nije značajno doprinela činjenju konkretnih krivičnih dela i da su možda drugi faktori uticali na ponašanje počinilaca.⁴⁷² Žalbeno veće napominje da su Pretresnom veću predloženi dokazi da je Šešelj održao govor u Malom Zvorniku sredinom marta 1992,⁴⁷³ a napad na Zvornik je počeo skoro tri nedelje kasnije, 8. aprila 1992.⁴⁷⁴ Kad je reč o govorima koje je Šešelj održao 1. i 7. aprila 1992. u Skupštini Srbije za koje je Pretresno veće konstatovalo da predstavljaju poziv na proterivanje i premeštanje Hrvata,⁴⁷⁵ tužilaštvo tokom suđenja nije pokazalo razmere prenošenja tih govora niti njihov konkretan efekat na činjenje krivičnih dela u Zvorniku i na drugim područjima.⁴⁷⁶ Osim što iznosi da se ne slaže sa Pretresnim većem, tužilaštvo nije pokazalo da nijedan razuman presuditelj o činjenicama ne bi mogao doneti osporavani zaključak.

133. Kad je reč o tome da je Šešelj, u februaru i martu 1992, stalno iznova pretio "rekama krvi" koje će teći nakon proglašenja nezavisnosti Bosne, Žalbeno veće konstatuje da takve izjave nesumnjivo mogu da seju strah i ohrabre počinioce zločina nad nesrpskim stanovništvom. Isto tako, Šešeljev poziv za odbranu Republike Srpske od "ustaško-panislamističkih hordi"⁴⁷⁷ i apel koji je on 28. maja 1992. uputio pristalicama Srpske radikalne stranke "da se očisti leva obala Drine" i "oslobodi srpski deo Sarajeva",⁴⁷⁸ očigledno su huškački kad se sagledaju u kontekstu događaja koji su se u to vreme odvijali u Zvorniku, uključujući zatočenje, mučenje i ubistva muslimanskih civila od strane raznih srpskih snaga.⁴⁷⁹ Osim toga, Pretresno veće je bilo svesno toga da je Šešelj vršio

⁴⁷¹ V. gore, par. 124.

⁴⁷² Upor. Drugostepena presuda u predmetu *Nahimana i drugi*, par. 513; Drugostepena presuda u predmetu *Ndindabahizi*, par. 116.

⁴⁷³ Prvostepena presuda, par. 322, 324, 326.

⁴⁷⁴ Prvostepena presuda, par. 210(a).

⁴⁷⁵ Prvostepena presuda, par. 335.

⁴⁷⁶ V. Prvostepena presuda, par. 338, 343.

⁴⁷⁷ Dokazni predmet P685, str. 11.

⁴⁷⁸ Dokazni predmet P1200, str. 4.

⁴⁷⁹ V. Prvostepena presuda, par. 210.

uticaj na članove svoje stranke i neke borce.⁴⁸⁰ Međutim, Žalbeno veće ima u vidu izuzetno posredan karakter dokaza o eventualnom konkretnom efektu Šešeljevih izjava na ponašanje počinilaca. Da bi njegova žalba bila usvojena, tužilaštvo mora da dokaže da nijedan razuman presuditelj o činjenicama ne bi mogao da zaključi da Šešeljeve izjave nisu *značajno* doprinele činjenju zločina u Zvorniku. U datom kontekstu, Žalbeno veće se nije uverilo da je tužilaštvo ispunilo svoju obavezu dokazivanja u žalbenom postupku.

134. Po mišljenju Žalbenog veća, veza između Šešeljeve izjave da se sprema da obiđe "kritične tačke" u istočnoj Hercegovini i činjenja zločina u Nevesinju i Mostaru još je slabija, kao što je i veza između njegove izjave da su srpske etničke granice na liniji Karlobag-Ogulin-Karlovac-Virovitica i ubijanja muslimanskih civila u Lješevu. Žalbeno veće ne smatra da je Pretresno veće nerazumno postupilo kada je zaključilo da su dokazi koje je tužilaštvo iznelo na suđenju u vezi sa Šešeljevim izjavama razmotrenim gore u tekstu nedovoljni da bi se uočio efekt tih izjava na činjenje zločina za koje se tereti u Optužnici.

C. Govori u Vukovaru

135. Tokom suđenja, tužilaštvo je tražilo da se Šešelj proglasi krivim za podsticanje na ubistvo i vršenje progona na temelju govora koje je održao u novembru 1991. na putu za Vukovar i u samom gradu.⁴⁸¹ Pretresno veće je konstatovalo da je Šešelj dao izjave na konferenciji za štampu na putu za Vukovar 7. novembra 1991. i da je u Vukovaru održao govor oko 12. ili 13. novembra 1991.⁴⁸² Konkretno, Pretresno veće je razmotrilo novinski članak u kojem se prenosi da je Šešelj 7. novembra 1991. izjavio da će "[č]itav taj prostor [...] uskoro biti očišćen od ustaša" i da je poručio katolicima na tom području da ne treba ničeg da se boje ako ne sarađuju s ustašama i ako se nisu uključili u njihove formacije".⁴⁸³ Pretresno veće je dalje razmotrilo više iskaza o Šešeljevom govoru od 12. ili 13. novembra 1991.⁴⁸⁴ U spisu predmeta se nalazi svedočenje svedoka da je Šešelj rekao visokim oficirima srpskih snaga da "[n]ijedan ustaša ne sme živ da ode iz Vukovara",⁴⁸⁵ kao i iskaz da je Šešelj podsticao hrvatske vojnike da se predaju govoreći "da će ustašama biti pravedno suđeno, a drugi put [...] da će umreti ako to ne učine".⁴⁸⁶ Pretresno veće je zaključilo da tačan sadržaj Šešeljevih izjava ostaje nejasan i da postoji razumna mogućnost da su njegove izjave imale

⁴⁸⁰ Prvostepena presuda, par. 341.

⁴⁸¹ Optužnica, par. 17(k), 20; Završni pretresni podnesak tužilaštva, par. 588-590, 592-594, 597, 598, 600, 602.

⁴⁸² Prvostepena presuda, par. 318.

⁴⁸³ Prvostepena presuda, par. 306.

⁴⁸⁴ Prvostepena presuda, par. 308-317.

⁴⁸⁵ Prvostepena presuda, par. 309. V. takođe Prvostepena presuda, par. 314.

⁴⁸⁶ Prvostepena presuda, par. 310. V. takođe Prvostepena presuda, par. 314.

za cilj da ojačaju njegovu političku stranku ili moral srpskih snaga "a ne da ih pozovu da nemaju milosti".⁴⁸⁷

136. Tužilaštvo tvrdi da je Šešelj, pošto je mesecima "hranio mržnjom" svoju vojsku dobrovoljaca neprekidno je izlažući svojoj propagandi i sve intenzivnijoj huškačkoj retorici kako je eskalirao rat u Hrvatskoj, inicirao zločine u Vukovaru kada je naložio srpskim snagama da "nijedan ustaša ne sme živ da ode iz Vukovara".⁴⁸⁸ Tužilaštvo se poziva na svedočenja svedoka koji su shvatili da je ta izjava značila da zatočenike treba pogubiti i da će doći do krvoprolića,⁴⁸⁹ kao i na dokaze koji, kako se tvrdi, pokazuju da je Šešelj smišljeno izjednačavao hrvatsko stanovništvo s ustašama.⁴⁹⁰ Tužilaštvo tvrdi da su Šešeljevi dobrovoljci, koji su čuli te izjave, potom pobili Hrvate zatočene u skladištu Veleprometa i na poljoprivrednom dobru Ovčara, što potkrepljuje zaključak da su te izjave bile direktan poziv na ubijanje civila i lica van borbenog stroja.⁴⁹¹ Tužilaštvo tvrdi da nijedan razuman presuditelj o činjenicama ne bi mogao da zaključi da Šešeljeva izjava da "nijedan ustaša ne sme živ da ode iz Vukovara" nije predstavljala fizičko činjenje progona, kao zločin protiv čovečnosti, po osnovu kršenja prava na dostojanstvo i bezbednost.⁴⁹²

137. Prigovori tužilaštva u žalbenom postupku usredsređeni su na opservacije Pretresnog veća u vezi s uticajem Šešeljevih izjava na činjenje zločina u Vukovaru i značenje izraza "ustaša". Međutim, tužilaštvo se ne osvrće na ključnu rezervu Pretresnog veća u vezi s tim da se, na osnovu dokaza koji su mu predloženi, ne može van razumne sumnje utvrditi sadržaj Šešeljevih izjava od 7. novembra i 12. ili 13. novembra 1991. Pretresno veće je, s tim u vezi, napomenulo da autor novinskog članka u kojem se izveštava o Šešeljevim opaskama od 7. novembra 1991. nije bio saslušan kao svedok, kao i da nijedan drugi svedok nije dao iskaz o kontekstu tih Šešeljevih opaski.⁴⁹³ Kad je reč o izjavama od 12. ili 13. novembra 1991, Pretresno veće je napomenulo da se iskazi nekih svedoka ne podudaraju, što po njegovom mišljenju "dovod[i] u sumnju precizan sadržaj [Šešeljevih] izjava".⁴⁹⁴ Tužilaštvo tvrdi da je Pretresno veće napravilo grešku kada je zaključilo da postoji bilo kakva sumnja u pogledu prirode Šešeljevih izjava, ali nije pokazalo da su zaključci Pretresnog veća s tim u vezi nerazumni.⁴⁹⁵ Žalbeno veće je stoga ocenilo da nije potrebno

⁴⁸⁷ Prvostepena presuda, par. 307, 318.

⁴⁸⁸ Žalbeni podnesak, par. 180-183. V. takođe Žalbeni podnesak, par. 175.

⁴⁸⁹ Žalbeni podnesak, par. 179.

⁴⁹⁰ Žalbeni podnesak, par. 183, 214.

⁴⁹¹ Žalbeni podnesak, par. 183. V. takođe T. 13. decembar 2017, str. 23.

⁴⁹² Žalbeni podnesak, par. 213. V. takođe T. 13. decembar 2017, str. 24.

⁴⁹³ Prvostepena presuda, par. 307.

⁴⁹⁴ Prvostepena presuda, par. 318.

⁴⁹⁵ V. T. 13. decembar 2017, str. 23.

baviti se daljim argumentima tužilaštva o Šešeljevoj odgovornosti za izjave koje je dao na putu za Vukovar i u tom gradu u novembru 1991.

D. Hrtkovci, u Vojvodini

138. U Optužnici se navodi da je 6. maja 1992. Šešelj održao huškački govor u selu Hrtkovci, u Vojvodini, i pozvao na proterivanje hrvatskog stanovništva.⁴⁹⁶ Na osnovu tog ponašanja, tužilaštvo tereti Šešelja u tački 1 Optužnice za progon, kao zločin protiv čovečnosti, putem deportacije ili prisilnog premeštanja, kao i putem direktnog i javnog omalovažavanja putem "govora mržnje", a na osnovu etničke pripadnosti, nesrpskog stanovništva u Hrtkovcima.⁴⁹⁷ Tužilaštvo je takođe optužilo Šešelja u tačkama 10 i 11 Optužnice za deportaciju i druga nehumana dela (prisilno premeštanje) počinjena u Hrtkovcima u periodu od maja do avgusta 1992.⁴⁹⁸

139. Pretresno veće je konstatovalo da je 6. maja 1992, na mitingu u cilju promovisanja Srpske radikalne stranke u okviru izborne kampanje u Hrtkovcima, Šešelj održao govor koji je "svakako ima[o] antihrvatske tendencije",⁴⁹⁹ bio "izuzetno zabrinjavajući"⁵⁰⁰ i predstavljao "jasan poziv na proterivanje ili prisilno premeštanje Hrvata iz tog mesta".⁵⁰¹ Pretresno veće je, uprkos tome, zaključilo da se Šešelj ne može smatrati odgovornim za fizičko činjenje ili podsticanje na krivična dela u Hrtkovcima.⁵⁰² Osim toga, Pretresno veće se nije uverilo da je postojao rasprostranjen ili sistematski napad na civilno stanovništvo u Hrtkovcima, te stoga nije izvelo nikakve zaključke o tome da li su tokom predmetnog perioda činjene progone, deportacije i druga nehumana dela (prisilno premeštanje), kao zločini protiv čovečnosti.⁵⁰³

140. Tužilaštvo tvrdi da je Pretresno veće napravilo grešku zato što je konstatovalo da Šešelj, putem govora koji je održao 6. maja 1992, nije fizički počinio ili podstakao na činjenje zločina progona, deportacije i drugih nehumanih dela (prisilno premeštanje) u Hrtkovcima.⁵⁰⁴ Tužilaštvo, shodno tome, traži da Žalbeno veće konstatuje da je Šešelj krivično odgovoran po tačkama 1, 10 i

⁴⁹⁶ Optužnica, par. 33.

⁴⁹⁷ Optužnica, par. 17(i) i 17(k). V. takođe Završni pretresni podnesak tužilaštva, par. 561 (gde tužilaštvo iznosi da je "[Šešelj] učestvovao u kampanji govora u kojima je pozivao na progon i klevetao nesrbe, kršeći tako njihovo pravo na dostojanstvo i bezbednost"), par. 564.

⁴⁹⁸ Optužnica, par. 31-33.

⁴⁹⁹ Prvostepena presuda, par. 196.

⁵⁰⁰ Prvostepena presuda, par. 197.

⁵⁰¹ Prvostepena presuda, par. 333. V. takođe Prvostepena presuda, par. 197 (gde je Pretresno veće navelo da se radilo o govoru "u kojem [Šešelj] jasno poziva na proterivanje Hrvata, posebno onih koje smatra nelojalnima").

⁵⁰² Prvostepena presuda, par. 282-285, 330-333, 350.

⁵⁰³ Prvostepena presuda, par. 194-198, 283, fusnota 391.

⁵⁰⁴ Žalbeni podnesak, par. 190-192, 239, 247.

11 Optužnice.⁵⁰⁵ Šešelj odgovara da je Pretresno veće ispravno zaključilo da se on ne može smatrati odgovornim za činjenje ili podsticanje na zločine na osnovu člana 7(1) Statuta MKSJ-a zbog govora koji je održao 6. maja 1992. u Hrtkovcima.⁵⁰⁶

141. U ovom delu Presude, Žalbeno veće razmatra da li je Pretresno veće napravilo grešku zato što je konstatovalo da Šešelj nije: (i) fizički počinio ili podsticao na deportaciju, progon (prisilno raseljavanje) i druga nehumana dela (prisilno premeštanje), kao zločine protiv čovečnosti, i (ii) fizički počinio progon (kršenje prava na bezbednost), kao zločin protiv čovečnosti.

1. Činjenje i podsticanje na deportaciju, progon (prisilno raseljavanje) i druga nehumana dela (prisilno premeštanje)

142. Pretresno veće je zaključilo da se Šešelj ne može smatrati odgovornim za fizičko činjenje ili podsticanje na zločine u Hrtkovcima⁵⁰⁷ koji su obuhvatali, između ostalog, dela zastrašivanja Hrvata koja su vršile srpske izbeglice kako bi ih navele da svoje kuće u Hrtkovcima zamene za kuće izbeglica u Hrvatskoj.⁵⁰⁸ Prilikom donošenja tog zaključka, Pretresno veće je konstatovalo da Šešelj nije direktno učestvovao ni u jednoj razmeni kuća i “[č]ak i da ih je podsticao, u kontekstu prinude kako je ocenjeno, on ne bi bio direktni počinilac dela progona”.⁵⁰⁹ Pretresno veće je takođe zaključilo da Šešeljev poziv da se “otarase” Hrvata s tog područja nije bio prihvaćen ni sproveden.⁵¹⁰

143. Osim toga, Pretresno veće je konstatovalo da tužilaštvo nije dokazalo da je Šešeljev govor "bio uzrok" odlaska Hrvata iz Hrtkovaca ili kampanje progona koja je, kako se tvrdi, usledila nakon njegovog govora.⁵¹¹ Konkretno, Pretresno veće je primetilo sledeće: (i) u izveštaju veštaka Ewe Tabeau ne navodi se razlog odlaska hrvatskog stanovništva; (ii) dokazi, uključujući iskaz svedoka VS-061, nisu pouzdano uspostavili vezu između Šešeljevog govora i odlazaka; (iii) postojali su razni motivi za odlazak Hrvata iz Hrtkovaca; (iv) nije bilo moguće utvrditi broj odlazaka i da li je do njih zaista došlo; i (v) čak i ako se prihvati iskaz svedoka VS-067 da je otišao iz Hrtkovaca zbog Šešeljevog govora, jedan odlazak nije dovoljan da se utvrdi krivično delo deportacije kao zločin

⁵⁰⁵ Žalbeni podnesak, par. 242, 249.

⁵⁰⁶ Podnesak respondenta, par. 200.

⁵⁰⁷ Prvostepena presuda, par. 282-285, 330-333, 350.

⁵⁰⁸ Prvostepena presuda, par. 196, 197.

⁵⁰⁹ Prvostepena presuda, par. 284. V. takođe Prvostepena presuda, par. 197.

⁵¹⁰ Prvostepena presuda, par. 284.

⁵¹¹ Prvostepena presuda, par. 333.

protiv čovečnosti, utoliko pre što je Pretresno veće zaključilo da nije izvršen opšti ili sistematski napad na hrvatske civile u Hrtkovcima.⁵¹²

144. Tužilaštvo tvrdi da nijedan razuman presuditelj o činjenicama ne bi mogao da zaključi da Šešeljev govor u Hrtkovcima nije predstavljao fizičko činjenje deportacije, progona (prisilno raseljavanje) i drugih nehumanih dela (prisilno premeštanje), kao zločine protiv čovečnosti.⁵¹³ Tužilaštvo tvrdi da je, za ljude koji su direktno otišli iz Hrtkovaca zbog Šešeljevog govora, sâm govor predstavljao silu koja ih je isterala.⁵¹⁴ Kad je reč o raseljavanju koje je, kako se tvrdi, bilo posledica nasilja izazvanog Šešeljevim govorom, tužilaštvo tvrdi da je govor bio "integralni deo" sile koja je isterala stanovništvo.⁵¹⁵ S tim u vezi, tužilaštvo navodi da je Šešelj održao govor pred velikim brojem ljudi i da je sadržaj govora brzo prenet.⁵¹⁶ Tužilaštvo dalje iznosi da se, nakon Šešeljevog govora, međuetničko nasilje povećalo i da su ga, makar delom, vršili Srbi povezani sa Šešeljom i uz odobrenje lokalnih vlasti.⁵¹⁷ Po rečima tužilaštva, rezultat toga bio je da je hrvatsko stanovništvo Hrtkovaca gotovo u potpunosti proterano.⁵¹⁸

145. Pored toga, tužilaštvo tvrdi da nijedan razuman presuditelj o činjenicama ne bi mogao da zaključi da Šešelj nije podsticao na zločine u Hrtkovcima time što je, putem svog govora, značajno doprineo njihovom činjenju.⁵¹⁹ Tužilaštvo ističe da je Šešelj u svom govoru jasno pozvao na proterivanje, čime je smesta isprovocirao kampanju međuetničkog nasilja, koja je brzo sprovedena u delo i usled koje su Hrvati bili primorani da napuste Hrtkovce.⁵²⁰

146. Žalbeno veće napominje da se Šešelj, na osnovu transkripta govora "Promocija Srpske radikalne stranke" održanog 6. maja u Hrtkovcima, što je dokazni predmet kojem je Pretresno veće pridalo znatnu dokaznu vrednost,⁵²¹ obratio svojoj "brać[i] Srb[ima] i sestr[ama] Srpkinj[ama]" i izjavio, između ostalog, da "u Hrtkovcima nema mesta za Hrvate" i da "[ćemo] ih [izvesti] na granicu srpske zemlje, odatle peške neka produže, ako sami ne odu".⁵²² On se direktno obratio

⁵¹² Prvostepena presuda, par. 333, fusnota 391. V. takođe Prvostepena presuda, par. 195, 196.

⁵¹³ Žalbeni podnesak, par. 197.

⁵¹⁴ Žalbeni podnesak, par. 198, 203-205, 211.

⁵¹⁵ Žalbeni podnesak, par. 198, 212. V. takođe T. 13. decembar 2017, str. 21, 22.

⁵¹⁶ Žalbeni podnesak, par. 199, 201, 202.

⁵¹⁷ Žalbeni podnesak, par. 206-209.

⁵¹⁸ Žalbeni podnesak, par. 210. V. takođe Žalbeni podnesak, par. 155.

⁵¹⁹ Žalbeni podnesak, par. 190-192, 239.

⁵²⁰ Žalbeni podnesak, par. 190.

⁵²¹ V. Prvostepena presuda, par. 330, 331, gde se upućuje na dokazni predmet P547.

⁵²² V. Prvostepena presuda, par. 330, 331, gde se upućuje na dokazni predmet P547, str. 4, dokazni predmet P548 (poverljivo), str. 2.

Hrvatima poručivši im da "nemaju gde da se vrate"⁵²³ i završio govor rečima: "Ubeđen sam da ćete i vi Srbi iz Hrtkovaca i ostalih sela u okolini znati da sačuvate međusobnu slogu i jedinstvo, da ćete se vrlo brzo otarasiti preostalih Hrvata u vašem selu i okolini".⁵²⁴

147. Žalbeno veće dalje navodi da je, na osnovu izveštaja Službe državne bezbednosti Ministarstva unutrašnjih poslova Srbije, što je dokazni predmet kojem je Pretresno veće pridalo veliku dokaznu vrednost,⁵²⁵ mitingu u Hrtkovcima 6. maja 1992. prisustvovalo oko 700 pristalica Srpske radikalne stranke i stanovnika okolnih sela, od kojih su 60 posto bile srpske izbeglice iz Hrvatske.⁵²⁶ Dokazi pokazuju da je Ostoja Sibinčić, član Srpske radikalne stranke koji je kasnije postao gradonačelnik Hrtkovaca, takođe bio prisutan.⁵²⁷ Po završetku Šešeljevog govora, gomila prisutnih skandirala je "Hrvati, u Hrvatsku" i "ovo je Srbija".⁵²⁸ Na drugim mestima u Prvostepenoj presudi, Pretresno veće je primetilo da je Šešelj imao uticaj na članove svoje stranke, da je bio ideološki vođa, da su neki čak gledali u njega "kao u boga" i da su njegove reči imale značajan efekat na njegove slušaoce.⁵²⁹

148. Pretresno veće je saslušalo i svedoka koji je izjavio da je hrvatsko stanovništvo u Hrtkovcima Šešeljev govor doživelo kao ozbiljnu pretnju i snažan podsticaj da ode.⁵³⁰ Kad je reč o zločinima počinjenim u Hrtkovcima nakon Šešeljevog govora, pored svedoka VS-061, čiji je iskaz Pretresno veće ocenilo kao nedovoljno pouzdan, tužilaštvo je predložilo dokaze koji pokazuju sledeće: (i) nakon Šešeljevog govora, Hrvati i drugi nesrbi su sve više šikanirani i redovno su im upućivane pretnje da odu iz Hrtkovaca;⁵³¹ (ii) većina Hrvata i drugih nesrba otišla je iz Hrtkovaca zbog brojnih slučajeva nasilja, pretnji i zastrašivanja kojima je na njih vršen pritisak da zamene ili

⁵²³ Dokazni predmet P547, str. 4.

⁵²⁴ Dokazni predmet P547, str. 8.

⁵²⁵ V. Prvostepena presuda, par. 330, 332, gde se upućuje na dokazni predmet P548 (poverljivo).

⁵²⁶ Dokazni predmet P548 (poverljivo), str. 1. V. takođe svedok Ejić, T. 7. oktobar 2008, str. 10343; T. 8. oktobar 2008, str. 10496.

⁵²⁷ Svedok Ejić, T. 7. oktobar 2008, str. 10343; 10380; svedok Baričević T. 14. oktobar 2008, str. 10603, 10604, 10621, 10623.

⁵²⁸ Prvostepena presuda, par. 332, gde se upućuje na dokazni predmet P548 (poverljivo), str. 2.

⁵²⁹ Prvostepena presuda, par. 341.

⁵³⁰ Svedok VS-067, T. 16. februar 2010, str. 15412; svedok Paulić, T. 19. novembar 2008, str. 11910; dokazni predmet P1049 (poverljivo), par. 17.

⁵³¹ V. npr. svedok Baričević, T. 14. oktobar 2008, str. 10626, 10632, 10640, 10647; svedok VS-1134, T. 15. oktobar 2008, str. 10777, 10786; svedok Paulić, T. 19. novembar 2008, str. 11910-11912; dokazni predmet P550; dokazni predmet P551 (poverljivo); dokazni predmet P554, str. 7-12; dokazni predmet P557; dokazni predmet P559; dokazni predmet P564 (poverljivo), str. 3, 4.

budu prisiljeni da napuste svoje domove⁵³²; i (iii) lokalna policija i vlasti često su to prećutno odobravali i malo šta preduzimali da pruže pomoć građanima koji su bili uzimani za metu.⁵³³

149. U žalbenom postupku, tužilaštvo konkretno ukazuje na iskaz svedoka Alekse Ejića koji je izjavio da su Šešeljevi saradnici, uključujući Sibirčevića, održavali sastanke na kojima su savetovali srpske izbeglice u Hrtkovcima da "proval[uju] u kuće" i sastavljaju lažne ugovore.⁵³⁴ Kad je reč o primedbi Pretresnog veća da se u izveštaju veštaka Ewe Tabeau ne navodi konkretan razlog za odlazak hrvatskog stanovništva, Žalbeno veće napominje da se u izveštaju ipak navodi da je od maja do avgusta 1992. veliki broj hrvatskih civila napustio Hrtkovce i da je ukupan broj stanovnika hrvatske nacionalnosti u Hrtkovcima smanjen za 76,3 procenta.⁵³⁵ U svojim argumentima iznetim u žalbenom postupku, tužilaštvo ukazuje na iskaze svedoka koji potkrepljuju kako izveštaj veštaka, tako i svedočenje svedoka VS-061 o masovnom egzodusu hrvatskih civila zbog višestrukih slučajeva zlostavljanja, pretnji i nasilja.⁵³⁶

150. Žalbeno veće takođe napominje da sami zaključci Pretresnog veća pokazuju da su mnogi nesrpski civili otišli iz Hrtkovaca tako što su zamenili kuće sa srpskim izbeglicama u okolnostima u kojima se pribegavalo prisili, šikaniranju i zastrašivanju.⁵³⁷ S obzirom na tu pozadinu događaja, kao i dokaze koji pokazuju da su Srbi redovno pretili i vršili nasilje nad nesrpskim civilima, nereagovanje lokalnih vlasti i razmene kuća koje su vršene pod pritiskom ili napuštanje domova uz primenu sile, Žalbeno veće smatra da nijedan razuman presuditelj o činjenicama ne bi mogao da zaključi da su nesrpski civili svojevoljno pristali da odu iz Hrtkovaca i da počinioci nisu nameravali da izvrše njihovu deportaciju i/ili prisilno premeštanje sa područja na kojem su oni zakonito

⁵³² V. npr. svedok Paulić, T. 19. novembar 2008, str. 11905-11913; svedok Baričević, T. 14. oktobar 2008, str. 10621, 10626, 10632, 10640, 10647-10650; svedok Ejić, T. 7. oktobar 2008, str. 10380; svedok VS-1134, T. 15. oktobar 2008, str. 10777, 10778, 10786, 10788. V. takođe dokazni predmet P550; dokazni predmet P551 (poverljivo); dokazni predmet P554, str. 8, 9; dokazni predmet P557, str. 1, 2; dokazni predmet P559; dokazni predmet P564 (poverljivo), str. 3, 4.

⁵³³ Žalbeno veće primećuje da su, po rečima svedoka VS-1134, specijalne snage policije ušle u Hrtkovce u julu 1992. kako bi ponovo zavele neki red, dok su neki drugi svedoci izjavili da je policija pružala izvesnu, premda ograničenu, pomoć. V. svedok VS-1134, T. 15. oktobar 2008, str. 10786-10788; svedok Ejić, T. 7. oktobar 2008, str. 10328, 10331; svedok VS-067, T. 17. februar 2010 str. 15553, 15554. Žalbeno veće dalje navodi da je bivši gradonačelnik Hrtkovaca, Ostoja Sibirčević, bio među licima koja su uhapšena i kojima je suđeno zato što su ugrožavali živote nesrba i naterali ih da napuste Hrtkovce ili izvrše zamenu svoje imovine. V. dokazni predmet P554, str. 8-12. Međutim, dokazi dosledno pokazuju da su u periodu između 6. maja 1992, kada je Šešelj održao govor, i jula 1992, lokalne vlasti i policija malo šta učinile kako bi pružile pomoć ciljanim nesrpskim civilima. V. npr. svedok Paulić, T. 19. novembar 2008, str. 11898, 11911; svedok Baričević, T. 14. oktobar 2008, str. 10626; svedok VS-1134, T. 15. oktobar 2008, str. 10786-10788; svedok Ejić, T. 7. oktobar 2008, str. 10380, T. 8. oktobar 2008, str. 10437, 10438, T. 9. oktobar 2008, str. 10535.

⁵³⁴ V. Žalbeni podnesak, par. 209, gde se upućuje, između ostalog, na svedoka Ejića, T. 7. oktobar 2008, str. 10380.

⁵³⁵ Dokazni predmet P565, str. 33, 34.

⁵³⁶ V. Žalbeni podnesak, par. 209, 210, gde se upućuje, između ostalog, na iskaze svedoka Paulića, Baričevića, VS-007, VS-067 i VS-1134. V. takođe svedok Paulić, T. 19. novembar 2008, str. 11910-11913; svedok Baričević, T. 14. oktobar 2008, str. 10640, 10648-10650; svedok VS-1134, T. 15. oktobar 2008, str. 10777; svedok VS-007, T. 16. april 2008, str. 6115, 6116 (zatvorena sednica); dokazni predmet P1049 (poverljivo), par. 18.

boravili, bez osnova koje su dopuštene međunarodnim pravom.⁵³⁸ Primedba Pretresnog veća na drugom mestu u Prvostepenoj presudi da je ponašanje počinilaca bilo bazirano na "privatnim motivima" nije relevantna u ovom kontekstu, budući da zločini protiv čovečnosti mogu biti počinjeni iz isključivo ličnih razloga.⁵³⁹ Osim toga, budući da su dela nasilja i zastrašivanja bila usmerena protiv nesrpskih civila, prevashodno Hrvata,⁵⁴⁰ jedini razuman zaključak jeste da su dela prisilnog raseljavanja predstavljala *de facto* diskriminaciju, da su izvršena s diskriminatornom namerom na etničkoj osnovi i bila deo rasprostranjenog ili sistematskog napada usmerenog protiv nesrpskog civilnog stanovništva, koji je takođe obuhvatao područja u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini.⁵⁴¹ S obzirom na sadržaj Šešeljevog govora⁵⁴² i događaje koji su se u to isto vreme odvijali u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini,⁵⁴³ počinioци su takođe nesumnjivo bili svesni da njihova dela čine deo napada. Shodno tome, Žalbeno veće smatra da nijedan razuman presuditelj o činjenicama ne bi mogao da zaključi da ta dela nisu ispunila uslove za zločine protiv čovečnosti progona (prisilnog raseljavanja), drugih nehumanih dela (prisilnog premeštanja) i, u slučaju civila koji su prešli granicu Srbije, deportacije.⁵⁴⁴

⁵³⁷ Prvostepena presuda, par. 196, 197, 284.

⁵³⁸ *Actus reus* krivičnog dela deportacije je prisilno raseljavanje osoba proterivanjem ili drugim oblicima prisile iz područja na kojem zakonito borave preko državne granice *de jure* ili, u određenim situacijama, granice *de facto*, bez osnova koji su dopušteni međunarodnim pravnim normama. V. Drugostepena presuda u predmetu *Krajišnik*, par. 304; Drugostepena presuda u predmetu *Stakić*, par. 278. V. takođe Drugostepena presuda u predmetu *Dorđević*, par. 532. S druge strane, traženi uslov za prisilno premeštanje, a za koje se može zaključiti da je dovoljne težine da predstavlja druga nehumana dela na osnovu Statuta MKSJ-a kao i druge zločine protiv čovečnosti koji su nabrojani u tom članu, jeste da su lica prisilno raseljena, iako se to premeštanje može odvijati unutar državnih granica. V. Drugostepena presuda u predmetu *Krajišnik*, par. 330, 331; Drugostepena presuda u predmetu *Stakić*, par. 317. *Mens rea* kako deportacije, tako i prisilnog premeštanja ne zahteva da je počinilac imao nameru da se osobe rasele na trajnoj osnovi. V. Drugostepena presuda u predmetu *Krajišnik*, par. 304; Drugostepena presuda u predmetu *Brđanin*, par. 206; Drugostepena presuda u predmetu *Stakić*, par. 278, 317.

⁵³⁹ Prvostepena presuda, par. 196. V. gore, par. 75.

⁵⁴⁰ V. gore, par. 149. V. takođe svedok Baričević, T. 14. oktobar 2008, str. 10626, 10640, 10647; svedok VS-1134, T. 15. oktobar 2008, str. 10776, 10777, 10786; svedok Paulić, T. 19. novembar 2008, str. 11910-11912; dokazni predmet P550; dokazni predmet P554, str. 7-12; dokazni predmet P559; dokazni predmet P564 (poverljivo), str. 3, 4.

⁵⁴¹ Prihvaćeno je da dela prisilnog premeštanja, uzeta zasebno ili kumulativno, imaju istu težinu kao drugi zločini protiv čovečnosti i stoga predstavljaju progon na osnovu člana 5(h) Statuta MKSJ-a. V. Drugostepena presuda u predmetu *Simić*, par. 174; Drugostepena presuda u predmetu *Naletilić i Martinović*, par. 153, 154; Drugostepena presuda u predmetu *Blaškić*, par. 151-153; Drugostepena presuda u predmetu *Krnjelac*, par. 218, 221-224. Prisilno raseljavanje u osnovi progona nije ograničeno na raseljavanje van državnih granica budući da je prisilno raseljavanje zabranjeno kako bi se zajamčilo pravo i težnja pojedinca da živi u svojoj zajednici i na svom ognjištu bez vanjskog uplitanja. Krivična odgovornost onoga ko je počinio raseljavanje i prisilno iskorenjivanje stanovnika s neke teritorije, proizlazi iz njihovog prisilnog karaktera, a ne odredišta na koje su stanovnici upućeni. V. Drugostepena presuda u predmetu *Simić*, par. 174; Drugostepena presuda u predmetu *Naletilić i Martinović*, par. 153; Drugostepena presuda u predmetu *Blaškić*, par. 154; Drugostepena presuda u predmetu *Krnjelac*, par. 218, 222, 223.

⁵⁴² V. npr. dokazni predmet P547, str. 3, 4.

⁵⁴³ V. npr. gore, par. 66-70.

⁵⁴⁴ V. dokazni predmet P565, str. 37-61 gde se navode spiskovi lica za koje je dokumentovano da su napustila Hrtkovce zbog događaja iz maja-avgusta 1992. i čije je odredište bilo u Hrvatskoj, u Jugoslaviji, ili nepoznato. V. takođe svedok Paulić, T. 19. novembar 2008, str. 11910-11913; svedok Baričević, T. 14. oktobar 2008, str. 10640, 10647; svedok VS-1134, T. 15. oktobar 2008, str. 10789.

151. Kad je reč o Šešeljevoj odgovornosti, Žalbeno veće napominje da dokazi na koje se u žalbenom postupku poziva tužilaštvo ukazuju na to da je Šešeljev govor doprineo jačanju napetosti i atmosferi prinude stvorene nasiljem i zastrašivanjem hrvatskog stanovništva u Hrtkovcima. Žalbeno veće se, međutim, nije uverilo u tačnost tvrdnje tužilaštva da je Šešeljev govor bio "integralni deo" sile koja je isterala stanovnike.⁵⁴⁵ Kao što je navelo i sâmo tužilaštvo, sporadična dela nasilja u Hrtkovcima počela su još pre Šešeljevog govora, s dolaskom srpskih izbeglica iz Hrvatske.⁵⁴⁶ Odlazak hrvatskih civila potrajao je četiri meseca nakon Šešeljevog govora.⁵⁴⁷ Žalbeno veće smatra da bi razumni presuditelj o činjenicama mogao da zaključi da Šešeljeva uloga u raspirivanju nasilja koje je dovelo do deportacije i prisilnog premeštanja hrvatskog stanovništva iz Hrtkovaca ne predstavlja fizičko činjenje. Shodno tome, tužilaštvo nije pokazalo da je, s tim u vezi, napravljena greška u Prvostepenoj presudi.

152. Žalbeno veće će se sada osvrnuti na tvrdnju tužilaštva da je odlazak nekih Hrvata iz Hrtkovaca bio direktna posledica Šešeljevog govora. S tim u vezi, tužilaštvo ukazuje na iskaz svedoka VS-067 koji je izjavio da je, s obzirom na događaje koji su se u to vreme dešavali u Vukovaru i Bosni i Hercegovini, "negdje [...] u sebi bio svjestan da [će] morati otići".⁵⁴⁸ Svedok je izjavio da je, nakon Šešeljevog govora od 6. maja 1992, konačno doneo odluku da zajedno sa porodicom ode iz Hrtkovaca.⁵⁴⁹ Žalbeno veće napominje da svedok VS-067 nije prisustvovao mitingu i nije lično slušao Šešeljev govor, ali je o njemu čuo od poznanika.⁵⁵⁰ Svedok Franja Baričević, koji je mitingu prisustvovao, izjavio je da je zamenio kuću "jer je tako rečeno na mitingu".⁵⁵¹ Svedok je takođe izjavio da su on i njegova porodica više puta šikanirani i da je napustio Hrtkovce 19. maja 1992.⁵⁵² Žalbeno veće se slaže s tvrdnjom tužilaštva da, s obzirom na kontekst prisile u kojem je došlo do razmene kuće i odlaska, svedok Baričević nije dobrovoljno otišao iz Hrtkovaca.⁵⁵³ Bez obzira na taj zaključak, Žalbeno veće se nije uverilo u tačnost

⁵⁴⁵ V. Žalbeni podnesak, par. 198, 212.

⁵⁴⁶ Žalbeni podnesak, par. 155, gde se upućuje, između ostalog, na svedoka Ejića, T. 8. oktobar 2008, str. 10467; svedok Baričević, T. 14. oktobar 2008, str. 10604, 10605; svedok Paulić, T. 19. novembar 2008, str. 11896; svedok VS-067, T. 16. februar 2010, str. 15431, 15432; dokazni predmet P564 (poverljivo), str. 3.

⁵⁴⁷ V. gore, par. 149.

⁵⁴⁸ Svedok VS-067, T. 16. februar 2010, str. 15450 (delimično zatvorena sednica); dokazni predmet P1050 (poverljivo), str. 5.

⁵⁴⁹ Svedok VS-067, T. 17. februar 2010, str. 15469, 15470; dokazni predmet P1050 (poverljivo), str. 5; dokazni predmet P1049 (poverljivo), str. 3, 4.

⁵⁵⁰ Dokazni predmet P1050 (poverljivo), str. 5; dokazni predmet P1049 (poverljivo), str. 3.

⁵⁵¹ Svedok Baričević, T. 14. oktobar 2008, str. 10647.

⁵⁵² Svedok Baričević, T. 14. oktobar 2008, str. 10630, 10632.

⁵⁵³ V. Žalbeni podnesak, par. 204.

argumenta tužilaštva da je jedini razuman zaključak taj da je Šešeljev "govor bio [...] integralni deo sile koja [...] je isterala" svedoke VS-067 i Baričevića,⁵⁵⁴ a ne nasilje koje je usledilo.

153. Žalbeno veće će se sada osvrnuti na tvrdnju tužilaštva da je Pretresno veće napravilo grešku zato što je konstatovalo da Šešelj nije podsticao na zločine u Hrtkovcima. Konkretno, Pretresno veće se nije uverilo da je Šešeljev govor "bio uzrok" odlaska Hrvata iz Hrtkovaca ili kampanje progona koja je, kako se tvrdi, usledila nakon njegovog govora.⁵⁵⁵ Žalbeno veće podseća da *actus reus* "podsticanja" podrazumeva da je neko naveden da počinji krivično delo i da nije potrebno dokazati da je optuženi bio prisutan prilikom izvršenja krivičnog dela na koje je podsticao ili da krivično delo ne bi bilo počinjeno da nije bilo učešća optuženog; dovoljno je pokazati da je podsticanje bilo faktor koji je značajno doprineo ponašanju druge osobe koja je počinila krivično delo.⁵⁵⁶

154. Žalbeno veće napominje da je Pretresno veće konstatovalo da je Šešeljev govor od 6. maja 1992. predstavljao jasan poziv na proterivanje hrvatskog stanovništva iz Hrtkovaca.⁵⁵⁷ Pored toga, kao što je gore navedeno, dokazi pokazuju da su, ubrzo nakon Šešeljevog govora, mnogi Hrvati i drugi nesrbi otišli u Hrvatsku bilo zato što su se bojali, bilo zato što je izvršena lažna razmena kuća sa srpskim izbeglicama u kontekstu prisile, šikaniranja i zastrašivanja, na šta lokalne vlasti nisu reagovala. Osim toga, Srbi, uključujući tadašnjeg gradonačelnika Sibinčića, koji je prisustvovao mitingu, redovno su pretili nesrbima koji su ostali u selu. Žalbeno veće smatra da, s obzirom na Šešeljev uticaj na okupljenu gomilu i upadljive paralele koje se mogu povući između njegovih huškačkih reči i dela koja su kasnije izvršili, između ostalih, učesnici mitinga, nijedan razuman presuditelj o činjenicama ne bi mogao zaključiti da on nije, putem svog govora, značajno doprineo ponašanju počinilaca. Žalbeno veće dalje konstatuje da je, s obzirom na sadržaj govora, Šešelj nameravao da podstakne na činjenje krivičnih dela ili da je, u najmanju ruku, bio svestan velike verovatnoće da će krivična dela deportacije, progona (prisilnog raseljavanja) i drugih nehumanih dela (prisilno premeštanje), kao zločini protiv čovečnosti, biti počinjena na njegov podsticaj.

155. Na osnovu gorenavedenog, Žalbeno veće zaključuje da je Šešelj, na osnovu člana 1 Statuta Mehanizma i članova 5(d), 5(h), 5(i) i 7(1) Statuta MKSJ-a, odgovoran za podsticanje na deportaciju, progon (prisilno raseljavanje) i druga nehumana dela (prisilno premeštanje) kao zločine protiv čovečnosti.

⁵⁵⁴ V. Žalbeni podnesak, par. 198

⁵⁵⁵ Prvostepena presuda, par. 333.

⁵⁵⁶ V. gore, par. 124.

⁵⁵⁷ Prvostepena presuda, par. 197, 333.

2. Činjenje progona (pravo na bezbednost)

156. Pretresno veće je konstatovalo da je Šešeljev govor od 6. maja 1992. predstavljao jasan poziv na proterivanje hrvatskog stanovništva iz Hrtkovaca.⁵⁵⁸ Uprkos tome, Pretresno veće je zaključilo da puko korišćenje uvredljivih ili pogrđnih izraza nije dovoljno da bi se dokazao progon i da tužilaštvo nije pružilo "kontekstualni element" koji bi omogućio Pretresnom veću da "odredi stvarni značaj ili uticaj" Šešeljevog govora od 6. maja 1992.⁵⁵⁹ Veće je dodalo da, čak i da je tužilaštvo dokazalo činjenje dela progona, to ne bi mogla da bude osnova za donošenje osuđujuće presude budući da je nadležnost MKSJ-a ograničena samo na dela počinjena "u dovoljno širokim razmerama".⁵⁶⁰

157. Tužilaštvo tvrdi da Pretresno veće nije navelo koje pravo je primenilo kada je odbacilo tvrdnju da je Šešelj fizički počinio progon putem svog govora, kao i da je pogrešno primenilo uslov "širokih razmera" u svojoj analizi.⁵⁶¹ Tužilaštvo takođe tvrdi da nijedan razuman presuditelj o činjenicama ne bi mogao da zaključi da Šešeljev govor nije predstavljao fizičko činjenje progona, po osnovu kršenja prava na bezbednost.⁵⁶² Tužilaštvo iznosi da je, s obzirom na kontekst u kojem je govor održan, kršenje prava na bezbednost imalo dovoljnu težinu i da su, nakon Šešeljevog govora, Hrvati u Hrtkovcima bili izloženi diskriminaciji, šikaniranju i nasilju, usled kojih su bili primorani da napuste selo.⁵⁶³ Kad je reč o Šešeljevoj *mens rea*, tužilaštvo tvrdi da je Šešelj u potpunosti bio svestan nameranih posledica svog ponašanja.⁵⁶⁴

158. Šešelj u svom odgovoru tvrdi da je "zapaljivost [njegovih] govora [...] stvar lične impresije slušaoca"⁵⁶⁵ i da njegove izjave u javnosti nisu predstavljale huškačke govore.⁵⁶⁶ On ističe da tvrdnja tužilaštva da je on podržavao razmenu stanovništva predstavlja pokušaj da ga okrive zbog slobode govora.⁵⁶⁷

159. Žalbeno veće podseća da je progon, kao zločin protiv čovečnosti na osnovu člana 5(h) Statuta MKSJ-a, radnja ili propust: (i) koja se *de facto* diskriminiše i uskraćuje ili narušava neko temeljno pravo definisano međunarodnim običajnim pravom ili pravom međunarodnih ugovora

⁵⁵⁸ Prvostepena presuda, par. 197, 333.

⁵⁵⁹ Prvostepena presuda, par. 283.

⁵⁶⁰ Prvostepena presuda, par. 284 (u originalu na francuskom: "*suffisamment massifs*").

⁵⁶¹ Žalbeni podnesak, par. 125-131.

⁵⁶² Žalbeni podnesak, par. 128, 196.

⁵⁶³ Žalbeni podnesak, par. 129, 130.

⁵⁶⁴ Žalbeni podnesak, par. 247.

⁵⁶⁵ Podnesak respondenta, par. 352.

⁵⁶⁶ Podnesak respondenta, par. 352, 353.

Prevod

(*actus reus*); i (ii) koja je izvršena hotimično, sa namerom diskriminacije po jednoj od navedenih osnova, tačnije, na osnovu rasne, verske ili političke pripadnosti (*mens rea*).⁵⁶⁸ Kada je ocenjivalo da li govor može predstavljati delo u osnovi progona, Žalbeno veće MKSR-a u predmetu *Nahimana i drugi* zauzelo je stav da "govor kojim se podstiče na nasilje nad stanovništvom na temelju etničke pripadnosti ili nekog drugog diskriminatornog osnova, jeste kršenje prava na bezbednost pripadnika ciljane grupe i stoga predstavlja 'stvarnu diskriminaciju'".⁵⁶⁹ Veće je dalje zaključilo da je za potrebe ocene težine dela u osnovi progona posebno važan kontekst u kojem je ono izvršeno.⁵⁷⁰

160. Žalbeno veće primećuje da Pretresno veće nije eksplicitno navelo pravne uslove koji se primenjuju za fizičko činjenje krivičnog dela progona. Međutim, suprotno tvrdnji tužilaštva, to ne predstavlja, samo po sebi, grešku jer dužnost davanja obrazloženog mišljenja ne podrazumeva nužno formalan uslov da treba navesti merodavno pravo. Pod izrazom "*massifs*" koji je upotrebljen u originalnoj verziji Prvostepene presude na francuskom⁵⁷¹ i imajući u vidu preostali deo paragrafa 284 Prvostepene presude, Žalbeno veće smatra da Pretresno veće misli na ozbiljnost i težinu tih dela - što je primereno razmotriti kada se ocenjuju optužbe za progon, kao zločin protiv čovečnosti.⁵⁷² Žalbeno veće konstatuje da tvrdnja tužilaštva odražava pogrešno tumačenje Prvostepene presude.

161. Žalbeno veće dalje napominje da je Pretresno veće razmotrilo dokaze koji pokazuju da je, u govoru od 6. maja 1992, Šešelj izjavio da "u Hrtkovcima nema mesta za Hrvate" i rekao srpskom stanovništvu da:

onda treba svakoj izbegloj srpskoj porodici da damo adresu jedne hrvatske porodice. Daće milicija, milicija će raditi onako kako vlast odluči a mi ćemo uskoro biti vlast. [...] Sve izbegle srpske porodice će doći na hrvatska vrata i zatečenim Hrvatima dati svoje adrese u Zagrebu i u drugim hrvatskim mestima. Hoće, hoće. Biće dovoljno autobusa, izvešćemo ih na granicu srpske zemlje, odatle peške neka produže, ako sami ne odu.⁵⁷³

⁵⁶⁷ Podnesak respondenta, par. 352.

⁵⁶⁸ V. npr. Drugostepena presuda u predmetu *Nahimana i drugi*, par. 985; Drugostepena presuda u predmetu *Kvočka*, par. 320; Drugostepena presuda u predmetu *Blaškić*, par. 131.

⁵⁶⁹ Drugostepena presuda u predmetu *Nahimana i drugi*, par. 986, gde se upućuje na član 3 Univerzalne deklaracije o ljudskim pravima.

⁵⁷⁰ Drugostepena presuda u predmetu *Nahimana i drugi*, par. 987, 988.

⁵⁷¹ U poslednjoj rečenici paragrafa 284 u originalnoj verziji na francuskom Prvostepene presude stoji: "*L'aurait-il fait que ces actes criminels ne suffiraient pas pour entrer en voie de condamnation, s'agissant d'un Tribunal dont la compétence est confinée aux seuls actes suffisamment massifs pour être qualifiés de crimes contre l'humanité*". (naglasak dodat). U zvaničnom prevodu na engleski te iste rečenice u paragrafu 284 Prvostepene presude stoji: "Even if [the Prosecution] had [proven the existence of persecutory acts], these criminal acts would not suffice to convict, since this is a Tribunal whose jurisdiction is confined to acts the magnitude of which is sufficient to be qualified as crimes against humanity" (naglasak dodat).

⁵⁷² V. Drugostepena presuda u predmetu *Blaškić*, par. 135, 138; Drugostepena presuda u predmetu *Vasiljević*, par. 113.

⁵⁷³ Prvostepena presuda, par. 331, gde se upućuje na dokazni predmet P547 (poverljivo), str. 4.

162. Šešelj se takođe direktno obratio Hrvatima koji razmišljaju o eventualnom povratku u Hrtkovce rečima da "nemaju gde da se vrate"⁵⁷⁴ i ponovo potvrdio svoje uverenje da će se srpsko stanovništvo u Hrtkovcima i okolnim selima "vrlo brzo otarasiti preostalih Hrvata".⁵⁷⁵ Na kraju Šešeljevog govora, gomila prisutnih skandirala je "Hrvati, u Hrvatsku".⁵⁷⁶

163. Žalbeno veće smatra da, s obzirom na gorenavedene dokaze i zaključak samog Pretresnog veća da je Šešeljev govor predstavljao jasan poziv na proterivanje hrvatskog stanovništva iz Hrtkovaca,⁵⁷⁷ nijedan razuman presuditelj o činjenicama ne bi mogao da zaključi da Šešeljev govor nije podsticao na nasilje kojim je omalovažavano i prekršeno pravo na bezbednost pripadnika hrvatskog stanovništva. Žalbeno veće konstatuje da je, time što je poticao na prisilno proterivanje Hrvata iz Hrtkovaca,⁵⁷⁸ Šešelj podsticao na nasilje nad njima, što predstavlja kršenje njihovog prava na bezbednost. Žalbeno veće takođe smatra da su u Šešeljevom govoru Hrvati iz Hrtkovaca omalovažavani na osnovu etničke pripadnosti, što predstavlja kršenje njihovog prava na poštovanje dostojanstva kao ljudskih bića. Po mišljenju Žalbenog veća, Šešeljev govor doseže stepen težine koji predstavlja *actus reus* progona kao zločina protiv čovečnosti. Konstatacija Pretresnog veća da, u vreme kada je Šešelj održao svoj govor, "u Vojvodini nije bilo konkretnog ratnog konteksta"⁵⁷⁹ dodatno ukazuje na to da je u Hrtkovcima vladao relativni mir u odnosu na napade koji su se odvijali u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini. Šešelj je svojim govorom okončao taj osećaj bezbednosti i zarazio selo mržnjom i nasiljem koje je u narednim mesecima dovelo do odlaska hrvatskih civila, čime je proširen napad na nesrpsko stanovništvo u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini.

164. Kao što je navedeno gore u tekstu, nakon Šešeljevog govora, pripadnici hrvatskog stanovništva u Hrtkovcima sve više su šikanirani i podvrgavani višekratnom zlostavljanju, pretnjama i nasilju, usled čega je veliki procenat njih napustio Hrtkovce.⁵⁸⁰ Dokazi predloženi Pretresnom veću pokazuju da je Šešeljev govor predstavljao *de facto* diskriminaciju i da je održan sa diskriminatornom namerom. Štaviše, Žalbeno veće se uverilo da je njegovo ponašanje bilo deo rasprostranjenog ili sistematskog napada na civilno stanovništvo koji je takođe obuhvatao delove

⁵⁷⁴ Dokazni predmet P547, str. 4.

⁵⁷⁵ Dokazni predmet P547, str. 8.

⁵⁷⁶ V. Prvostepena presuda, par. 332, gde se upućuje na dokazni predmet P548, str. 2.

⁵⁷⁷ V. Prvostepena presuda, par. 197, 333.

⁵⁷⁸ V. gore, par. 154, 155.

⁵⁷⁹ Prvostepena presuda, par. 333.

⁵⁸⁰ V. gore, par. 149, 150.

Hrvatske i Bosne i Hercegovine,⁵⁸¹ kao i da je Šešelj bio svestan da njegovo ponašanje čini deo tog napada.

165. S obzirom na gorenavedeno, Žalbena veće zaključuje da je Šešelj, na osnovu člana 1 Statuta Mehanizma i članova 5(h) i 7(1) Statuta MKSJ-a, odgovoran za činjenje progona, na temelju kršenja prava na bezbednost, kao zločin protiv čovečnosti.

E. Zaključak

166. Shodno tome, Žalbena veće delimično prihvata prvu i drugu žalbenu osnovu tužilaštva i zaključuje da je, na temelju govora koji je održao 6. maja 1992. u Hrtkovcima, u Vojvodini, Šešelj odgovoran, na osnovu člana 1 Statuta Mehanizma i članova 5(d), 5(h), 5(i) i 7(1) Statuta MKSJ-a za podsticanje na deportaciju, progon (prisilno raseljavanje) i druga nehumana dela (prisilno premeštanje), kao zločine protiv čovečnosti, kao i za činjenje progona (kršenje prava na bezbednost), kao zločin protiv čovečnosti.

IX. POMAGANJE I PODRŽAVANJE

167. Pretresno veće je zaključilo da se optuženi ne može smatrati odgovornim za pomaganje i podržavanje zločina koji se navode u Optužnici.⁵⁸² Konkretno, veće je napomenulo da navodi tužilaštva u vezi s odgovornošću Šešelja za pomaganje i podržavanje zločina koje su počinili šešeljevci imaju delimično isti činjenični osnov kao i navodi koji se odnose na Šešeljevu odgovornost za činjenje, putem učešća u udruženom zločinačkom poduhvatu, i podsticanje.⁵⁸³ Pretresno veće je podsetilo na svoj ranije donet zaključak da su regrutovanje i upućivanje dobrovoljaca "mogli da budu zakonite aktivnosti" i dodalo da "se ne može isključiti mogućnost da se prosto radi o tome da je [Šešelj] pružao legitimnu podršku ratnom naporu".⁵⁸⁴ Pretresno veće je dalje konstatovalo da:

"[N]acionalistička" propaganda [Šešelja] nije sama po sebi zločinačka, a [...] čak i ako su neki od njegovih govora možda predstavljali poziv na proterivanje i prisilno premeštanje nesrba, tužilaštvo nije dokazalo da su ti govori značajno doprineli počinjenju zločina navedenih u Optužnici.⁵⁸⁵

168. Tužilaštvo tvrdi da zaključak Pretresnog veća o zakonitosti Šešeljevih aktivnosti ukazuje na to da je Veće možda pogrešilo kada je navelo da je uslov za snošenje krivične odgovornosti taj da

⁵⁸¹ V. gore, par. 70, 71, 76.

⁵⁸² Prvostepena presuda, par. 357.

⁵⁸³ Prvostepena presuda, par. 354.

⁵⁸⁴ Prvostepena presuda, par. 355.

⁵⁸⁵ Prvostepena presuda, par. 356.

ponašanje pomagača i podržavaoca mora biti zločinačko samo po sebi.⁵⁸⁶ Tužilaštvo dalje kaže da se čini da je Pretresno veće, kada je zaključilo da je regrutovanjem i upućivanjem dobrovoljaca Šešelj možda pružao legitimnu podršku ratnom naporu, pogrešno primenilo uslov "konkretna usmerenosti" na *actus reus* pomaganja i podržavanja.⁵⁸⁷

169. Osim toga, tužilaštvo tvrdi da nijedan razuman presuditelj o činjenicama ne bi mogao da zaključi da Šešeljevo ponašanje nije značajno doprinelo zločinima koje su počinili šešeljevci.⁵⁸⁸ Konkretno, tužilaštvo tvrdi da je Šešelj bio uključen u regrutovanje i upućivanje dobrovoljaca i da ih je, putem svojih govora, podsticao na činjene zločina.⁵⁸⁹ Tužilaštvo takođe navodi da je Šešelj ispunio uslov *mens rea* za pomaganje i podržavanje budući da je znao da će njegova dela pomoći činjenju zločina od strane šešeljevaca.⁵⁹⁰ Tužilaštvo stoga traži da Žalbno veće zaključi da je Šešelj odgovoran za pomaganje i podržavanje progona, deportacije i drugih nehumanih dela (prisilno premeštanje), kao zločine protiv čovečnosti, kao i ubistva, mučenja, okrutnog postupanja i pljačke javne ili privatne imovine, kao kršenja zakona i običaja ratovanja od strane šešeljevaca.⁵⁹¹

170. U svom odgovoru, Šešelj navodi da argumenti tužilaštva nisu potkrepljeni i da je Pretresno veće ispravno zaključilo da on nije odgovoran za pomaganje i podržavanje zločina koji se navode u Optužnici.⁵⁹² Šešelj dalje tvrdi da tužilaštvo nije pokazalo da te navodne greške obesnažuju Prvostepenu presudu ili da su dovele do neostvarenja pravde.⁵⁹³

171. Žalbno veće napominje da je Pretresno veće tačno navelo osnovne uslove za *actus reus* pomaganja i podržavanja⁵⁹⁴ i potkrepilo svoje tumačenje uputivši na relevantnu sudsku praksu.⁵⁹⁵ Žalbno veće zaključuje da je bez merituma tvrdnja tužilaštva da je Pretresno veće napravilo grešku zato što je zanemarilo Šešeljevo indoktrinirajuće ili podstičuće ponašanje putem govora, jer nije

⁵⁸⁶ Najava žalbe, par. 6; Žalbeni podnesak, par. 134, 135, gde se upućuje, između ostalog, na Prvostepenu presudu, par. 355, 356.

⁵⁸⁷ Žalbeni podnesak, par. 136, gde se upućuje, između ostalog, na Prvostepenu presudu, par. 355.

⁵⁸⁸ Žalbeni podnesak, par. 193-195. V. takođe Najava žalbe, par. 11(d), 12(4)(d).

⁵⁸⁹ Žalbeni podnesak, par. 194.

⁵⁹⁰ Žalbeni podnesak, par. 243-246.

⁵⁹¹ Žalbeni podnesak, par. 246.

⁵⁹² V. Podnesak respondenta, par. 205-210.

⁵⁹³ V. Podnesak respondenta, par. 72, 102. V. takođe Podnesak respondenta, par. 120, gde Šešelj navodi da nije jasno koje je traženo pravno sredstvo.

⁵⁹⁴ V. Prvostepena presuda, par. 353. Žalbno veće podseća da se *actus reus* pomaganja i podržavanja "sastoji od praktične pomoći, ohrabrivanja ili moralne podrške koja bitno utiče na izvršenje zločina", a *mens rea* je "znanje da te radnje pomažu izvršenju krivičnog dela". V. Drugostepena presuda u predmetu *Nyiramasuhuko i drugi*, par. 1955; Drugostepena presuda u predmetu *Popović i drugi*, par. 1758; Drugostepena presuda u predmetu *Šainović i drugi*, par. 1649; Drugostepena presuda u predmetu *Blaškić*, par. 46.

⁵⁹⁵ Prvostepena presuda, par. 353, fusnote 411-413.

smatralo da je takvo ponašanje kriminalno.⁵⁹⁶ Naprotiv, nakon što je primetilo da je Šešeljeva "nacionalistička" propaganda zakonita i da bi neki od njegovih govora mogli predstavljati poziv na prisilno proterivanje nesrba, Pretresno veće je zaključilo da "tužilaštvo nije dokazalo da su ti govori *značajno doprineli* počinjenju zločina navedenih u Optužnici".⁵⁹⁷ Žalbeno veće podseća da je potvrdilo zaključak Pretresnog veća da neki od Šešeljevih govora nisu značajno doprineli činjenju zločina u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini.⁵⁹⁸ Žalbeno veće je, međutim, zaključilo da je Šešelj odgovoran za podsticanje na progon (prisilno raseljavanje), deportaciju i druga nehumana dela (prisilno premeštanje), kao i za činjenje progona (kršenje prava na bezbednost) na temelju govora koji je održao 6. maja 1992. u Hrtkovcima, u Vojvodini.⁵⁹⁹ Žalbeno veće se uverilo da se tim vidovima odgovornosti najbolje obuhvata Šešeljevo ponašanje.

172. Kad je reč o Šešeljevom učešću u regrutovanju i upućivanju dobrovoljaca, Žalbeno veće podseća da je u sudskoj praksi čvrsto uvreženo da učešće pomagača i podržavaoca samo za sebe ne mora da bude kriminalno.⁶⁰⁰ Kao takva, opservacija Pretresnog veća da su te aktivnosti mogle biti zakonite i da su vršene kao legitimna podrška ratnom naporu⁶⁰¹ nije, sama po sebi, odlučujuća za donošenje ocene o tome da li se Šešeljevo učešće u tim aktivnostima može okarakterisati kao nezakonito. Međutim, imajući u vidu Prvostepenu presudu u celini, Žalbeno veće napominje da se Pretresno veće takođe nije uverilo da je Šešelj ispunio uslov *mens rea* za pomaganje i podržavanje. Konkretno, na drugim mestima u Prvostepenoj presudi, Pretresno veće napominje da se nije uverilo da je Šešelj imao saznanja o zločinima koje su počinili dobrovoljci ili da je izdavao uputstva ili podržavao njihovo činjenje.⁶⁰²

173. Žalbeno veće napominje da je Pretresno veće konkretno zaključilo sledeće: (i) da su šešeljevci bili u sastavu srpskih snaga koje su počinile ubistvo, mučenje i okrutno postupanje nad zatočenicima, kao kršenje zakona i običaja ratovanja, u skladištu Veleprometa i na poljoprivrednom dobru Ovčara u Vukovaru, u Hrvatskoj, u periodu od 19. do 21. novembra 1991.⁶⁰³ i (ii) da su šešeljevci, zajedno sa još jednom grupom srpskih snaga, pobili civile na deponiji u Uborku, u

⁵⁹⁶ Žalbeni podnesak, par. 194.

⁵⁹⁷ Prvostepena presuda, par. 356 (naglasak dodat).

⁵⁹⁸ V. gore, par. 131-134. V. takođe gore, par. 137.

⁵⁹⁹ V. gore, par. 155, 165, 166.

⁶⁰¹ Prvostepena presuda, par. 355.

⁶⁰² Prvostepena presuda, par. 245. V. takođe gore, par. 88. Žalbeno veće smatra da, budući da je Pretresno veće preuzelo svoje ranije zaključke u vezi sa regrutovanjem i upućivanjem dobrovoljaca donete prilikom razmatranja udruženog zločinačkog poduhvata i uvrstilo ih u analizu koju je obavilo o odgovornosti Šešelja za pomaganje i podržavanje zločina, ti zaključci su podjednako merodavni i u ovom drugom slučaju.

⁶⁰³ V. Prvostepena presuda, par. 207(a), (c), (d).

Mostaru, u Bosni i Hercegovini, sredinom juna 1992.⁶⁰⁴ Žalbeno veće podseća da je za *mens rea* pomaganja i podržavanja potrebno da pomagač i podržavalac bude svestan da njegovi postupci pomažu u činjenju krivičnog dela.⁶⁰⁵ Nakon što je razmotrilo dokaze na koje se pozvalo tužilaštvo u žalbenom postupku, Žalbeno veće zaključuje da tužilaštvo nije pokazalo da nijedan razuman presuditelj o činjenicama ne bi mogao da zaključi da Šešelj nije bio svestan da njegova dela pomažu činjenju krivičnih dela od strane šešeljevaca⁶⁰⁶ u Vukovaru ili Mostaru.⁶⁰⁷

174. Iz gorenavedenih razloga, Žalbeno veće odbija argumente tužilaštva u vezi sa oslobađajućom presudom Šešelju za pomaganje i podržavanje krivičnih dela navedenih u Optužnici.

X. UTICAJ ZAKLJUČAKA ŽALBENOG VEĆA NA PRESUDU

175. Žalbeno veće je konstatovalo da je Šešelj, na osnovu govora koji je održao 6. maja 1992. u Hrtkovcima, u Vojvodini, krivično odgovoran i stoga kriv, na osnovu člana 1 Statuta Mehanizma i članova 5(d), 5(h), 5(i) i 7(1) Statuta MKSJ-a, za podsticanje na deportaciju, progon (prisilno raseljavanje) i druga nehumana dela (prisilno premeštanje), kao zločine protiv čovečnosti, i za činjenje progona (kršenje prava na bezbednost), kao zločin protiv čovečnosti.⁶⁰⁸ Žalbeno veće stoga treba da razmotri koja je primerena kazna.

176. Šešelj se predao MKSJ-u i pritvoren je 24. februara 2003.⁶⁰⁹ Dana 6. novembra 2014, većina u Pretresnom veću je *proprio motu* naložila da se Šešelj privremeno pusti na slobodu iz zdravstvenih razloga.⁶¹⁰ Prvostepena presuda, kojom je oslobođen optužbi, izrečena je bez njegovog prisustva 31. marta 2016.⁶¹¹ Od trenutka kada se predao do momenta kada je privremeno pušten na slobodu, Šešelj je proveo u pritvoru oko 11 godina i osam meseci. Dok je bio u pritvoru, Šešelj je

⁶⁰⁴ V. Prvostepena presuda, par. 216(a).

⁶⁰⁵ Drugostepena presuda u predmetu *Šainović i drugi*, par. 1649, gde se upućuje na Drugostepenu presudu u predmetu *Blaškić*, par. 46.

⁶⁰⁶ V. Drugostepena presuda u predmetu *Simić*, par. 86; Drugostepena presuda u predmetu *Blaškić*, par. 50. V. takode Drugostepena presuda u predmetu *Popović i drugi*, par. 1751; Drugostepena presuda u predmetu *Šainović i drugi*, par. 1772; Drugostepena presuda u predmetu *Haradinaj i drugi*, par. 58.

⁶⁰⁷ Konkretno, Žalbeno veće primećuje da je, u svom svedočenju u predmetu *S. Milošević* na koje se oslonilo tužilaštvo, Šešelj izričito porekao da su on ili njegova stranka znali za krivična dela koja su počinili dobrovoljci na terenu. V. dokazni predmet P31, str. 43474. Isto tako, iz drugih dokaza koje je tužilaštvo istaklo, ni u najboljem slučaju se ne može izvući konačan zaključak o ponašanju nedisciplinovanih dobrovoljaca u Zapadnom Sremu, Slavoniji i Voćinu, u Hrvatskoj, negde u avgustu 1991. i Zvorniku, u Bosni i Hercegovini, u aprilu 1992. V. dokazni predmet P221, str. 1; dokazni predmet P1074, par. 45, 129; svedok VS-033, T. 1. april 2008, str. 5524-5526.

⁶⁰⁸ V. gore, par. 166.

⁶⁰⁹ V. gore, par. 39.

⁶¹⁰ V. gore, par. 39.

⁶¹¹ V. gore, par. 39.

proglašen krivim za nepoštovanje suda u tri zasebna slučaja i osuđen je na kazne zatvora u trajanju od 15 meseci, 18 meseci, odnosno dve godine, i Žalbeno veće MKSJ-a je prihvatilo da se to vreme uračuna u izdržavanje kazne.⁶¹²

177. Pravilo 125(C) Pravilnika predviđa da će se: "[o]sudeu [...] u izdržavanje kazne *uračunati* eventualno vreme koje je proveo u pritvoru čekajući na predaju MKSJ-u, MKSR-u ili Mehanizmu, ili čekajući na suđenje ili žalbeni postupak".⁶¹³ Ničim se u toj odredbi, niti u sudskoj praksi, ne sugerije da bi kazne za nepoštovanje suda trebalo oduzeti od vremena koje je Šešelj proveo u pretpretresnom pritvoru. Činjenica je da je, bez obzira na to da li je osuđen za nepoštovanje suda ili ne, Šešelj ipak bio u pritvoru na osnovu optužbi podignutih protiv njega na glavnom sudskom postupku koji je protiv njega vođen. U presudama za nepoštovanje suda nema ničeg što bi ukazivalo na to da kazne za nepoštovanje suda ne bi trebalo da se izdržavaju uporedo sa kaznom izrečenom na glavnom sudskom postupku.

178. Tužilaštvo u žalbenom postupku traži da se Šešelju izrekne kazna od 28 godina zatvora.⁶¹⁴ Takva predložena kazna podrazumeva da sve osuđujuće presude budu izrečene na osnovu znatno proširene baze zločina koja obuhvata deportaciju, druga nehumana dela (prisilno premeštanje), ubistvo i razaranje sela i verskih i obrazovnih objekata širom Bosne i Hercegovine i Hrvatske, kao učesniku u udruženom zločinačkom poduhvatu. Šešelj je, međutim, proglašen odgovornim za podsticanje na deportaciju, druga nehumana dela (prisilno premeštanje) i progon (prisilno raseljavanje) nesrpskih civila u selu Hrtkovci i činjenje progona (kršenje prava na bezbednost) na osnovu jednog govora.⁶¹⁵ Shodno tome, treba uzeti u obzir manji raspon kazne.

179. U skladu s članom 22 Statuta, Žalbeno veće je uzelo u obzir opštu praksu izricanja kazni u bivšoj Jugoslaviji,⁶¹⁶ težinu krivičnih dela i eventualne lične prilike. Žalbeno veće smatra da je Šešelj počinio teška krivična dela. On je podsticao na deportaciju, druga nehumana dela (prisilno premeštanje) i progon (prisilno raseljavanje) civila u selu Hrtkovci i počinio progon (kršenje prava na bezbednost) putem govora ispunjenog mržnjom, karakterističnom za sve izjave koje je davao u javnosti tokom čitavog vremenskog perioda na koji se odnosi Optužnica. Šešelj je takođe konzistentno ometao valjano sprovođenje pravde, izlažući zaštićene svedoke opasnosti tokom postupka koji je vođen protiv njega, zbog čega je osuđen na više kazni zatvora dok je boravio u

⁶¹² V. gore, par. 42; Prvostepena presuda, Dodatak 2 – Istorijat postupka, par. 62-64.

⁶¹³ Pravilo 125(C) Pravilnika (naglasak dodat).

⁶¹⁴ V. Žalbeni podnesak, par. 250.

⁶¹⁵ V. gore, par. 166.

⁶¹⁶ V. uopšteno članove 23, 38, 141-156 Krivičnog zakona Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije (1976/77).

pritu. ⁶¹⁷ Žalbeno veće je takođe uzelo u obzir da je on privremeno pušten na slobodu zbog teškog zdravstvenog stanja. ⁶¹⁸

180. Imajući u vidu sve relevantne faktore, Žalbeno veće smatra da Šešelja treba osuditi na kaznu zatvora u trajanju od 10 godina.

XI. DISPOZITIV

181. Iz gorenavedenih razloga, **ŽALBENO VEĆE**

NA OSNOVU člana 23 Statuta i pravila 144 Pravilnika;

IMAJUĆI U VIDU pismene podneske strana u postupku i usmene argumente tužilaštva iznete na žalbenom pretresu 13. decembra 2017;

ZASEDAJUĆI na javnoj sednici;

PRIHVATA, delimično, prvu i drugu žalbenu osnovu tužilaštva i **UKIDA** oslobađajuće presude izrečene Šešelju za podsticanje na progon (prisilno raseljavanje), deportaciju i druga nehumana dela (prisilno premeštanje), kao zločine protiv čovečnosti, i za činjenje progona (kršenje prava na bezbednost), kao zločin protiv čovečnosti;

PROGLAŠAVA Šešelja **KRIVIM** na osnovu člana 1 Statuta Mehanizma i članova 5(d), 5 (h), 5 (i) i 7(1) Statuta MKSJ-a i **IZRIČE** osuđujuće presude po tačkama 1, 10 i 11 Optužnice za podsticanje na progon (prisilno raseljavanje), deportaciju i druga nehumana dela (prisilno premeštanje), kao zločine protiv čovečnosti, i za činjenje progona (kršenje prava na bezbednost), kao zločin protiv čovečnosti u Hrtkovcima, u Vojvodini;

OSUĐUJE Šešelja na kaznu zatvora u trajanju od 10 godina;

PROGLAŠAVA, na osnovu pravila 125(C) Pravilnika, da je Šešelj odslužio kaznu s obzirom na to da se u kaznu uračunava vreme koje je proveo u pritvoru čekajući na suđenje, od 14. februara 2003. do 6. novembra 2014; i

ODBIJA žalbu tužilaštva u svim drugim aspektima.

⁶¹⁷ V. Prvostepena presuda, Dodatak 2 – Istorijat postupka, par. 61-64.

⁶¹⁸ V. gore, par. 39.

Prevod

Sastavljeno na engleskom i francuskom jeziku, pri čemu je merodavan tekst na engleskom.

<u>____/potpis na originalu/____</u>	<u>____/potpis na originalu/____</u>	<u>____/potpis na originalu/____</u>
Theodor Meron,	Lee G. Muthoga,	Florence Rita Arrey,
predsedavajući sudija	sudija	sudija
<u>____/potpis na originalu/____</u>	<u>____/potpis na originalu/____</u>	
Ben Emmerson,	Ivo Nelson de Caires Batista Rosa,	
sudija	sudija	

Dana 11. aprila 2018, u Hagu, Holandija

[pečat Mehanizma]

XII. DODATAK A – ISTORIJAT POSTUPKA

1. Sledi sažetak glavnih aspekata žalbenog postupka.

A. Sastav Žalbenog veća

2. Dana 10. maja 2016, predsednik Mehanizma naložio je da u sastavu veća u ovom predmetu budu sudija Theodor Meron (predsedavajući), sudija Lee G. Muthoga, sudija Florence Rita Arrey, sudija Ben Emmerson i sudija Ivo Nelson de Caires Batista Rosa.¹ Dana 8. jula 2016, predsedavajući sudija imenovao je sebe za predžalbenog sudiju u ovom predmetu.²

B. Najava žalbe i podnesci

3. Dana 2. maja 2016, tužilaštvo je podnelo Najavu žalbe na Prvostepenu presudu na osnovu člana 23 Statuta i pravila 133 Pravilnika.³ Dana 8. jula 2016, predžalbeni sudija izdao je nalog u vezi s rokovima i dozvoljenim brojem reči koji se odnosi na podnošenje eventualnog Podneska respondenta od strane Šešelja, odnosno Replike na podnesak respondenta od strane tužilaštva.⁴
4. Dana 18. jula 2016, tužilaštvo je, na poverljivoj osnovi, podnelo žalbeni podnesak, s poverljivim dodatkom.⁵ Tužilaštvo je 29. avgusta 2016, na poverljivoj osnovi, podnelo *corrigendum* žalbenog podneska sa poverljivim dodatkom.⁶ Dana 19. decembra 2016, Šešelj je podneo podnesak respondenta na srpskom, koji je kasnije zaveden 7. februara 2017. zajedno sa zvaničnim prevodom na engleski.⁷ Dana 22. februara 2017, tužilaštvo je podnelo repliku na podnesak respondenta.⁸

C. Žalbeni pretres

5. Dana 18. septembra 2017, Žalbeno veće, imajući u vidu da Šešelj ne namerava da prisustvuje žalbenom pretresu, izdalo je nalog: (i) u kojem ga je konkretno upozorilo da će biti imenovan branilac u pripravnosti koji će zastupati njegove interese na pretresu, ukoliko on istraje u

¹ Nalog kojim se imenuju sudije u predmetu pred Žalbenim većem, 10. maj 2016.

² Nalog kojim se imenuje predžalbeni sudija, 8. jul 2016.

³ Najava žalbe tužilaštva, 2. maj 2016.

⁴ Nalog u vezi s rokovima, 8. jul 2016.

⁵ Žalbeni podnesak tužilaštva, 18. jul 2016. (poverljivo sa poverljivim dodatkom). V. takođe Knjiga pravnih izvora tužilaštva, 18. jul 2016.

⁶ *Corrigendum* Žalbenog podneska, 29. avgust 2016. (poverljivo sa poverljivim dodatkom). Dana 29. avgusta 2016, tužilaštvo je podnelo javnu redigovanu verziju Žalbenog podneska. V. Obaveštenje o dostavljanju javne redigovane verzije Žalbenog podneska tužilaštva, 29. avgust 2016.

⁷ Podnesak respondenta prof. dr Vojislava Šešelja, 7. februar 2017. (originalna verzija na bosanskom/hrvatskom/srpskom primljena 19. decembra 2016.).

⁸ Replika tužilaštva na podnesak respondenta, 22. februar 2017.

Prevod

svojoj nameri; i (ii) u kojem je pozvalo Šešelja da razjasni svoj stav.⁹ Imajući u vidu da Šešelj nije odgovorio, Žalbeno veće je 11. oktobra 2017. donelo odluku u kojoj je naložilo sekretaru da imenuje branioca u pripravnosti, čiji će mandat "biti strogo ograničen na zaštitu Šešeljevih proceduralnih prava za vreme predstojećeg žalbenog pretresa u slučaju da Šešelj ne bude prisutan u sudnici".¹⁰ Dana 17. oktobra 2017, Žalbeno veće je izdalo nalog o rasporedu za žalbeni pretres.¹¹ Dana 19. oktobra 2017, sekretar je imenovao gđu Colleen Rohan za Šešeljevog branioca u pripravnosti tokom žalbenog pretresa.¹² Žalbeno veće je 13. decembra 2017. saslušalo usmene argumente po žalbi.¹³ Na početku pretresa, predsedavajući sudija je konstatovao da Šešelj, koji je izabrao da se sam zastupa, nije prisutan, a da je njemu dodeljen branilac u pripravnosti prisutan.¹⁴

6. Šešelj je 25. decembra 2017.¹⁵ primio transkript žalbenog pretresa na bosanskom/hrvatskom/srpskom jeziku i, na osnovu Naloga o rasporedu, imao je rok od 10 dana da odgovori.¹⁶ Šešelj nije podneo pismeni odgovor na transkript.

⁹ Nalog u vezi sa žalbenim pretresom, 18. septembar 2017, str. 2, 3.

¹⁰ Odluka o imenovanju branioca u pripravnosti za žalbeni pretres, 11. oktobar 2017, str. 3.

¹¹ Nalog o rasporedu za žalbeni pretres, 17. oktobar 2017. (dalje u tekstu: Nalog o rasporedu).

¹² Odluka, 19. oktobar 2017, str. 2.

¹³ V. T. 13. decembar 2017, str. 1-27.

¹⁴ V. T. 13. decembar 2017, str. 1, 2.

¹⁵ V. *Procès-Verbal*, 27. decembar 2017.

¹⁶ Nalog o rasporedu, str. 3.

XIII. DODATAK B – IZVORI NA KOJE SE POZIVA I USVOJENI TERMINI

A. Sudska praksa

1. Mehanizam

NGIRABATWARE, Augustin

Augustin Ngirabatware protiv tužioca, predmet br. MICT-12-29-A, Presuda, 18. decembar 2014. (u tekstu: Drugostepena presuda u predmetu *Ngirabatware*).

2. MKSR

BAGOSORA, Théoneste i NSENGIYUMVA, Anatole

Théoneste Bagosora i Anatole Nsengiyumva protiv tužioca, predmet br. ICTR-98-41-A, Presuda, 14. decembar 2011. (u tekstu: Drugostepena presuda u predmetu *Bagosora i Nsengiyumva*).

BIZIMUNGU, Augustin

V. Augustin Bizimungu protiv tužioca, predmet br. ICTR-00-56B-A, Presuda, 30. jun 2014. (u tekstu: Drugostepena presuda u predmetu *Bizimungu*).

HATEGEKIMANA, Ildephonse

Ildephonse Hategekimana protiv tužioca, predmet br. ICTR-00-55B-A, Presuda, 8. maj 2012. (u tekstu: Drugostepena presuda u predmetu *Hategekimana*).

KAREMERA, Édouard i NGIRUMPATSE, Matthieu

Édouard Karemera i Matthieu Ngirumpatse protiv tužioca, predmet br. ICTR-98-44-A, Presuda, 29. septembar 2014. (u tekstu: Drugostepena presuda u predmetu *Karemera i Ngirumpatse*).

KARERA, François

François Karera protiv tužioca, predmet br. ICTR-01-74-A, Presuda, 2. februar 2009. (u tekstu: Drugostepena presuda u predmetu *Karera*).

MUGENZI, Justin i MUGIRANEZA, Prosper

Justin Mugenzi i Prosper Mugiraneza protiv tužioca, predmet br. ICTR-99-50-A, Presuda, 4. februar 2013. (u tekstu: Drugostepena presuda u predmetu *Mugenzi i Mugiraneza*).

NAHIMANA, Ferdinand i drugi

Ferdinand Nahimana, Jean-Bosco Barayagwiza i Hassan Ngeze protiv tužioca, predmet br. ICTR-99-52-A, Presuda, 28. novembar 2007. (originalna verzija na francuskom, prevod na engleski zaveden 15. maja 2008) (u tekstu: Drugostepena presuda u predmetu *Nahimana i drugi*).

NCHAMIHIGO, Siméon

Siméon Nchamihigo protiv tužioca, predmet br. ICTR-01-63-A, Presuda, 18. mart 2010. (u tekstu: Drugostepena presuda u predmetu *Nchamihigo*).

NDINDABAHIZI, Emmanuel

Emmanuel Ndindabahizi protiv tužioca, predmet br. ICTR-01-71-A, Presuda, 16. januar 2007. (u tekstu: Drugostepena presuda u predmetu *Ndindabahizi*).

NDINDILYIMANA, Augustin i drugi

Augustin Ndindiliyimana, François-Xavier Nzuwonemeye i Innocent Sagahutu protiv tužioca, predmet br. ICTR-00-56-A, Presuda, 11. februar 2014. (u tekstu: Drugostepena presuda u predmetu *Ndindiliyimana i drugi*).

NTAGERURA, André i drugi

Tužilac protiv Andréa Ntagerure, Emmanuela Bagambikija i Samuela Imanishimwea, predmet br. ICTR-99-46-A, Presuda, 7. jul 2006. (originalna verzija na francuskom, prevod na engleski zaveden 9. maja 2007.) (u tekstu: Drugostepena presuda u predmetu *Ntagerura i drugi*).

NYIRAMASUHUKO, Pauline i drugi

Tužilac protiv Pauline Nyiramasuhuko, Arsènea Shalom Ntahobalija, Sylvaina Nsabimane, Alphonsea Nteziryayoa, Josepha Kanyabashija i Élieja Ndayambajea, predmet br. ICTR-98-42-A, Presuda, 14. decembar 2015. (u tekstu: Drugostepena presuda u predmetu *Nyiramasuhuko i drugi*).

RUTANGANDA, Georges Anderson Nderubumwe

Georges Anderson Nderubumwe Rutaganda protiv tužioca, predmet br. ICTR-96-3-A, Presuda, 26. maj 2006. (originalna verzija na francuskom, prevod na engleski zaveden 9. februara 2004.) (u tekstu: Drugostepena presuda u predmetu *Rutaganda*).

3. MKSJ**ALEKSOVSKI, Zlatko**

Tužilac protiv Zlatka Aleksovskog, predmet br. IT-95-14/1-A, Presuda, 24. mart 2000. (u tekstu: Drugostepena presuda u predmetu *Aleksovski*).

BLAŠKIĆ, Tihomir

Tužilac protiv Tihomira Blaškića, predmet br. IT-95-14-A, Presuda, 29. jul 2004. (u tekstu: Drugostepena presuda u predmetu *Blaškić*).

BOŠKOSKI, Ljube i TARČULOVSKI, Johan

Tužilac protiv Ljubeta Boškoscog i Johana Tarčulovskog, predmet br. IT-04-82-A, Presuda, 19. maj 2010. (u tekstu: Drugostepena presuda u predmetu *Boškoski i Tarčulovski*).

BRĐANIN, Radoslav

Tužilac protiv Radoslava Brđanina, predmet br. IT-99-36-A, Presuda, 3. april 2007. (u tekstu: Drugostepena presuda u predmetu *Brđanin*).

DELALIĆ, Zejnil i drugi

Tužilac protiv Zejnila Delalića, Zdravka Mucića zvanog Pavo, Hazima Delića i Esada Landže zvanog Zenga, predmet br. IT-96-21-A, Presuda, 20. februar 2001. (u tekstu: Drugostepena presuda u predmetu *Čelebići*).

ĐORĐEVIĆ, Vlastimir

Tužilac protiv Vlastimira Đorđevića, predmet br. IT-05-87/1-A, Presuda, 27. januar 2014. (u tekstu: Drugostepena presuda u predmetu *Đorđević*).

GALIĆ, Stanislav

Tužilac protiv Stanislava Galića, predmet br. IT-98-29-A, Presuda, 30. novembar 2006. (u tekstu: Drugostepena presuda u predmetu *Galić*).

GOTOVINA, Ante i MARKAČ, Mladen

Tužilac protiv Ante Gotovine i Mladena Markača, predmet br. IT-06-90-A, Presuda, 16. novembar 2012. (u tekstu: Drugostepena presuda u predmetu *Gotovina i Markač*).

HADŽIHASANOVIĆ, Enver i KUBURA, Amir

Tužilac protiv Envera Hadžihasanovića i Amira Kubure, predmet br. IT-01-47-A, Presuda, 22. april 2008. (u tekstu: Drugostepena presuda u predmetu *Hadžihasanović i Kubura*).

HALILOVIĆ, Sefer

Tužilac protiv Sefera Halilovića, predmet br. IT-01-48-A, Presuda, 16. oktobar 2007. (u tekstu: Drugostepena presuda u predmetu *Halilović*).

HARADINAJ, Ramush i drugi

Tužilac protiv Ramusha Haradinaja, Idriza Balaja i Lahija Brahimaja, predmet br. IT-04-84-A, Presuda, 19. jul 2010. (u tekstu: Drugostepena presuda u predmetu *Haradinaj i drugi*).

KORDIĆ, Dario i ČERKEZ, Mario

Tužilac protiv Darija Kordića i Marija Čerkeza, predmet br. IT-95-14/2-A, Presuda, 17. decembar 2004. (u tekstu: Drugostepena presuda u predmetu *Kordić i Čerkez*).

KRAJIŠNIK, Momčilo

Tužilac protiv Momčila Krajišnika, predmet br. IT-00-39-A, Presuda, 17. mart 2009. (u tekstu: Drugostepena presuda u predmetu *Krajišnik*).

KRNOJELAC, Milorad

Tužilac protiv Milorada Krnojelca, predmet br. IT-97-25-A, Presuda, 17. septembar 2003. (originalna verzija na francuskom, prevod na engleski zaveden 5. novembra 2003.) (u tekstu: Drugostepena presuda u predmetu *Krnojelac*).

KRSTIĆ, Radislav

Tužilac protiv Radislava Krstića, predmet br. IT-98-33-A, Presuda, 19. april 2004. (u tekstu: Drugostepena presuda u predmetu *Krstić*).

KUNARAC, Dragoljub i drugi

Tužilac protiv Dragoljuba Kunarca, Radomira Kovača i Zorana Vukovića, predmeti br. IT-96-23 i IT-96-23/1-A, Presuda, 12. jun 2002. (u tekstu: Drugostepena presuda u predmetu *Kunarac i drugi*).

KUPREŠKIĆ, Zoran i drugi

Tužilac protiv Zorana Kupreškića, Mirjana Kupreškića, Vlatka Kupreškića, Drage Josipovića i Vladimira Šantića, predmet br. IT-95-16-A, Drugostepena presuda, 23. oktobar 2001. (u tekstu: Drugostepena presuda u predmetu *Kupreškić i drugi*).

KVOČKA, Miroslav i drugi

Tužilac protiv Miroslava Kvočke, Mlađe Radića, Zorana Žigića i Dragoljuba Prcaća, predmet br. IT-98-30/1-A, Presuda, 28. februar 2005. (u tekstu: Drugostepena presuda u predmetu *Kvočka i drugi*).

LUKIĆ, Milan i LUKIĆ, Sredoje

Tužilac protiv Milana Lukića i Sredoja Lukića, predmet br. IT-98-32/1-A, Presuda, 4. decembar 2012. (u tekstu: Drugostepena presuda u predmetu *Lukić i Lukić*).

MARTIĆ, Milan

Tužilac protiv Milana Martića, predmet br. IT-95-11-A, Presuda, 8. oktobar 2008. (u tekstu: Drugostepena presuda u predmetu *Martić*).

MILOŠEVIĆ, Dragomir

Tužilac protiv Dragomira Miloševića, predmet br. IT-98-29/1-A, Presuda, 12. novembar 2009. (u tekstu: Drugostepena presuda u predmetu *D. Milošević*).

MRKŠIĆ, Mile i ŠLJIVANČANIN, Veselin

Tužilac protiv Mileta Mrkšića i Veselina Šljivančanina, predmet br. IT-95-13/1-A, Presuda, 5. maj 2009. (u tekstu: Drugostepena presuda u predmetu *Mrkšić i Šljivančanin*).

NALETILIĆ, Mladen i MARTINOVIĆ, Vinko

Tužilac protiv Mladena Naletilića zvanog Tuta i Vinka Martinovića zvanog Štela, predmet br. IT-98-34-A, Presuda, 3. maj 2006. (u tekstu: Drugostepena presuda u predmetu *Naletilić i Martinović*).

ORIĆ, Naser

Tužilac protiv Nasera Orića, predmet br. IT-03-68-A, Presuda, 3. jul 2008. (u tekstu: Drugostepena presuda u predmetu *Orić*).

PERIŠIĆ, Momčilo

Tužilac protiv Momčila Perišića, predmet br. IT-04-81-A, Presuda, 28. februar 2013. (u tekstu: Drugostepena presuda u predmetu *Perišić*).

POPOVIĆ, Vujadin i drugi

Tužilac protiv Vujadina Popovića, Ljubiše Beare, Drage Nikolića, Ljubomira Borovčanina, Radivoja Miletića, Milana Gvere i Vinka Pandurevića, predmet br. IT-05-88-A, Presuda, 30. januar 2015. (u tekstu: Drugostepena presuda u predmetu *Popović i drugi*).

PRLIĆ, Jadranko i drugi

Tužilac protiv Jadranka Prlića, Brune Stojića, Slobodana Praljka, Milivoja Petkovića, Valentina Ćorića i Berislava Pušića, predmet br. IT-04-74-A, Presuda, 29. novembar 2017. (u tekstu: Drugostepena presuda u predmetu *Prlić i drugi*).

ŠAINOVIĆ, Nikola i drugi

Tužilac protiv Nikole Šainovića, Nebojše Pavkovića, Vladimira Lazarevića i Sretena Lukića, predmet br. IT-05-87-A, Presuda, 23. januar 2014. (u tekstu: Drugostepena presuda u predmetu *Šainović i drugi*).

SIMIĆ, Blagoje

Tužilac protiv Blagoja Simića, predmet br. IT-95-9-A, Presuda, 28. novembar 2006. (u tekstu: Drugostepena presuda u predmetu *Simić*).

STAKIĆ Milomir

Tužilac protiv Milomira Stakića, predmet br. IT-97-24-A, Presuda, 22. mart 2006. (u tekstu: Drugostepena presuda u predmetu *Stakić*).

STANIŠIĆ, Jovica i SIMATOVIĆ, Franko

Tužilac protiv Jovice Stanišića i Franka Simatovića, predmet br. IT-03-69-A, Presuda, 9. decembar 2015. (u tekstu: Drugostepena presuda u predmetu *Stanišić i Simatović*).

STANIŠIĆ, Mićo i ŽUPLJANIN, Stojan

Tužilac protiv Miće Stanišića i Stojana Župljanina, predmet br. IT-08-91-A, Presuda, 30. jun 2016. (u tekstu: Drugostepena presuda u predmetu *Stanišić i Župljanin*).

STRUGAR, Pavle

Tužilac protiv Pavla Strugara, predmet br. IT-01-42-A, Presuda, 17. jul 2008. (u tekstu: Drugostepena presuda u predmetu *Strugar*).

TADIĆ, Duško

Tužilac protiv Duška Tadića, predmet br. IT-94-1-A, Presuda, 15. jul 1999. (u tekstu: Drugostepena presuda u predmetu *Tadić*).

TOLIMIR, Zdravko

Tužilac protiv Zdravka Tolimira, predmet br. IT-05-88/2-A, Presuda, 8. april 2015. (u tekstu: Drugostepena presuda u predmetu *Tolimir*).

VASILJEVIĆ, Mitar

Tužilac protiv Mitra Vasiljevića, predmet br. IT-98-32-A, Presuda, 25. februar 2004. (u tekstu: Drugostepena presuda u predmetu *Vasiljević*).

B. Usvojeni termini i skraćenice**Žalbeni podnesak**

Žalbeni podnesak tužilaštva (poverljivo, s poverljivim dodatkom), 18. jul 2016; *Corrigendum* Žalbenog podneska tužilaštva (poverljivo, s poverljivim dodatkom), 29. avgust 2016; Obaveštenje o dostavljanju javne redigovane verzije Žalbenog podneska tužilaštva, 29. avgust 2016.

Uputstvo za podnošenje žalbe

Uputstvo u vezi s uslovima i procedurama za podnošenje žalbe, MICT/10, 6. avgust 2013.

MKSR

Međunarodni krivični sud za gonjenje lica odgovornih za genocid i druga teška kršenja međunarodnog humanitarnog prava počinjena na teritoriji Ruande i građana Ruande odgovornih za genocid i druga teška kršenja počinjena na teritoriji susednih država od 1. januara 1994. do 31. decembra 1994.

MKSJ

Međunarodni sud za krivično gonjenje lica odgovornih za teška kršenja međunarodnog humanitarnog prava počinjena na teritoriji bivše Jugoslavije od 1991.

Optužnica

Tužilac protiv Vojislava Šešelja, predmet br. IT-03-67-T, Treća izmenjena optužnica, 7. decembar 2007.

Mehanizam ili MMKS

Međunarodni rezidualni mehanizam za krivične sudove

Najava žalbe

Najava žalbe tužilaštva, 2. maj 2016.

str.

stranica (stranice)

par.

paragraf (paragrafi)

Završni pretresni podnesak tužilaštva

Tužilac protiv Vojislava Šešelja, predmet br. IT-03-67-T, Ponovno podnošenje Završnog pretresnog podneska tužilaštva, 6. februar 2012. (poverljivo), u kojem se prilaže *Tužilac protiv Vojislava Šešelja*, predmet br. IT-03-67-T, Završni podnesak tužilaštva od 5. februara 2012. (poverljivo, s poverljivim dodacima)

Replika na podnesak respondentata

Replika tužilaštva, 22. februar 2017.

Podnesak respondentata

Podnesak respondentata prof. dr Vojislava Šešelja, 7. februar 2017. (originalna verzija na srpskom podneta 19. decembra 2016.)

RP.

paginacija Sekretarijata

Pravilnik

Pravilnik o postupku i dokazima Mehanizma

Statut

Statut Mehanizma

Prvostepena presuda

Tužilac protiv Vojislava Šešelja, predmet br. IT-03-67-T, Presuda, 14. jun 2016. (originalna verzija na francuskom zavedena 31. marta 2016.)